

**TEXT PROBLEM
WITHIN THE
BOOK ONLY**

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_164421

UNIVERSAL
LIBRARY

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. *149.3 S 55 T* Accession No. *P.G. 18254*

Author *Shihabuddin suhrawardī muqtūl*

Title *Three treatises on mysticism.*
1935

This book should be returned on or before the date last marked below.

THREE TREATISES ON MYSTICISM

BY

SHIHĀBUDDIN SUHRAWERDĪ MAQTŪL

with an account of his Life and Poetry

EDITED AND TRANSLATED

BY

Otto Spies and S. K. Khatak

1935.

MEMORIAE MATRIS
SACRUM.

CHAPTER I.

INTRODUCTION.

Shihābuddīn Suhrawerdī Maqtūl is one of the outstanding mystic philosophers of the 6th century A.H. He was imprisoned by the order of Ṣalāḥuddīn on a charge of heresy and put to death either by starvation or strangulation by Malik uz-Zāhir, the son of Ṣalāḥuddīn, at Halab in the year 587 A.H. People therefore called him “Shaykh Maqtūl”. It seems to us superfluous to give his biography here, as his life and works have already been studied by several scholars.¹

I have, moreover, given in my edition of Suhrawerdī's *Mu'nis ul-'Ushshaq*² an account of his life and works on the basis of such well-known biographical works of the Arabs as have been so far printed. Maulana Syed Sulayman Nadvi and Professor Muhd. Shafi (Lahore), the former in his review of the book in *Ma'ārif*, Vol. 34, number 2, p. 155, Azamgarh 1934, and the latter in a private letter, have drawn my attention to Shahrazūrī's *Nuzhat ul-arwāh war-raudat ul-afrāh*³. This biographical work contains a long and exhaustive biography of Suhrawardī with a detailed list of his works and poetry and is all the more important as Shahrazūrī himself was an “Ishrāqi”. The information given by him is more comprehensive than that of Yāqūt, Ibn Khallikān and Ibn abī Uṣaibi'a. Since this book is not yet published we consider it worth while to publish here in Chapter IX the Arabic text of the “Murdered Shaykh's” biography. For the edition I have made use of the following MSS.:—

1. Cf. Brockelmann, *Gesch. d. Arab. Lit.*, Vol. I, 437; Muhammad Iqbal, *The Development of Metaphysics in Persia*, London 1908, pp. 121-50; *Encyclopaedia of Islam*, s. v. Suhrawardī; L. Massignon, *Recueil de textes inédits*, Paris 1929, p. 111; M. Horten, *Philosophie des Islam*, München 1924, pp. 120-26.

2. O. Spies, *The Lovers' Friend*, Delhi 1934 (*Bonner Orientalistische Studien*, Nr. 7)

3. Cf. Brockelmann, Vol. I, 468.

1. Berlin 10056 (Landsb. 480),⁴ copied 782/1380, is a fairly good copy denoted by **B** in the list of the variants.

2. Berlin 10055 (Mo 217)⁵ is incomplete, four pages at the end are missing; it abruptly ends with the words:

فهو من المحرر مين من لطائف So the part from **من المحرر مين** is not found in this copy. The MS., copied ca 1100/1688, is completely dependent on **B** and it is denoted here by **C**. Prof. P. Kahle in Bonn was kind enough as to provide me with the rotographs of this MS. and the preceding one.

3. MS No. 990 of the Raghib Pasha Library in Istanbul is a very reliable copy which I was able to utilise through the kindness of Dr. H. Ritter who sent me the rotographs of it. It is denoted by **R**.

4. The British Museum manuscript Add. 23,365 (Cf. Catal. manuser. Arab. Mus. Brit., vol II, p. 602) follows entirely the tradition of **B** and **C**. It was written in the year 995 A.H. and contains a greater number of mistakes and misreadings by the scribe than the two MSS. **B** and **C** and I have denoted it by **L**.

5. A modern transcription of the MS. preserved in Hyderabad⁶ is in the possession of Maulana Sulayman Nadvi who kindly had it transcribed for me. I desire here to express my best thanks to him also. The MS in Hyderabad was copied in the year 1029 A.H. from an old MS. which was completed according to its colophon, on Ramadan, the 25th, 703 A.H. The copy from this MS. is denoted by **S**.

Suhrawerdī is, besides Ibnul-'Arabī, one of the most remarkable exponents of the movement which attempted to

4. Cf. W. Ahlwardt, Verzeichnisse der arab. MSS. in Berlin, vol. IX, p. 460.

5. Ibid. Vol. IX, p. 459

6. Cf. Fihrist-i Kutub, Vol. I, p. 212 ; 333.

explain the *Quran* and the doctrines of Islam to a great extent in an esoteric and allegorical way. His philosophical and mystical ideas and teachings are reflected in his works on philosophy, mysticism, and metaphysics. Suhrawerdi's principal and most characteristic work, *Kitāb hikmat il-ishrāq* "The Philosophy of Illumination" is well-known; and his philosophy is living upto this day in the order the followers of which call themselves "Ishrāqīyūn".¹

Professor L. Massignon has given a chronological classification of Suhrawerdi's works,² and differentiates between works of his youth, of the Peripatetic period, and the Avicenna-Platonic period.³

The works of his youth reveal a struggle between his Iranian conceptions and Islamic doctrines. He was a Persian by birth and a Muslim by faith. So, on the one hand, he is strongly attached to Iranian beliefs and on the other, to his Arabian faith. His earlier writings, consequently, are an attempt to reconcile his philosophical ideas with Islam so much so that inspite of the storm and stress of youth he did not dare to pronounce his doctrines publicly; and so he clothed them in the garb of allegory.⁴ When he later on professed his ideas boldly and openly at Aleppo he had to suffer death for his outspokenness.

The three mystico-philosophical treatises which we edit and translate, for the first time, in the following pages belong to the class of his works of youth. Of this period besides his Arabic works of which *Hayākil un-nūr* is the most important, Suhrawerdi has also some nice and original Persian treatises

1. Cf. Encyclopaedia of Islam, s.v. Suhrawardi; O. Spies, loc. cit., p. 18

2. Only 17 of his works are quoted there, a list containing 50 books, however, is given on the pages 101-102 of this book.

3. Cf. L. Massignon, Textes inédits etc., p. 113.

4. These allegories are the oldest allegories in Persian literature known so far.

which have remained unnoticed and almost unknown upto the present day. These treatises are as follows:—

I. Mu'nis ul-'Ushshaq

“**The Lovers’ Friend**” is perhaps the most characteristic of these rasā'il. It is an allegory on the Quranic story of Joseph and contains also an original tract on microcosm in which the metropolis of spirit guarded by an Old-Youth (*i.e.* the Eternal Reason) is described at length. It has been edited on the basis of MSS. in Constantinople by O. Spies with a Persian commentary; and translated into French by Henry Corbin.⁵ Another MS. of the same is preserved in Bankipore No. 2205, fol. 17a-25a in a manuscript of mixed contents, dated 1238/39 A.H. Cf. Supplement to the Catalogue of the Pers. Manuser., Vol II., Calcutta 1933, p. 137.

II. Lughat-i Mürān

“**The Language of the Ants**” is also an allegorical composition consisting of 12 chapters wherein the author has explained delicate mystico-philosophical theories in commonplace appealing terms. The first nine chapters are in the form of stories and the characters employed are birds and animals which are made to speak and think. The last three chapters are written rather in the form of aphorisms and the treatment here is brief but bold.

The subject-matter of the 12 chapters is as follows:—

1. Man is from divine origin and union with God is his ultimate goal.
2. Man should detach himself from the world and seek union with God
3. Union is possible.

5. Pour l’ Anthropologie Philosophique: Un traité Persan inédit de Suhrawardi d’Alep (+1191), Recherches Philosophiques 1932-33, p. 371-423.

4. God is Omniscient; and man must try to comprehend His qualities.
5. Comprehension of Divine Qualities is possible through self-purification and renunciation.
6. No one can harm a ṣūfī; and he enjoys the tortures to which he is subjected.
7. To save himself from troubles the ṣūfī should not express all that is in his ken as only a few can understand those conceptions.
8. One who forgets God forgets everything, and God alone can guide him back to the right path.
9. Divine favours are proportionate to human labours, and the utmost exertions are met with unbounded munificence.
10. God is free from directions.
11. Self-mortification is the only road to self-emancipation.
12. God alone will remain for ever; all else is transitory.

Only one manuscript of the "Language of the Ants" is known which is extant in Constantinople, Aya Sofya No. 4821, foll. 88-97. It was written in 677 A.H. This MS. of mixed contents contains also other tracts *e.g.*, SUHRAWERDI's *Mu'nis ul-'Ushshāq*, foll. 48a-59b (Cf. O. SPIES, *The Lovers' Friend*, p. 19); AHMAD UL-GHAZĀLIS', *Sawāniḥ*, foll. 97a—124b. (Cf. H. Ritter, Philologica VII, Der Islam, Vol. XXI, p. 94) etc.

III. *Safir-i-Simurgh*

"The Note of Simurgh" is a mystical tract. It is divided into two parts (*qism*) of three chapters (*fasl*) each. The

author describes it as “a few sentences written about the states of the Brethren of Seclusion” and calls it “The Note of Simurgh” whom he introduces at length. The Simurgh, here, stands for the *sūfī* (*sālik*) who has passed all the stages (*maqāmāt*) on the road (*tarīqa*) and reached the goal (*fanā fil-haqq*).

The author begins by saying, that, he who renounces the world and gives up all wordly attachments and practices sufistic exercises for a certain time becomes a *sūfī* and acquires the various qualities which he next sets to enumerate.

In the first chapter of the first part, entitled “About the Beginnings”, Suhrwerdī deals with the excellence of the acquisition of the knowledge of God (*ma'rifa*) and corroborates his reasonings by Quranic quotations; in the second chapter he gives an account of the Divine Lights that appear to the *Sūfī* and guide him. In the third chapter he says that when the Lights remain for a long time and do not pass away quickly it is called “Tranquillity” (*sakīna*) and describes the delights and attainments of the man who has attained “Tranquillity”.

In the first chapter of the second part which is entitled “About the Ends” Suhrwerdī describes *fanā-i-akbar* as the stage beyond “Tranquillity” in which the *sūfī* becomes unconscious of himself, and *fanā dar fanā* as the stage in which he becomes unconscious of the unconsciousness. He also enumerates the various unifications in connection with annihilation. In chapter two the author explains the advantages of *ma'rifa* warning us, however, against exposing and divulging the secret of “Predestination”. In the last chapter he deals with Affection (*muhabbat*) and Relish (*ladhdhat*). He regards affection as imperfect, and relish as leading to perfection.

On the whole, we have adopted the text of our edition from the manuscript Fatih 5426, fol. 103a-108a replacing it in

some places by the Bankipore manuscript where this latter text seemed to be more correct.

A few grammatical and orthographical remarks about the Fatih MS.¹ may be added. Sometimes the comparative is used for the superlative² e.g. **کاملترین** for **کاملتر**. In such cases we have retained the comparative form in the text, translating it, however, by the superlative. The copyist does not differentiate between **و** and **ذ** and **ك** and **ڪ**; he also generally makes no distinction between **ع** and **ڦ** and **ج** and **ڱ**. The *madda* above *alif* is never given, but *zabar* is sometimes—and that very rarely—given instead. **ڪ** in compound words is always written without the final **ه**, e.g. **چنانڪ** is written as **چنانڪ**. In the plural sometimes the orthography **آواڻاءِ سرهماي** or **آواڻاءِ سرهماي** is found.

The second manuscript, extant in Bankipore No. 2203, fol. 1b –8b (Cf. Suppl. Cat. p. 135) is a fairly modern copy but contains better readings sometimes. In the colophon, dated Tuesday the 11th Dhu 'l-Hijja 1238 A. H., the scribe Imdād 'Alī says that he transcribed the copy by the order of Nawwāb Nūr-ul-Ḥasan Khān Bahādur. The colophon runs thus:

رزقنا اللهُ الخلاص عن تلك الجزيئات وسوأكتها وعن جميع الموانع
وأوصلنا إلى بحر المعانى والحقائق وشرفنا بوصال شيخنا وايننا
واستادنا بوقت سپهر روز شنبه بتاريخ يازدهم شهر ذى الحجه في ١٢٣٨ هجري
قدسى حسب الارشاد نواب فلك جناب گردون بارگاه دولت و اقبال همراه

1. This MS. of mixed contents contains among others al-Ghazālī's *hamāqat ahl al-ibāhat* which has meanwhile been edited and translated by O Pretzl, Die Streitschrift des Ghazālī gegen die Ibāhiya, München 1933; (not seen): Suhrawardi's, *Pertevname*, fol. 52a—79a, *Hayakil un-nur*, fol. 79b—91a, Mu'nis ul-'Ushshāq, fol. 19b—99a (cf. O. Spies, loc. cit., p. 20) etc.

2. This may be an influence from Arabic.

عالیجاه معالی پایگاه عمدۃ الاعاظم والاعیان صاحب الجود والامتنان جناب
نواب نور الحسن خان بہادر دام اقباله و ضاعف حشمته واجلاله از دست
فقیر حقیر پر تقصیر عاصی پر معاصی امداد علی غفر اللہ ذنبه و ستر
عیوبه ائمما یافت بعون ملک الوهاب -

We could utilise this manuscript through the kind offices of Mr. Syed Akhtar Imam, M.A. student of Arabic in the Muslim University, who carefully collated our text with this manuscript. We thank him very much for his help. We denote the Bankipore manuscript by **B** while the Constantinople manuscript is denoted by **A**. In the list of the variants the abbreviation غ means . غیر موجودہ فی

IV. Tarjuma lisān ul-haqq wa-huwa risālat ut-tair.

The next treatise belongs to just the same literary *genre* as the preceding treatises. The author calls it "Translation of the language of Truth and this is The Treaties of the Bird".

(a) The Treatise.

According to H Khal. III, p. 418 both Ibn Sīnā and al-Ghazālī have composed Arabic treatises under the same title. H Khal. does not mention that of Suhrawerdi. The Arabic text of Ibn Sīnā's treatise was edited by M.A.F. Mehren with a French translation¹. By a comparison of the Arabic and Persian texts we come to the conclusion that both are almost identical and that the Persian version is more or less a translation of the Arabic text although there are sometimes additions or omissions in this text or that.

1. *Traité Mystiques*, 2 ième Fascicule, Leiden 1891. According to Zirkili, *Qamus*, page 251, it was also published again in "Al-Mashriq" Vol. IV, page 772.

The authorship of Ibn Sīnā is quite certain as his disciple al-Jūzjānī and after him Ibn abī Uṣaibī¹ mention it, characterising it in the following words: "The treatise of the Bird, an allegorical composition in which he described how he reached the knowledge of Truth".

Thus we have here, as stated by Suhrawerdi himself at the very beginning, a Persian translation of Ibn Sīnā's treatise by Suhrawerdi.² Shahrazūrī also mentions the Risālat ʻat-tair as one of Suhrawerdi's works. Cf. p. 102, No. 31 of this book.

The treatise itself is a small allegory that hints at the worldly distractions that face, and the impediments that are to be surmounted by the mystic traveller who is represented in the story as a bird.

The Bird relates³ that some hunters netted a flock of birds in which he was flying, and considered his bondage and imprisonment congenial until one day he saw his other companions free and about to fly, but still having a strip of the bonds on their legs. After some incipient refusal they assisted in setting him free. But they could not remove from his leg the remaining strap which they also wore. After a long flight over seven mountains they came to the eighth where there was the "King" whom they informed about their condition and who expressed his readiness to help them in unfettering the remaining bonds. He, therefore, sent with them a messenger for the execution of that task.

1. ed. A. Müller, Vol. II, page 19.

2. Suhrawerdi, on the other hand, has composed another tract quite similar to Ibn Sīnā's *risālat ʻat-tair* which is entitled *al-ghurbat al-gharība*. It has always been mentioned among the works of the murdered Shaykh Refer H. Khal. III, 310; Yāqūt VII, 270; Mirāt al-janān III, 435; and p. 102, No. 27 of this book. Four manuscripts of it are extant in Constantinople; cf. Spies, *Mu'nis ul-'Ushshāq*, page 13. The edition and translation of this text is under preparation.

3. Cf. also the statement of its contents given by Mehren, loc. cit., pp. 25-26.

The edition of the text is based on the same manuscript Fatih 5426, foli 99b—102a. Although written by the same hand as *Sajr-i Simurgh* the copy of *risālat ut-tair* is full of mistakes of the copyist which have been corrected in the footnotes. Other MSS. of it are not known.

(b) The Commentary.

The author of the Persian commentary¹ is 'OMAR b. SAHLĀN US-SĀWAJĪ. He lived at Nishāpūr and was an eminent philosopher of the time of Malak Shāh Saljūqī.² The commentator is the author of *Risālat-us-sanjarīya fī kā'ināt il-'unsurīya* (cf. H. Khal. III, 412) and *Tarikh Isbahān* (cf H. Khal II, 108). 'Omar b. Sahlān³ supported himself by selling his transcripts of Ibn Sīnā's *ash-Shifa'*⁴.

There is only one manuscript of this commentary so far known. It is extant in the British Museum, and described in Catal. Codd. Manuser. Arab. Mus. Brit., Vol. II, p. 450 No. 26. We thought it desirable to edit this commentary along with the Persian text and to desist from translating it since it has been utilised to a certain extent by the French translator.

V. Par-i Jibrā'il.

"THE WING OF GABRIEL" is the next of these treatises which will shortly be edited by H. CORBIN⁵ with a Persian Commentary⁶ in the "Journal Asiatique." It is therefore not

1. Cf. Brockelmann, Vol. I, p. 456, No. 44; Mehren, loc. cit., p. 25.

2. Or of Sultan Sanjar (512-548 A.H.) Cf. Br. Mus. Cat. of Pers. MSS., Vol. II, 439. For the author's *nisha* cf. Yāqūt, Mu'jam, ed. Wüstenfeld, Vol. III, p. 24.

3. In Flügel's edition of H. Khal. II, 108 read 'Omar instead of *Abdullāh*; in the Constantinople edition I, 217 read *Sahlān* instead of *Shahlān*.

4. Cf. Suppl. Pers. MSS. in the British Museum, p. 1087b.

5. We learn this from a personal letter to Prof. O. Spies.

6. Rotographs of the commentary were sent to him by O. Spies as he had times expressed his desire several times to edit it jointly with O. Spies.

necessary to go into the details although we have carefully studied it. Besides the manuscript in Constantinople, Aya Sofya 4821¹ another manuscript is extant in Bankipore, No. 2206, fol 25b-31a.² It is entitled here "Bayān-iāwāz-i par-i Jibrā'il"

There are some more rasā'il of this kind of which no manuscripts are known to us so far; they are mentioned in Shahrazūrī's *Nuzhat ul-arrāh*. Cf. p. 102 of this book.

Suhrawerdi's works are full of his philosophy and, particularly, his philosophical ideas are scattered about in the accompanying treatises. Although the ideas are not systematically developed, yet we find ample material to work upon. The various aspects of philosophy, ontology, cosmology and psychology can be expounded with the help of his writings. We do not propose here to deal with them in detail³ as a separate paper on Suhrawerdi's philosophy according to the texts edited here will be published in the next volume of the "Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society."

As regards the translation it has been our endeavour to give a literal translation as far as possible, but at times we could not help translating freely. The quotations from the Holy Quran are given according to the translation of MARMA-DUKE PICKTHALL, *The Meaning of The Glorious Koran*, London 1930. In the list of the variants to the texts ظ means . Other abbreviations are given in the first chapter or where the book is quoted for the first time.

1. Cf. O. Spies, Mu'nis, p. 19.

2. Cf. Suppl. Catal., p. 137.

3. Dr. Mohammad Iqbal has dealt with them in general in his book "The Development of metaphysics in Persia," London 1908, pp.120-150.

Our best thanks are due to Dr. H. RITTER in Constantinople for sending us certain rotographs of manuscripts preserved there, to Messrs. ABDUL AZIZ MEMON (Arabic Department) and ZIA-I AHMAD Badauni (Persian Department) for some useful suggestions, and to NAWWAB MUHAMMAD ISMAIL KHAN, the Acting Vice-Chancellor of the Muslim University, for providing a part of the funds for publication.

CHAPTER II.

TRANSLATION OF THE “LANGUAGE OF THE ANTS”

In the name of God, the Merciful, the Compassionate !
O Lord increase my knowledge.

Praise be to the originator of all, for, in reality, all the entirety deserves to acknowledge that the existence of all the existant things is due to witnessing the “essence.”

And benedictions be upon the Lord of mankind, Muhammad the chosen—peace of God be upon him, his offspring and their souls.

One of the dear friends who was favourably inclined towards this frail being requested me. I will write a few sentences pointing out the procedure, provided he withholds them from incapable persons – if it pleases God. They are called “Language of the Ants” and success is with God.

CHAPTER ONE.

A few fleet and loin-girded ants came out of the depth of the darkness of their ambush and their prior abode and made for the desert in order to arrange for their victuals. By chance, some shoots of vegetation came into the region of their observation. In the morning time drops of dew had settled on the sides of their surfaces. One [of them] asked another: “What is this ?” Some said: “The source of these drops is the earth.” Others said: “They are from the sea.”

In this manner a controversy arose. A dextrous ant amongst them said: "Wait for a moment [to see] which way is it inclined, for every one has an attraction towards the side of its origin and an inclination for adhesion to its mine and source. All things are drawn towards their choice. Don't you see that a clod of earth is thrown towards the surroundings, but since its origin is a stone, and since the rule of "All things return to their origin" is well-laid, the clod finally comes down. Whatever retreats to pure darkness has also that [darkness] for its source. And on the side of the light of Divinity this fact is more evident with regard to a noble essence, God forbid any supposition of a union. Whatever seeks light is also from light."

The ants were in this [discussion] when the sun grew warm and the dew began to rise from the face of the vegetation. The ants, [then], came to know that it did not belong to the earth; it went to the air as it belonged to the air. "Light upon light; Allah guideth unto this light whom He will; and Allah speaketh to mankind in allegories."¹ "And that thy Lord, He is the goal."² "Unto Him good words ascend, and the pious deed doth He exalt."³

CHAPTER Two.

Some turtles had a nest on the shore. At a certain time they were gazing upon the sea by way of recreation. A speckled bird was playing on the surface of the water after the habit of the birds. Sometimes it dived and sometimes it emerged. One of them asked: "Is this agreeable form watery or airy?" Another said: "If it had not been watery, what had it to do with water?" A third one said: "If it is watery it cannot live without water."

1. Quran XXIV, 35.

2. Quran LIII, 43.

3. Quran XXXV, 11.

The Qādī, a sincere judge, decided the matter in this wise: "Observe it and look after its affairs! If it can live without water it is neither watery nor is it in need of water. The proof of this is the fish that when it leaves the water its life cannot continue." Suddenly a strong wind arose and stirred the water. The small bird took to the height of the air. They said to the judge: "Our satisfaction needs an explanation."

The judge quoting the saying of Abū Ṭalib Makkt¹—may God sanctify his soul—about our Prophet—Peace of God be upon him—in the chapter “Extasy and Fear” [namely]: “When he puts it on, it removes the order of the ‘aql from him and so the “Kaun” and “makān” is taken away from him”, said: “In the state of extasy the “makān” was taken away from the Prophet,” and that he² says about Hasan-i Salih³ in the chapter “Affection” regarding the “maqām-i Khulla”:⁴ “The vision appears to him and then the “makān” is rolled up for him.” And the great men consider passions amongst the veils of intellect and the body as the place. Husain b. Mansūr says regarding the Chosen—peace be upon him: “He shut the eyes out of kindness.” He also says: “The Ḥuḍūr is beyond the beings and above the worlds.” All are agreed that so long as the veils are not removed observation cannot be acquired. This essence which comes into observation is created and produced.⁵

All the turtles cried out: “How can an essence relating to place go out of the place and how can it break off from

1. Abū Ṭalib Muḥammad b. ‘Alī al-Makkt led the life of an ascetic and wa’iz; he lived in Mekka, Basra and Bagdad where he died in 380 or 386. Cf. Brockelmann I, 200; Tārikh Baghdād, Vol. III, page 89; Ibn Khallikān p. 602; Nafahātul-Umā p. 135; Massignon, Lexique, Index, p. 291.

2. *i. e.* Abū Ṭalib Makkt.

3. The famous ascetic Ḥusain al-Baṣrī.

4. *i. e.* the stage of “Divine Friendship.” Cf. Massignon, Lexique, p. 177; 195.

the [six] directions?" The judge replied: "I too related this story at this length for this very purpose." The turtles cried out: "We have dismissed you; you are dismissed" and threw dust on him and retired to their nest.

CHAPTER THREE.

All the birds were present in the court of Solomon—peace be upon him—except the nightingale. Solomon appointed a bird as a messenger to tell the nightingale "it is necessary for us to meet each other." When the nightingale received the message of Solomon—peace be upon him—he had not come out of his nest. He turned to his friends [saying] "The command of Solomon—peace be upon him—is in this manner and he does not tell lies. He has promised an assembling. If he is outside, an assembling and meeting is not possible inside; and our nest cannot hold him; and there is no other way."

There was an aged one among them. He said: "If the promise of "The day when they shall meet Him"¹ be right and the declaration of "All will be brought before Us"² and "Unto Us is their return"³ "Firmly established in the favour of a Mighty King"⁴ comes true, the way is this: since our nest cannot hold King Solomon we should also leave the nest and go to him, else meeting will not be possible. Junayd—mercy of God be upon him—was asked: "What is Taṣawwuf?" He recited this verse:

"He sang to me wholeheartedly, and I also sang as he did,
And we were wherever they were, and they were
wherever we were."

1. Quran XXXIII, 43.

2. Quran XXXVI, 32.

3. Quran LXXXVIII, 25.

4. Quran LIV, 55.

CHAPTER FOUR.

Kaikhusrav had a world-displaying cup. Whatever he liked he could inspect there. He saw the universe and became informed of concealed things. It had been made by a slave, out of leather, in the form of a cone. He had placed thereon an opening and closing mechanism. When he wanted to see one of the concealed things he opened the cover. When he had opened all fastenings it did not come out. When he had closed all it came out of the turning instrument. When the sun was on head, he placed that cup against it. When the light of the sun fell on it all drawings and lines of the world appeared there. "And when the earth is spread out and hath cast out all that was in her, and is empty and attentive to her Lord in fear ! Thou, verily, O man, art working toward thy Lord a work which thou wilt meet (in His Presence)." ¹ "Not a secret of you will, be hidden." ² "A soul will know what it hath sent before it and what left behind." ³

Verse:

"When I heard from my master the description of
the cup of Jem
I was myself the world-displaying cup of Jem".

Verse:

"They talk of the world-displaying cup,
Our woollen cloth is that old buried cup."

This is from Junayd:" "The nightly flashes of light
shine when they appear."

CHAPTER FIVE.

Someone became friendly with one of the kings of the Jinns. He said to him: "How can I see you?" He replied:

1. Quran LXXXIV, 3—6.

2. Quran LXIX, 18.

3. Quran LXXXII, 5.

"If you want to have the advantage of seeing us put some frankincense in fire and throw away all the pieces of iron that are in the house; and of the seven metals, all that produce noise and sound. "Pollution shun!"¹ And remove everything that has noise in stability and companionship. "Then bear with them and say : Peace!"² Then look out of the window after having sat in a circle and having burned frankincense. You will see me; for others "it is an evil similitude."³ They asked Junayd—may God have mercy on him: "What is Taṣawwuf?" He replied: "They are the people of a house which nobody except them enters." Khwaja Abū Sa'īd Kharrāz⁴ may God have mercy on him—said:

"My qualities rose for the sovereign altogether,
My qualities disappeared when you disappeared from
the prison,
And he disappeared on whose account was my
absence,
So this was my annihilation, understand, O people of
senses."

In reply to one he says the verse:

"I am perplexed and I do not know on account of
my perplexity who I am,
Except what people say about me and my compa-
nions."

One of the great men says: "Cut off the attachments
and cast out the obstacles so that you witness the Lord of the

1. Quran LXXIV, 5.

2. Quran XLIII, 8.

3. Quran XVI, 62.

4. *Abū Sa'īd Aḥmad b. 'Isā al-Kharrāz*, born in Bagdad died in Cairo in 286 A. H.-899 A. D. For his life of *Tārīkh Baghdād*, Vol. IV p. 276; *Shadharat II* 192; his doctrine is developed by Massignon, *Lexique technique*, p. 270-73 ; Selections from his sayings: Massignon, *Textes inédits* p. 42.

creatures." He said: "When we did so and fulfilled all the conditions:" "the earth shineth with the light of her Lord, and it is judged between them with truth"¹ and it is said, "Praise be to Allah, Lord of the worlds. Peace be upon those meeting-places, verily they are the path of my approach to water and the channel of my north wind."

CHAPTER SIX.

At a certain time, some bats turned hostile towards a chameleon and the animosity between them became violent. The controversy between them transgressed the limit. The bats decided that when the darkness of the night is diffused over the surface of the firmament and the sun goes into the enclosure of sunset, they will gather and make an attempt against the chameleon and will take the chameleon captive like warriors in order to punish it according to their heart's desire and to kill it by the way of vengeance. When the time at their disposal came to an end they came out and dragged the poor chameleon to their house of adversity by assisting and helping one another. They kept it captive for that night. In the morning they said: "What is the mode of punishing this chameleon?" All agreed on killing it. Then they consulted one another about the manner, and came to the conclusion that there is no punishment worse than looking at the sun. Altogether, in analogy of their own conditions, they did not regard any punishment worse than association with the sun. They terrified it of looking at the sun. The chameleon itself wished that of God. The poor chameleon desired in its heart this sort of death. Husain-i Mansûr says:

"Kill me, O my confidants; killing me is my life,
My life is my death and my death is my life."

1. Quran XXIX, 69.

When the sun arose they threw it out of their house of misfortune, in order that it may be tortured by the rays of the sun, and that torture was its vivification and "Think not of those, who are slain in the way of Allah, as dead. Nay, they are living. With their Lord they have provision; jubilant [are they] because of that which Allah hath bestowed upon them of His bounty."¹

If the bats knew how much kindness they had done to the chameleon by that punishment and what defect they have by loss of its pleasure they would have died out of anger.

Abū Sulaimān of Dārān² says: "If the heedless knew what pleasures of the gnostic they lack, they would die out of sadness."

CHAPTER SEVEN.

Once a hoopoo on his way, fell amongst the fairies, and alighted in their nest. The hoopoo is known for extreme keen-sightedness. The fairies are purblind; as the story of their states is well-known to the Arabs. The hoopoo passed the night in their nest and they asked all sorts of news from him.

In the morning the hoopoo prepared to depart and decided to leave. The fairies said: "O wretch, what is this novelty that you have introduced? Do they travel in the

1. Quran III, 163.

2. Abū Sulaimān 'Abdarrahmān b. 'Atiyah ad-Dārāni, disciple of 'Abdalwahid b. Zaid (cf. Massignon, Textes p. 5), was born in the year 140 A. H. in Wasiṭ. He left his native place about 180 and settled down at Darāya, in the plain of Damascus, where he died in 215 A. H. His disciple was Ahmad b. abi'l-Hawwāfi who edited the works of his master. Cf. Massignon, Lexique p. 197 sqq.

day?" The hoopoo replied: "This is a strange thing; all movements are done in the day." The fairies said: "Perhaps you are mad. How can anyone see a thing in the dark day when the sun becomes dark?" He answered: "It is just the opposite. You have all the lights of this world through the light of the sun. All the luminous objects obtain light and acquire brilliancy from it. They call it "eye of the sun," because it is the source of light."

They compelled him (to explain) how anyone can see a thing in the day. He said: "In imagining things we connect them with ourselves. All persons see in the day and behold, I am seeing. I am in the world of observation. To my eyes the veils are removed. In spite of my doubts I perceive brilliant surfaces by way of revelation."

The fairies, on hearing this story, forthwith began to lament and raised a tumult and said to one another: "This bird asserts perspicacity in the day when there is a presumption of blindness." They immediately attacked the eyes of the hoopoo with their beaks and claws and abused him and called him "one who can see in the day" because purblindness was a virtue to them. They said: "If you do not repent there is fear of your death." The hoopoo thought: "If I do not withdraw they will kill me because mostly they wound the eye; and death and blindness will occur simultaneously." He received the inspiration "Speak to the people according to their intelligence." He immediately closed his eyes and said, "Here! I have also attained to your state and become blind."

When they found things to be thus, they refrained from beating and charging. The hoopoo came to know that the proposition, "To divulge the Divine secret is unbelief, to divulge the secret of predestination is rebellion, and to publish a secret is unbelief" is current amongst the fairies.

Upto the time of departure he used to pretend blindness with great difficulties and used to say:

“Many a time have I said that I will divulge,
Whatever secrets there are in the world.
But out of fear of the sword and slaps on the neck
There are a thousand ties on my tongue.”

He was distressed in himself and said: “Verily in the house of my friend is knowledge in a great amount, if I find for it those who will take it.” “If the veil is removed, my belief will not be increased” and the verse “So that they worship not Allah Who bringeth forth the hidden in the heavens and the earth.”¹ “And there is not a thing but with Us are the stores thereof; and We send it not down save in appointed measure.”²

CHAPTER EIGHT.

A king had a garden which was never without sweet basil, verdure, and places of pleasure, in all the four seasons. Great streams were running there and many varieties of birds produced different sorts of tones on the sides of the branches. Every tune that could come to the mind and every beauty that could come to the imagination was available in that garden. Of all that, there was a number of peacocks with extreme gentleness, beauty and grace, that lived and resided there.

One day the king caught a peacock out of them and ordered him to be sewn in leather so that no colour of his feathers remained visible. He could not observe his beauty however much he tried. According to his (king's) order a basket was placed over him in the garden which had not but

1. Quran XXVII, 25.

2. Quran XV, 27.

one hole through which they put a little millet for the sake of victuals and provision of his livelihood.

Times passed. This peacock forgot himself, the kingdom, the garden and the other peacocks. He looked at himself and could not see anything except the dirty and wretched leather and a very dark and uneven habitation. He made up with that, and confirmed in his mind that there can be no land larger than the base of the basket. So that he firmly believed that if anyone contends a pleasure and a dwelling and a perfection beyond this, it will be absolute heresy, complete blunder and pure ignorance. But, whenever a wind blew and he received the smells of flowers, trees, roses, violets, jessamines and varieties of basils through that hole he found a strange pleasure. A commotion appeared in him and he experienced the delight of flight. And he felt a desire in him, but he did not know where the desire came from, because he considered himself no other than the leather, and the world no other than the basket, and the food no other than the millet. He had forgotten everything.

And also, when he sometimes heard the notes and sounds of the peacocks and the tunes of the other birds, his desire and inclination became manifest, but he did not become aware through the sounds of the birds and the blowing of the morning breeze. One day he was enjoying these:

“There came to me the morning breeze almost saying:
I am a messenger to you from the friends.”

For a long time he remained meditating what that sweet smelling wind was and where those melodious sounds came from.

“O lightning that flashes,
From what sides of the enclosure do you spread?”

He could not understand while at those "times" a happiness involuntarily appeared in him.

Ah, if but Lailā once would send me a greeting
down of grace, though between us lay the
dust and the flags of stone,

My greeting of joy should spring in answer, or
there should cry toward her an owl, ill bird
that shrieks in the gloom of graves!¹

This ignorance of his was due to his having forgotten himself and his country. "They forgot Allah, therefore He caused them to forget their souls."² Every time when a wind or a sound came from the garden he felt a desire without discerning its cause or knowing its reason.

"The lightning of Ma'arra travelled after the middle of the night,
It passed the night at Rāma³ describing its weariness,
It deeply grieved riders, horses and camels
And increased till it was about to grieve the saddles."⁴

He remained in that perplexity for many days, till one day the king ordered: "Bring the bird and set it free from the basket and the leather." "There is but one shout⁵ and lo!

1. These verses, taken from the *Hamāsa*, figure in the famous tale which is told of the death of Lailā, the beloved of Tūbah, son of al-Humaiyir. Cf. the translation by Ch. J. Lyall, *Ancient Arabian Poetry*, London 1885, p. 76.

2. Quran LIX, 20.

3. Name of a place.

4. From the beginning of *Siqt uz-zand* by Abu 'l-'Alā al-Ma'arrif.

¹ Cf. *Shark at-tanwīr 'alā siqt az-zand*, Cairo 1303, p. 23.

5. Quran XXVII, 19.

from the graves they lie unto their Lord.”¹ “When the contents of the graves are poured forth and the secrets of the breasts are made known, on that day will their Lord be perfectly informed concerning them.”²

When the peacock came out of the veils he saw, himself in the garden, and his colours, and the garden, and the flowers, and the figures, and the expanse of the world, and the ability of walking and flying, and the sounds and tunes of other birds. He remained astonished about the state of affairs and felt regret. “Alas, my grief that I was unmindful of Allah;”³ “And now We have removed from thee thy covering, and piercing is thy sight this day.”⁴ “Why, then, when [the soul] cometh upto the throat [of the dying] and ye are at that moment looking; and We are nearer unto him than ye are, but ye see not.”⁵ “Nay, but ye will come to know! Nay, but ye will come to know!”⁶

CHAPTER NINE.

All the stars and constellations spoke to Idris—peace be upon him. He asked the moon: “Why does your light decrease sometimes and increase at others?” She replied: “Know you! that my body is black, but polished and clear and I have no light. But when I am opposite to the sun, in proportion to the opposition an amount of his light⁷ appears in the mirror of my body; as the figures of the other bodies appear in the mirror. When I come to the

1. Quran XXVI, 51.

2. Quran C, 9-11.

3. Quran XXXIX, 57.

4. Quran L, 27.

5. Quran LVI, 82.

6. Quran CII, 3-4.

7. Cf. *mathalu narihi* in Quran XXVI, 35.

utmost encountering I progress from the nadir of the new moon to the zenith of the full moon. Idris inquired from her: "How much is his friendship with you?" She replied: "To such an extent that whenever I look at myself at the time of encountering I see the sun because image of the sunlight is manifest in me, since all the smoothness of my surface and the polish of my face is fixed for accepting his light. So, every time when I look at myself I see the sun. Do you not see that if a mirror is placed before the sun the figure of the sun appears in it? If by Divine decree the mirror had eyes and looked at itself when it is before the sun, it would not have seen but the sun, in spite of its being iron. It would have said: "I am the sun," because it would not have seen in itself anything except the sun. If it says: "I am the Truth" or "Glory be to me! How great is my glory"¹ its excuse must be accepted; even the blasphemy "wherfrom I came near, verily, you are me."

CHAPTER TEN.

For one who lives in a house, if the house is in directions he is also in directions. This is also necessitated on the negative side in this way: "He vacated a house for me, who am one of the broken-hearted." God is free from place and direction. The supposition of the rescinders is wrong, namely, "Firmness of resolution comes proportionately to the people endowed with resolution," and everything of the house resembles the landlord. "Naught is as His likeness; and He is the Hearer, the Seer."² Never can the house and the landlord be one.³

1. For the explanation of "subhani" see Massignon, Lexique, p. 249 sqq.

2. Quran XLII, 9.

3. This is a very condensed chapter. Many things have been taken for granted. It, therefore, seems necessary to trace the development of the ideas of the author. This chapter is written in refutation of those who confine God to directions. They say that it is the knowledge of God and

CHAPTER ELEVEN.

Whatever is useful and good is bad; whatever is the veil of the way is the unbelief of men. To be satisfied with self through what it acquires and to make up with that is a weakness in the path of the [mystical] travelling and to be pleased with oneself is vanity, although it is on account of Truth. To turn the face towards God entirely is liberation.

CHAPTER TWELVE.

A fool placed a light before the sun and said: "O mother, the sun has made our light invisible." She replied: "If it is taken out of the house, especially near the sun, nothing will remain. Then the light and its brilliancy will vanish." But when one sees a big thing he considers a small one contemptible in comparison with that. One who enters a house from the sunshine cannot see anything although it (the house) is illuminated. "Everyone that is thereon will pass away; there remaineth but the countenance of thy Lord of Might and Glory."¹ "Is not everything except God in vain?"² "He is the First and the Last, and the Outward and the Inward; and He is Knower of all things."³

not God Himself that is present everywhere. In fact, they have assigned Him a definite place, the *'arsh*. The author meets their arguments by saying: God does not live in a place, and He is therefore not in directions, because he who lives in a house is in directions, since the house is in directions. He also proves this by a negative proof according to فِرَغْ لِي بِسْتَا. He further negates their contention of "Everything of the house resembles the landlord" which is based on عَلَى قَدْرِ أَهْلِ الْأَزْمَعْ by quoting the Quranic verse *لَبِسْ كُمَّلَهْ شَيْ** and concludes that the house and the master of the house are not *one* from which it follows by inference that God is free from place and direction.

1. Quran LV, 26-27.

2. From Labid; cf. A. Huber, *Der Diwân des Libid*, ed. C. Brockelmann, Leiden 1891, p. 28.

3. Quran LVII, 3.

CHAPTER III.

TRANSLATION

OF THE

NOTE OF SIMURGH

In the name of God, the Merciful, the Compassionate.
With Him is might and strength.

Praise be to the Bestower of life and the Creator of all existing things and blessing be upon the masters of Prophecy and the leaders of prophetic appearance, upon the Master of the great Sharī'a and the Guide of the exemplary path, Muhammad, the Chosen--Peace and benediction be upon him.

Now to begin: These are a few sentences written about the states of the Brethren of Seclusion. And the description thereof is limited to *two parts*: *the first part* is about the Beginnings and *the second part* about the Ends.

This treatise is known as "*The Note of Simurgh*"¹ who has no tongue. And if at the outset we were to give an introduction about the state of affairs of this respectable bird and his residence: the bright-minded have shown that anyone who goes to the Mountain of Qâf² in the spring season and renounces his nest and plucks off his feathers with his beak³ when the shadow of the Mountain of Qâf

1. For Simurgh cf. Encyclopaedia of Islam s.v. Simurgh.

2. Cf. Encycl. of Islam s.v. Qâf and Hibbatuddin ash-Shahrastâni, *Jabal Qâf*, Baghdâd 1346.

3. Cf. *Mathnawî* of Jalâluddin Rûmî, Books V and VI (Text), ed. by R. A. Nicholson, pp. 36-37.

بر خود می کند طاؤسی بدمت یک حکیمی رفته بود آنچا بگشت
گفت طاؤسا چنین پر سنی بی دریغ از بین چون بر می کنی

falls on him for a space of a thousand years of the time "Verily a day with your Lord is like a thousand years"¹ and these thousand years are in the eyes of the People of Reality like a dawn from the East of the Divine realm—in this time he becomes a Simurgh whose note awakens the sleepers. His residence is in the Mountain of Qaf. His note reaches all; but it has few hearers.² All are with him and the majority are without him³; as the poet says:

"You are with us, but not ours,
You are the soul and are therefore invisible."

And his shadow is the cure for the sufferers who are entangled in the whirlpool of the diseases of dropsy and atrophy, and it avails leprosy and removes various afflictions. This Simurgh flies without moving, soars without travelling, and comes near without traversing distance.

But know you, that all colours are in him but he is colourless; and his nest is in the East and the West is [also] not devoid of him. All are occupied with him and he is free from all. All are filled with him, and he is empty of all. And all sciences emanate from the note of that bird. Wonderful musical instruments like the organ and others have been derived from the sound of that bird; as the poet says:

"Since you have not even seen Solomon,
How can you know the language of birds?"

His food is fire.⁴ If one ties a feather out of those feathers on his right arm and walks over fire, one will be

1. Quran XXII, 46.

2. *i.e.* it is heard by a few.

3. Cf. St. John I, 10-11.

4. Cf. Khaqānī, British Museum MS. No. add 25018, fol. 9a.

proof against fire.¹ And the morning breeze comes from his breath, therefore the lovers tell it the secrets of their hearts and minds.

And all that has been written here is concealed from what is in the breast; a part of it is a brief account of him and his note.

First Part about the Beginnings and it has three Chapters.

Chapter one on the excellence of this science.

Chapter two on what appears to the Ahl-i-Badâyâ.

Chapter three on Tranquillity.

Second Part about the Ends and it has three Chapters.

Chapter one on Annihilation.

Chapter two on The more learned one is the more perfect he is.

Chapter three on The affirmation of man's relish towards the Truth.

PART ONE
ABOUT THE BEGINNINGS
CHAPTER ONE

ON THE EXCELLENCE OF THIS SCIENCE OVER ALL OTHER SCIENCES.

Be it not unknown to the light-hearted that the preference of a science to others is due to several reasons. Firstly, the "known" should be nobler, e. g. goldsmithship is preferable to pack-saddle-craft; because that deals with gold and this other with wood and wool.

Secondly, because the arguments of this science are stronger than those of any other science.

1. Cf. Encycl. of Islam s.v. Stmûrgh s.v. and O. Spies in "Handwoerterbuch des deutschen Maerchens," herg. von L. Mackensen, Vol. II, p. 71.

Thirdly, because occupation therein should be more momentous and its advantage greater.

And in comparison to other sciences all the signs of preference are found in this science.

With regard to the "object" and the "known".—It is apparent that the object and the aim of this science is Truth. And it is impossible to compare other existant things with His grandeur.

*With regard to ascertainment of argument and corroboration of proof*¹.—It is established that observation is stronger than argumentation. The Masters of the art of Kalâm consider it lawful that God the Almighty should give man the necessary knowledge about His existence, qualities and so on. Since it is lawful, the acquisition of some knowledge of this sort is undoubtedly superior to that which necessitates bearing the troubles of observation, labours of reasoning, and falling into the places of doubts and abodes of suspicion. One of the Sûfis was asked, "What is the proof of the existence of the Creator?" He replied: "For me it is the morning instead of the lamp." Also another one of them says: "The semblance of one who seeks after the Truth through arguments is like one searching after the sun with a lamp."

Since the masters of the principles have accepted and agreed that in the next world God the Almighty will create in men a perception in the sense of vision, to see God without mediation; argument, proof, and admonition are no considerations with the People of Truth. So according to these principles it befits [Him] to create in his [man's] heart perceptions of this kind in order to see Him in this world without any mediation and proof. And it is therefore that 'Omar—may God be pleased with him—said, "My heart has

1. In the following argument the author tries to explain that *ma'rifa* employs observation (*mushâhada*) and discards argument and proof (employed by other sciences), because observation is stronger than argument and proof, and because in face of it there is no need for them.

seen my Lord ” and ‘Ali—may God beautify his face—says, “ If the veil is removed, my belief is not increased.”¹ And here secrets are concealed which are not proper [to be dealt with] in this place.

With regard to importance.—There is no doubt that for men there is nothing more important than the greatest felicity. Rather, all questions cannot be treated in this brief treatise. And the greatest of the means of access is *ma’rifa*.

So from all aspects it is proved that *ma’rifa* is nobler than all sciences.² And Junayd—peace be upon him—said, “ If I knew that under the sky there is a science in this world nobler than that in which the seekers of *ma’rifa* contemplate, I would have engaged myself to buy it and would have toiled in the best way to acquire it until I had got it. ”

CHAPTER TWO ON WHAT APPEARS TO THE AHLI-BADĀYĀ.

The first lightning that comes to the souls of the Seekers from the presence of Divinity is accidents and flashes; and those lights dawn upon the soul of the [mystic] traveller from the world of Divinity ; and it is delightful.

Its onrush is like this : that a dazzling light suddenly comes, and soon disappears ; and “ He it is Who shows you the lightning.”³

From the second point of view it refers to the “times” of the Companions of Seclusion. The Sūfis call these accidents “ time ” and it is therefore that one says, “ Time is sharper than the sword ” and they have said, “ Time is a cutting sword.” In the Book of God there are many references to that, as it is said : “ The splendour of His light-

1. Lit. “ I do not take certainty in excess ”. Cf. also p. 22.

2. Cf. L. Massignon, *La Passion II*, 545; the same, *Tawāṣīt* p. 156.

3 Quran XIII, 13.

ning almost takes away the eye-sight.”¹ Wāsiṭ² was asked, “Wherfrom is the restlessness of some people in the state of hearing music?” He answered, “There is a light which appears and is then extinguished;” and quoted this verse:³

“From them a flash came to the heart.

The flash of the lightning appeared and dwindled away.” “And therein they have food for the morning and the night.”⁴

These flashes do not come at all times. At times they are intercepted. And when ascetic exercise increases, lightnings come more often, until that limit is reached that whatever man looks into, he sees some of the states of the next world. Suddenly these dazzling lights become successive: and may be after this the limbs are shaken.⁵ As is well-known, the Prophet—peace be upon him—says in expectation of this state, “Verily, for your Lord there are blasts of His mercy in the days of your time, provided you expose yourselves thereunto.”⁶

At the time of break, the devotee seeks the help of gentle thought and pure commemoration, against the impurities of carnal desires, in order to regain this state. And it is pos-

1. Quran XXIV, 43.

2. Abū Bekr al-Wāsiṭ (died 331) is meant here. For his life see *Nafahat al-uns*, edited by W. Nassau Lees, Calcutta 1859. His works have been utilised by Sulami in his *Tafsīr*, cf. L. Massignon, *Textes inédits*, p. 72; *Lexique Technique*, p. 293; *Kitāb al-Tawāṣīn*, p. 215. Al-Wāsiṭ’s sayings have been collected by Ibrāhīm Miskīn in the year 1067 A. H. in a book entitled “*Tarjamat-i aqwāl-i Wāsiṭ*” of which a manuscript is preserved in Calcutta A S B 1273.

3. The metre of this line is *Ramal*. The line alludes to Quran XIII, 13.

4. Quran XIX, 62.

5. As an after-effect.

6. See also *Mu’nis al-‘ushshāq*, p. 42.

sible that sometime this state does come to one who is without ascetic discipline, but he remains unaware.

If one waits for it in the days of 'Id-festivities when men go to places of worship, and when raised voices and loud glorifications and harsh clamours take place and sounds of cymbals and trumpets prevail—if he is a man of intelligence having a sound nature and rememorizes the divine states, he will at once find this effect which is very pleasant.

And likewise it is in battles when men come face to face and the clamour of the warriors rises and there is neighing of the horses and the sounds of the drum and the military band become louder, and men engage in fight and unsheathe swords: If some one has a little purity of heart, even if he is not a man of [ascetic] discipline, he will come to know of this state provided that at that time he rememorizes the divine states and brings to mind the souls of the departed and the observation of [Divine] Majesty and the rows of the high assembly.

Similarly, if somebody sits on a galloping horse and makes it run very hard¹ and thinks that he is leaving the body aside and becoming extremely reverent and going to the presence of [Divine] Existence in the state of the soul exclusively and to be included in the rows of the saints—an effect like this state will also appear to him, although he is not a devotee of discipline. And here there are secrets which only a few can understand in these days.

When these lightnings come to men they affect the brain to some extent, and it² may also appear in the brain and shoulder and back, etc; so that the vein begins to pulsate and

1. The use of *अस्ति* as an adverb of a verbal noun is very old and is not commonly found now-a-days, comp. also the use of *प्रतिकृति* in the same way.

2. i. e. the effect.

it is very pleasant, and he also tries to complete *sama'*. So far this is the first stage.

CHAPTER THREE ON TRANQUILLITY.

At length when the lights of the Secret reach the utmost extremity and do not pass away quickly and remain for a long time, that is called "Tranquillity" and its delight is more perfect than the delights of other flashes. When a man returns from Tranquillity, and comes back to [the ordinary state of] humanity, he is highly regretful at its separation; and regarding this one of the saints has said :

"O breath of the soul, how good are you,
One who is emerged in you has tasted the food of
intimacy."

In the Holy Quran Tranquillity is mentioned many times, as it is said: "And God sent down His tranquillity"¹ and in another place He says "He it is Who sent down Tranquillity into the hearts of the faithful that they might add belief unto their belief."² He who attains Tranquillity knows about the minds of men, and acquires knowlege of unknown things, and his penetration of mind becomes perfect. The Chosen—God bless and keep him and his family—informed about it, saying, "Fear a believer's penetration of mind, for he perceives with the light of God." And the Prophet—peace be upon him—says about 'Omar—be God pleased with him, "Verily, Tranquillity speaks through the tongue of 'Omar," and he also said, "Verily, in my community there are mutakallimûn and muhaddithûn and 'Omar is one of them."

One who possesses Tranquillity hears very pleasant sounds from the high Paradise, and spiritual discourses reach him; and he becomes comfortable; as is mentioned in the Divine Revelation: "Verily, in the remembrance of God do hearts find rest!"³ . And he witnesses very fresh and

1. Quran XLVIII, 26.

2. Quran XLVIII, 4

3. Quran XIII, 28.

pleasant forms through the compact of his contiguity with the spiritual world.

Of the stages of the People of Love this is the intermediate one.

In the state between awakening and sleep he hears terrible voices and strange noises at the time of the slumber of Tranquillity and sees huge lights and he may become helpless through superabundance of delight.

These accidents are according to the Seekers [of Truth] and not in the manner of a group who close their eyes in their privacy and cherish phantasies. Had they sensed the lights of the truthful, many would have been the sorrows encountering them; "And there those who deemed it vain will lose."¹

PART TWO ABOUT THE ENDS *and it has three*

Chapters.

CHAPTER ONE ON ANNIHILATION.

And this Tranquillity becomes such that if man desires to keep it off from himself he cannot do so. Then man reaches such a stage that whenever he likes, he gives up the body and goes to the world of [Divine] Majesty; and his ascents reach the high spheres. And whenever he likes or desires he can do so. So whenever he looks at himself he becomes happy, because he discerns the radiance of God's light [falling] on him. Hitherto it is a defect.

If he exerts further, he also passes this stage. He becomes such that he does not look on himself and his knowledge of his existence is lost; this is called "*fana-i-akbar*".

1. Quran XL, 78.

When one forgets himself and also forgets the forgetfulness it is called "*fana dar fana*".

And as long as they delight in *ma'rifa* they are at a loss. This is reckoned amongst latent polytheism. On the other hand, he reaches perfection when he loses knowledge¹ in the "known", because, whoever delights in "knowledge" likewise as in the "known" has made that² his object. He is "alone" when in the "Known" he gives up the thought of "knowledge." When the knowledge of humanity also disappears it is the state of Obliteration, and is the stage of "Everyone that is in it, will pass away and there remaineth but the face of Thy Lord, the Glorious and Beneficent."³

One of the Seekers says that "There is no God but God" is the unification of the common-folk, and "There is no He but Him" is the unification of the higher class. He has erred in the classification.

There are five grades of *Tanbihid*. One is "There is no God but God" and this is the unification of the common-folk who negative Deity⁴ from what is not God. These people are the commonest of the common.

Beyond this sect there is another group, nobler in comparison to these and commoner in comparison to another sect. Their unification is "There is no He but Him". This [group] is higher than the first one. And their place is higher, because the first group only negative divinity from what is

1. *i.e.*, knowledge about the acquirements.

2. *i.e.*, knowledge.

3. Quran LV, 27, 28.

4. *i.e.*, negate divinity from what is not God.

not God. This other group did not restrict themselves to negating Truth from what is not Truth. On the other hand, in face of the existence of God, the Almighty, they have negated all other existences. They have said: "Heship" is for Him, none else can be called "He" because all "Heships" emanate from Him. So "Heship" is exclusively meant for Him.

Beyond these there is another group whose unification is "There is no Thou but Thou". This group is higher than that which addressed God as "Him". "Him" is used for the absent. These negate all "Thouships" which in occasioning "Thouship" asserts the existence of oneself; and they refer to the presence [of God].

There is a group above these and these are higher still. They say: When someone addresses another as "thou" he separates him from himself, and he asserts duality; and duality is far removed from the world of unity. They lost and considered themselves lost in the appearance of God, and said: "There is no I but Me". They spoke truer than all these. I-ship, Thou-ship, and He-ship are all superfluous reflections about the essence of the unity of the Self-existent. They submerged all the three words in the sea of Obliteration and destroyed expressions and annihilated references: "And everything will perish save His face."¹ And their place is more elevated. As long as a man has human attachments with this world he will not reach the world of Divinity above which there is no other stage since it has no end. A pious man was asked: "What is taṣawwuf?" He answered: "Its beginning is God and as regards the end it has no end."

**CHAPTER TWO ON THE MORE LEARNED ONE IS THE
MORE PERFECT HE IS.**

There is a well known tradition of the Prophet saying : “Never has God created an ignorant Wali”. The Master of the great Shar‘ia, with all his perfection, was commanded to increase [his] knowledge ; and God, the Almighty, orders him : “And say, O my Lord, increase me in knowledge.”¹ One of his blessing sayings is, “No morning will come for any day of yours in which knowledge is not increased”. So, when such is the case with the Prophet what will be the case with others ?

For this knowledge which comes to the gnostic through revelation it is not necessary to deal with divorce, business, taxation and transactions because this is an exoteric science; rather, it comes through discovering the affairs of the selfexistence and [Divine] Majesty and Protectorship, and the arrangement of the organisation of existence, and the world of angels, and the hidden secrets in heaven and earth; as He said: “Say [unto them, O Muhammad]: He Who knoweth the secret of the heavens and the earth hath revealed it.”²

To find out the secret of predestination and to divulge it is forbidden; as in prohibiting it the saying of the Prophet distinctly commands : “Predestination is the secret of God, so do not divulge it.”

The People of Reality are all of opinion that divulging the secret of predestination is heresy. Also all that is within the knowledge of the Men of Reality is not put into expression, lest all people practise it, because the beauty of the Majesty of [Divine] Oneness is above this

1. Quran XX, 113.
2. Quran XXV, 7.

that it should be the passage of every comer, and the objective of every messenger, and the aim and object of every seeker—while, “Few of my servants are thankful.”¹

In the nature of mankind, in spite of the great number of the limbs of the body, there is not more than “one dot”² worthy of the horizon of Divinity. “We found there but one house of those surrendered [to Allah].”³ So when the case of the constitution of a person is in this fashion that out of the many faculties and limbs, and of the composition of mankind with its multiplicity of compositions, there is not more than one⁴ capable of making progress, then the condition of a populated place should also be conjunctured to be in the same wise. Then the talk is better unexpressed; and these are two couplets of mine :

“ In the corner of the tavern are many men,
 Who read the secrets of the tablet of existence.
 They are out of the evil of the afflictions of the
 revolutions of the firmaments,
 They know ; and are glad and happy.”

A man possessing in sight should always investigate strange things and realities, and express only that much which is worthy of his mind. Husain Mansûr-i-Hallâj—God’s mercy be upon him—said : “ Love between two persons becomes fast when between them no secret remains hidden.” So when love becomes perfect, the secrets of hidden and concealed sciences and of the corners of the existing things do not remain concealed to him.

Since the acme of the perfection of man is to attain the resemblance of God the Almighty, and since the knowledge

1. Quran XXXIV, 12.
2. Refers to the heart.
3. Quran LI, 36.
4. The same *nuqta*.

of Perfection is a quality of his, ignorance is a defect in him.

It therefore follows that whoever knows more about the realities of His existence is nobler. And in short: ignorance is hideous.

CHAPTER THREE ON THE AFFIRMATION OF MAN'S RELISH AND AFFECTION TOWARDS GOD, THE ALMIGHTY.

The belief of the Mutakallimān and the whole of the Ahl-i ḫṣūl is that man should not take to God for his friend, because friendship consists in the inclination of the soul for a homogeneous being, and God, the Almighty, is above having any kindredship with the creation: rather affection consists in man's obedience towards God.

The People of *ma'rifa* affirm affection and relish. And in that homogeneity is not a condition according to them; since [sometimes] a man likes a colour or an object, in spite of the fact that it is not homogeneous with him. Affection towards God the Almighty has no connection with animal faculties, rather there is a divine point which is the centre of the secrets of Truth, in man. And this affection is related to *Dhaq*. And affection is finding pleasure of one person in imagining the presence of another: and in this homogeneity is not a condition.

Love consists of an affection which has transgressed its limit. It gives rise to the acquisition of desire and yearning. Every yearner has by matter of necessity acquired one thing and not another, because if he has acquired all the beauty of the beloved, he will not remain behind [seeing] his face; and also, if he has acquired and comprehended nothing his desire will not be fulfilled. So all yearning is the acquisition of the non-acquired. But yearning is defective, because it necessitates non-acquisition.

The discourse about the affirmation of relish means the acquirement of perfection with regard to a thing and the knowledge of the acquisition. When perfection with regard to things is acquired and the acquirer is unaware of it, it is not perfection. When the eye acquires perfection with regard to things it consists of the sight's vision of subtle things ; and it discovers that, and is relished thereby. The sense of hearing has a relishment, and that is perception of the subtle hearings of pleasant voices. The sense of smell perceives subtleties of pleasant smells : and like-wise in the same manner it is with all other faculties. Perfection, with regard to the rational soul, is the knowledge of Truth and comprehension of realities. So when the soul acquires that, its perfection with regard to supreme things comes from the illumination of the light of Truth, and rises to perfection with regard to God, of which the relish is greater still, because its comprehension is nobler.

The human soul is the noblest of the Seekers and Truth is the greatest of the “known.” So relish must be more perfect ; but the impotent man has no sense of the pleasures of copulation, though he hears that men enjoy it to their full: and that old man has said well : “One who did not taste, does not know.”

This story is the affirmation of relish and affection. In the days of Junayd—peace of God be upon him—the Sufis were reported against. Ghulām Khalīl¹ and a number of Mutakallimān and Fuqahā' scandalised the Brethren of

1. Ghulām Khalīl (died 275) whose full name is Abū 'Abdallāh Aḥmad b. Muḥammad b. Ghālib b. Khalid al-Baṣrī was a Hanbalite faqīh, traditionalist and ascetic, cf. Tārīkh Baghdād V, 78; Nafahāt ul-Uṣūl and Abu'l-Mahāsin, Nujūm, Vol. II, 79. He urged the Caliph to put Junayd, Nūrī etc., to death since they were freethinkers and heretics cf. Tadhkirat al-Awliyā' II, 48. See also Kashf ul-mahjūb, Transl. p. 191 and Massignon, Textes p. 212.

Seclusion and gave a verdict of their heterodoxy and infidelity and produced witnesses and documents. In that calamity Junayd withdrew himself. Amrul-qulub Abu 'l-Husain Nuri¹ and Kattant² and Zaqqaq³ and a number of great men were produced in the assembly of justice. The executioner intended to kill [them]. It is a well-known story that Abu 'l-Husain Nuri made haste to open the execution.⁴ He was asked about it and said: "I wished to sacrifice for my brethren the one moment of my life which remained." This story was related to the Caliph and it turned a cause of their liberation. Before this they also tried to injure Dhu 'n-Nun al-Misri, but God the Almighty granted him liberty.

CHAPTER ON THE END OF THE BOOK.

The essence of the distributed is not worthy of knowing the undistributed because [in that case] knowledge will also be distributed ; and his distribution will also cause the distribution of knowledge. Mansur-i Hallaj said : "The Sufi does not accept and is not accepted⁵ and is not divided and dissected".

1. Abu 'l-Husain Ahmad b. Muhammad an-Nuri (died 295) was a famous Sufi in the time of Junayd. Cf. Nafahat ul-Urs; Massignon, Textes inédits, p. 51. He founded also a sect cf. Kashf al-Mahjub, transl. by Nicholson, p. 189-95.

2. Abū Bakr al-Kattānī (died 322) was a disciple of Junayd. For his life cf. Shadharat II, 296; Tarikh Bagdad III, 74.

3. Abu Bekr Ahmad b. Naṣr az-Zaqqaq al-Misri (died 290) was a contemporary of Junayd cf. Nafahat p. 213; Textes inédits, p. 44; Sharī'at, Tabaqat al-kubrā, Cairo 1299, Vol. I, 177 where Daqqaq is just the same mistake as in our text.

4. viz., to be killed first of all.

5. Cf. Massignon, Lexique : Textes Hallagiens, p. 94 (section III), p. 95 (section IV, 3).

He also said at the time of crucification : "The aim of the ecstatic is the complete isolation of the One in unity".¹

Those who wish to throw off the workshop of the spider ought to remove 19 grippers from themselves. Of these, five are the external birds² and five the internal ones³ and two fast walkers with visible movements and seven slow walkers with invisible movements. Of all, it is more difficult for you to drive off the birds, because however much a man flies, the birds fly a-head of him and perplex him. Of all the birds, the internal ones are the more difficult to repel. Between them is an island where slender legged men dwell. Whenever a man proceeds they suddenly kick their legs and put them in his neck and deter him from his progress so that he may not find the water of life.

I have heard that if one embarks in the ark of Nûh and takes the rod of Moses in his hand he will be freed from that.

1. The Divine union, therefore, is according to Hallâj not the destruction, but the transfiguration of the personality. Cf. Massignon, *Kitâb al-Tawâṣîn*, p. 165, 169, 182 ; Lexique : *Textes Hallagiens* p. 103.

2. *i.e.*, the five external senses.

3. *i.e.*, the five internal senses.

CHAPTER IV.

TRANSLATION

OF THE
“LANGUAGE OF TRUTH”
AND THAT IS
“THE TREATISE OF THE BIRD.”

Praise be to God, the Beneficent, the Merciful. ¹O Lord help in its completion.¹

Translation of the language of Truth and that is the treatise of the Bird—by the leader of the world, the most learned of the time, the king of scholars and philosophers Shaykh Shihābuddin as-Suhrawardi—peace of God be upon him.

Is there anyone among my brethren who may lend me some hearing that I may relate to him a part of my troubles, that perhaps he may bear some of my troubles in partnership and brotherhood, because one's friendship is not pure unless he guards it against the contamination of impurity. And where can I find such a sincere friend—since the friendships of these times are [common] like merchandise at the time of need, and the regard for the friend is discarded when there is needlessness—except the brotherhood of friends which is a tie from Divine proximity, and whose affection comes from sublime neighbourhood, and who see the hearts of each other with the eyes of reality and scour off the rust of doubt and pride from their minds. This class is not assembled except by the call of Truth. When they are assembled they accept this precept.

O Brethren of Reality, conceal yourselves like the porcupine that exposes its inward-side to the desert and conceals his outward-side. For, I swear by God, that your inside is revealed and your outside is concealed.

1—1. The words seem to be an addition by the scribe.

O Brethren of Reality, strip off the skin that you are wearing even as the snake does. And walk like the ant so that no one may hear the sound of your steps. And be like the scorpion so that your arms are always on your back; for the devil comes from the back. And take poison in order that you may live happily. Welcome death so that you may remain alive. And always keep flying and do not specify any nest, for all birds are caught from their nests. And if you have no feathers to fly with, creep on the earth till you change place. And be like the ostrich that swallow hot¹ pebbles. And be like the vulture which eats hard bones. And be like the salamander which perpetually stays in the fire; so that it (fire may not hurt you tomorrow. And be like the bat which does not come out in the day [time], in order that you may be secure from the hands of enemies.

O Brethren of Reality, there is no wonder if an angel commits no crime, or if a beast or an animal does an evil act, because the angel does not possess the capability of doing evil and the beast does not possess the capability of understanding. On the other hand, the [real] wonder is, the act of a man who carries the commands of passion and submits himself to passions in spite of the light of intellect. And, by honour of God, the Great, that the man who remains firm-footed at the time of the attack of passions is superior to an angel; and again, one who is submissive to passions is far worse than a beast.

Now to revert to my tale and relate my troubles :—

Know you, O Brethren of Reality, that a number of hunters came to the desert and spread their nets and scattered corn and set up the illusions of terrifying figures and scare-crows²; and hid themselves in leaves. I was flying in a flock of birds. When the hunters saw us they whistled

1. *i. e.*, sun-baked.

2. In order to give the desert the appearance of a corn-field and to deceive the birds.

beautifully and put us into doubt. We looked [down] and saw a clean and beautiful place. We had no misgivings, and no suspicion kept us back from the desert. We turned towards that snare-house and were caught in the snare.

When we looked about we despaired that the loops of the snare were in our necks and the fetters of the nets on our feet. All of us tried to move that perhaps we may be freed from that calamity. The more we moved the firmer became the bonds. So we gave up ourselves to destruction and submitted ourselves to that affliction. And every one became busy with his own affliction, for we did not care for one another. We engaged ourselves in finding out a stratagem as to how to free ourselves. For a time we remained thus, till we made a habit of it and forgot our previous custom. We found ease in the bonds and resigned ourselves to the narrowness of the cage.

Then one day I looked out of these bonds and saw a number of my friends who had got their heads and wings out of the snares and had come out of these narrow cages and were about to fly. And every one had a strap of those scare-crows and bonds left on his leg, which [however] did not hold back their bodies from flight. They were pleased with those bonds. When I saw that I remembered my former times and my liberty in the air. And that which I [formerly] liked and loved became irksome. I wished to die out of grief or that my soul may leave the body at their departure. I called out to them and cried to them for help to come close to me and guide me in contriving for my relief and to share with me in my affliction, for I was driven to despair. They recollect the stratagem of the hunters; were frightened; and ran away from me. I bound them by the oath of old friendship and companionship which knew of no impurity. That oath did not remove the doubt from their hearts and they perceived no assurance of heart [about my friendliness] to help me Once more I reminded

them of past days, and displayed my helplessness. They approached me. I asked them about their state [saying] "How did you secure your freedom and how are you contented with those remainders of the bonds?"

Then they helped me in the same way in which they had contrived for themselves; so that I got my neck and wings out of the snare. And they opened the door of the cage. When I came out they said to me, "Regard this [much] freedom as a blessing". I requested, "Remove this bond from my leg". They replied, "Had we the power to do so we would have first removed it from our own legs. And no one asks for cure and medicine from a sick physician; and if he asks for medicine from him, it is ineffective."

So I flew with them. They said to me, "We have before us lengthy roads and frightful and fearful stages of which we cannot be care-free. Rather we may likely loose this state for a second time and be once again entangled in that former state [of captivity]. So we must take all pains to fly out of these fearful nets all at once and to fall on the right path once again."

Then we took to the middle of two roads. It was a valley abundant in water and green grass. We flew alright till we passed those snare-houses. And we did not attend to the whistle of any hunter. And we reached a mountain-top and looked about. In front of us there were eight other mountains, the summits of which the eyes of the onlookers could not behold on account of their height. We said to one another, "Alighting is out of question, and there is no security better than passing these mountains safely, because in every mountain there is a number of people who aim at us. And if we attend to these [mountains] and remain with the delights of these mountains and the pleasures of these places, we will never reach our

end. So we took great pains, so that we passed six mountains and reached the seventh. Then some said, "It is time to take rest, for we have not the strength to fly; and we are away from enemies and hunters and have come a long distance, and an hour's rest will take us to the destination; but if we add to these troubles we will perish."

So we alighted on this mountain. We saw trimmed fruit-gardens, beautiful buildings, nice palaces, pleasant fruit-bearing trees and running waters, such that its bounties arrested the eye and its elegance deprived the body of its senses; and notes of birds the like of which we had not heard, and sweet smells which had never reached our nostrils. We took fruit and water with great pleasure¹ and we stayed there till we cast away our fatigue. Then we heard the cry: "We must prepare for the journey because there is no safety beyond circumspection, and no fortress is stronger than suspicion; and to stay for long is to waste away life; and the enemies are following at our wake and gathering news (about us)".

So we went up to the eighth mountain. On account of height its summit reached the sky. When we neared it we heard notes of birds on account of the melodiousness of which our wings became feeble and we began to drop. We saw many kinds of bounties, and figures, from which we could not remove our eyes. We alighted. They treated us kindly and entertained us with these bounties which no created being can praise or describe. When the governor of that province made us free with himself and when familiarity developed we informed him of our affliction and explained to him what had passed on us. He was distressed and said, "I heartily share these sorrows with you". Then he added,

1. Persian میوه‌ها و آبها بس خوشی. If we read بس to go with it will mean "Out of pleasure we took plenty of those fruits etc."

"At the end of this mountain there is a city where His Majesty the king resides. He removes the oppression and grief from every oppressed person that reaches his court and trusts in him. And whatever I say in praise of him is incorrect because he is above all that".

So our hearts were consoled with what we heard from him, and in compliance with his instructions we set for the court and reached that city.

We descended in the court of His Majesty the king. He had informed the vedette of the country before our arrival; and an order was issued to present the visitors to His Majesty. So they lead us. We saw a palace and a courtyard of which our eyes could not behold the wideness. When we passed [these] a curtain was raised and another courtyard came into view more beautiful and wider than that [former one], so that we considered the first one darker in comparison to this courtyard. Then we reached a parlour. When we stepped into the parlour, we saw from a distance the light of the beauty of the king. In that light our eyes were perplexed and our intellects went stray; and we swooned. Then with his kindness he restored our intellects and gave us liberty to speak. We narrated our hardships and troubles to the king and related our stories; and requested him to remove the remaining bonds from our legs so that we may remain in service at the court. He answered, "The same person will remove the bonds from your legs who has put them there. I will send a messenger with you so as to compel him to remove the bonds from your legs." And the chamberlains shouted out that we must depart. So we turned away from the king; and as yet we are on the way, walking with the king's messenger.

Some of my friends asked me to describe His Majesty the king and to narrate his beauty and grandeur. Though I cannot accomplish that, [yet] I will give a brief summary.

Know you, that whensoever you imagine in your mind a beauty unmixed with any evil and a perfection untouched by any defect, you will find it there; since in reality all beauties belong to him. At the time of gentleness he is all face; at the time of generosity he is all hand. Whoever served him gained eternal blessing, and whoever turned his face from him "lost this world and the next."¹

On hearing this story many a friend said, "I think that a fairy molests you or a demon has permeated through you. By God you did not fly; rather, your intellect has flown away; and they hunted not you, but your consciousness. Whenever did a mad man fly? Whenever did a bird speak? Perhaps yellow-bile has overcome your temperament or insanity has found its way to your brain. You must take a decoction of the dodder of thyme;² and go to hot-water bath and pour hot water on your head; and use the oil of water lily;³ and observe moderation in your meals; and avoid wakefulness; and have no worries—since before this we used to find you sensible and wise. And God is our witness that we are sick for you and on account of the confusion that has found its way to you.

They talked much and I accepted very little. And the worst of words is that which is wasted and remains ineffective. And I seek help from God. And whoever does not believe what I have said is ignorant, and "those who do wrong will come to know by what a [great] reverse they will be overturned."⁴

1. Quran XXII, 11.

2. *Afthimān* (from Greek *epithymon*) is a medical plant.

3. The oil of *ntlofar* i.e. *Euryale ferox* Salisb. is well-known as a calming medicine.

4. Quran XXVI, 228.

CORRIGENDA

- P. 7, 12 instead of "final" read "final o"
- P. 10, foot-note 6 after "had" delete "times"
- P. 11, 13 instead of "philosophy" read "his philosophy,"
- P. 26, 5 instead of "image" read "the image"
- P. 32, 7-8 instead of "all questions treatise" read
" all objects are but subservient to it"
- P. 35, 1 instead of " he also...sama'" read " he should
also try to complete it through sama'"
- P. 35, 12 instead of "soul" read "nearness"; instead of
"is emerged in" read "has alighted on"
- P. 41, 5 from the end; instead of "he will face" read
"his desire will not remain unfulfilled"
- P. 46, 11 instead of "swallow" read "swallows"
- P. 47, 21-22 read according to the commentary "which,
in spite of that, did not keep them back "
- P. 50 10 instead of "He had...country" read "The
vedette had informed the king"
- P. 51, 12 delete "mad"

Persian Texts

- Page ٧ line ١٢ instead of اقول read اقول
" ١١ " ٢ instead of تعجب better read متعجب (not in the Ms.)
- " ١٩ " ١٣ instead of در کلام read در کلام
- " ٢١ " ٢ instead of وروا read وروا
- " ٢١ " ١٠ instead of چنک read چنک
- " ٢١ " ٣ instead of بنگرستیم read بنگرستیم
- " ٥١ " ٢٢ instead of این مرتبت read این مرتبت
- " ٦٥ last line ١١-٧ ص ٢٠ س

بالتبسيط فريضة في كتاب الله المسطور بالبيان وقال لو لا ازاغة
المبطنين نطقت الفطرة بشواهد اليمان ادفعوا هموم العادات بحميات
 ٣ الازل ، اذا رضى صاحب اليد العليا خسرت الوشاة ، وقال امر الله
 بالرصد اذا توغلت في الهوى علمك الهوى كف يكون ، كتاب الله
 مشهود يراه العاقلون و يقرأ العاقلون ، ما شكر الرب بأفضل
 ٦ من الصبر ولا ارضاء كالرضا

- (١) لولا : غ R | ازاغة : اذاعة S ارعاهم B ارايمة L
- (٢) نطق : قطب S عطت L | الفطرة : الفطر S | بشواهد :
- لشهود S هموم : سوم R | بحميات : محميا BL
- خسرت : خمسة R
- (٤) في الهوى : بالهوى L | يكون : تكون R
- (٥) مشهود : مشهودا BLRS | يقرأ العاقلون : يقرأ العاقلون L
- ولا ارضاء : والا رضاه R ولا رضاه L

فِي الدَّارِينَ لَعْنَا لَعْنَا يَقْطُعُ ادْبَارُهُمْ وَيَرْدِهُمْ إِلَى سُوءِ الْبَرَازِخِ الْمَشْعُونِ
 بِالْعَذَابِ، وَقَالَ الْقُلُوبُ نُورُ اللَّهِ وَلَا يَمْتَدِي إِلَى النُّورِ غَيْرُ النُّورِ،
 وَلَا يَظْهُرُ صُورَةُ نُورَانِيَّةُ إِلَّا فِي مَرْأَةٍ فَرَدَانِيَّةٍ، النُّفُسُ مَرْأَةُ اللَّهِ
 لَا يَشْبُهُهَا مَرْأَةُ الْأَجْسَامِ، إِذَا أَنْحَلَ التَّرْكِيبُ رَجَعَ الْوَاحِدُ إِلَى
 الْوَاحِدِ؛ وَقَالَ أَصْرَفُ الْفَكْرَةَ إِلَى الْآقَارِ، وَاعْرَفْ اللَّهَ بِعِجَابِ آيَاتِهِ،
 بِشَوَاهِدِ هَيَّةِ الْحَضُورِ، فَإِنَّ الْفَكْرَةَ لَا تَتَسَلَّطُ عَلَى آلِهَةِ الْأَرْبَابِ، وَقَالَ
 أَذْكُرِي أَبْنَاهَا الْمَدِينَةَ الْفَاضِلَةَ رَبِّكَ بِأَصْوَاتِكَ الْمُتَجَامِعَةِ وَالصَّيَاحِ
 وَالتَّفْخِيمِ وَالْتَّعْظِيمِ مَا أَبْهَاكَ يَا مَدِينَةَ تَحْتِي بِذِكْرِ اللَّهِ أَسْوَاقَهَا وَمَشَارِعُهَا
 وَسَكَكُهَا وَبَيْوَتُهَا وَسَطْوَحُهَا عِنْدَ بَلوْغِ رَأْسِ النَّيَّرَاتِ إِلَى مَرَاسِمِ
 التَّسْبِيحِ وَكَبْرِيَّ تَكْبِيرِ أَجْهَرِيَّةِ يَهْزِمُ جَيُوشَ الشَّيْطَانِ وَيَقْهِرُ عَبْدَةَ الطَّاغُوتِ
 وَيَرْعُدُ خَيَثَاتَ النَّفُوسِ وَيَهْزِمُ النَّفُوسَ وَيَحْرُكُ الْأَشْبَابَ الصِّيَحةَ الْجَمْهُورِيَّةَ

- (١) لَعْنَا لَعْنَا : يَعْنُوا لَعْنَاءَ R | يَرْدِهُمْ : يَرْدِهُمْ R | سُوءٌ : السُّوءَ R
- (٢) إِلَى : فِي RS
- (٣) يَظْهُرُ : تَظْهُرَ R | اللَّهُ : اللَّهُ تَعَالَى وَ مَرْأَةُ اللَّهِ R
- (٤) يَشْبُهُهَا : تَشْبُهُهَا R | رَجَعٌ : يَرْجِعَ S
- (٥) الْوَاحِدِ : الْوَاحِدِ BL | بِعِجَابِ : بِعِجَابِ BRL
- (٦) هَيَّةٌ : بَيْنَةَ R هَيَّةً LB | تَسْلُطٌ : يَتَسْلُطَ R
- (٧) الْمُتَحَاجِعُ : الْجَامِعَةَ BL | تَحْنِيَّ : لَحْنِيَّ BR
- (٨) سَكَكُهَا : مَسْكَكُهَا R | النَّيَّرَاتِ : النَّيَّرَاتَ BL
- (٩) يَهْزِمُ : تَهْزِمَ R | جَيُوشُ : جَنُودَ BLR | يَقْهِرُ : قَهْرَ R
- (١٠) يَرْعُدُ : تَرْعُدَ R | يَهْزِمُ : تَهْزِمَ R | وَيَهْزِمُ النَّفُوسَ : غَ فِي BL
- (١١) الْأَشْبَابَ : الْأَشْبَابَ S | الْجَمْهُورِيَّةَ الْجَمْهُورِيَّةَ B

بأفضل ما يمكن و نزهها عن خبيثات الامور فـان قيم المواد بصورها ،

وقال لا تترك الفكرـة الخبيثـة تسرـى كالـسم اصـرفـها وهـى ضعـيفـة لـثلا تـضـعـفـكـ
٣ قوتها ادرـكـ صـغارـ الـامـورـ قبلـ انـ يـدـركـكـ كـبارـهاـ اـسـلـكـ ايـهاـ الفـكـورـ بـقـلـبـ

يـقطـانـ وـقـفـ مـوـقـعـ التـعـظـيمـ وـانتـ منـ النـورـ رـيـانـ، اـغـتـنـمـواـ قـدـرـتـكـ الزـائـلـةـ،

وقـالـ فيـامـنـ اـضـلـ اـقـرـبـ الاـشـيـاءـ مـنـ ماـ بـعـدـكـ عـنـ اـبـعـدـهاـ اـطـلـبـ بـارـىـ الـكـلـ
٦ فـىـ القـرـبـ الـاقـرـبـ وـانـ كـانـ فـىـ الـعـلـوـ الـاعـلـىـ قـهـراـ وـشـرـفاـ، اـمـرـ اللهـ لـاـيـعـظـكـ

بـماـ توـانـيـتـ ايـهاـ المـتـخـلـفـ وـلـكـنـكـ تـبـقـىـ عـرـيـاـ عـنـ الـفـضـائـلـ، مـدـ عـيـنـيـكـ

مـدـّاـ وـابـسـطـ اـبـسـاطـاـ وـاـتـرـكـ الشـاغـلـاتـ مـنـ نـبـاتـ الـظـلـمـةـ، لـتـرـىـ الـقـيـومـ

قـائـمـاـ بـالـقـهـرـ عـلـىـ رـأـسـ الـوـجـودـ كـلـهـ بـالـمـرـصـادـ، وـلـقـدـ غـتـىـ الـحـبـيـبـ
٩

فـايـنـ الـوـاجـدـونـ هـذـهـ بـرـزـةـ الـنـورـ وـالـقـوـمـ فـىـ مـلـاعـبـ الـعـشـقـ يـلـعبـونـ،

لـاـ تـأـسـ بـنـقـارـ الـهـمـجـ لـاتـبعـ هـيـبةـ الصـمـتـ بـالـوـسـطـ مـنـ الـكـلـامـ، وـقـالـ لـاـ يـترـكـ

حامـلـ السـيفـ الـجـاهـلـىـ اـنـ يـدـنـوـ وـلـاـ المـرـأـةـ المـسـتـهـوـيـةـ الـمـلـقـيـةـ الـجـسـدـ فـىـ
١٢

الـطـرـائـقـ اـنـ تـشـبـّثـ بـذـيـلـهـ وـطـوـائـفـ مـنـ النـيـرانـ التـىـ قـلـ ضـؤـهاـ

وـكـثـرـ دـخـانـهـ طـفـقـتـ تـنـطـفـىـ لـهـبـوبـ رـيحـ زـعـزـعـ، اـنـ عـبـدـةـ الـبـطـنـ وـالـفـرـجـ

(١) موـادـ : الـامـورـ BI | ضـعـيفـ : ضـعـيفـ L | تـضـعـفـكـ : يـتـضـعـفـكـ R

تـضـعـفـكـ BR | يـقطـانـ : يـقطـانـ R | يـعـظـكـ : يـعـطلـ R

(٨) وـابـسـطـ : وـالـصـوابـ «ـوـابـسـطـ الـيـهـمـاـ»ـ (٩) كـلـهـ : غـ BL

(١٠) بـرـزـةـ : بـرـدـةـ R | النـورـ : النـومـ BL

(١١) بـنـقـارـ : وـلـعـهـ «ـبـنـقـارـ»ـ | الـهـمـجـ : غـ BL

(١٢) حـامـلـ : حـاـصـلـ LS | الـجـاهـلـىـ : الـجـاهـلـ S | اوـلاـ : لاـ BL

مستـهـوـيـةـ : متـهـوـنـةـ R | الـمـلـقـيـةـ : الـمـلـقـيـةـ BI

تحرك الاسباب، وقال وبباب الحق قوم لا تشغليهم صدمات الاسباب
 ولا يجذرون من البلاء، فان البلاء صراط الله تعالى به سرت وقايل
 الرجال ولو سلكته لوجدت عليه آثارهم، ولعرفت منه اخبارهم،
فكل ارض لم تصبها حمّى من المصائب ابت ان تنبت نبات النجاح
 وقال نعم الرفيقان الجوع و السهر يضعفان اداء الله من القوى،
 يعقر مطايها و بعد المستشرق لبني الاشراق الفقر سوط الله
 به ساق الصديقين الى فواضل الدرجات، وقال يا من كلف بالمنطق
 المبين صبرا على ما أمرت به، اقم الذكر فلن صدك عنه احد
 وسبهلك الله الكافرين بفتحة، ان الله تعالى هو القائم على النفوس
 ويستوفى الحقوق للعباد، وقال لكل قهوة سكارى ولكل بحر
 مغردون، كم بين حائر في الظلمات زحزح عن نور الشمس و بين
 حائر اغرقه ضوءها في قربها الاقرب وقال، ان تعبد الله جنبا خيرا من
 ان تعبده خوفاً فان التعبد بالتخويف دين اللثام، وقال اعمل لنفسك

فقد ذلت من احوج الى الشفيع، وقال نقش مداركك ايها الانسان

- (١) بباب الحق قوم : ثبات الحق BL
- (٢) البلاء : القلب S | الله تعالى : غ في RI | سرت : سيرت RI | عبرت R
- (٣) لعرفت : تعرفت RI (٤) تنبت : غ في RI
- (٥) يعقر . بعد : كذا ! والصواب يعقران . بعدان لبني : لسناء R لنا BL
- (٦) بفتحة : بزينة S (١٠) ويستوفى : يستوفى BR
- (٧) اغرقه : احرقه S . ضوءها : نورها R
- (٨) نقش : نفس S معن BL

من ملكة البروق، وقال لا تحدث نفسك ان كنت امرءاً ذا جدّ بان
 تتگيء على سرير الطبع راضياً برغد عيشة في هذه الخبرة القدرة
 ٣ و تمد رجليك وتقول قد احاطت من العلوم الحقيقة بشطراها،
 ولنفسى على حق كيف وقد فرت بقصب السبق على اقرانى ، ان هذه
 خطرة ما افلح من دام عليها قط، وقال كن هذه العلوم يفتقر لتفسير
 ٦ يستيقظك من رقدة الفالقين وما خلقت لتنعم فى مهلك انتبه
 يا مسكن ، وانزعج نفوة وارفض اداء الله تعالى فيك
 واصعد الى الطاسين اعلّك ترى ربك بالمرصاد، وقال روح سرك بتراك
 ٩ ما قلت عليك تبعاته، واذكر موتك وقدومك على الله في كل يوم مراراً
 احفظ الناموس ليحفظك ، ول يكن يومك خيراً من امسك ولو بقليل
 والا فانت من الخاسرين، لا تؤخر الى غد شغل يومك فان كل يوم
 ١٢ آت بمشاغله ، و لمك لن تتحققه، وقال كن ذا عزيمة فان عزائم الرجال

(١) امرءاً ذا جدّ بان : امراً ذا حدثان S

(٢) الطبع : الطبيعة | عيشة : عيش S

(٣) يقول : يقول L | العلوم الحقيقة : الحقيقة S

(٤) كيف : غ S | بقصب : قصب BLRS اقرانى : اخوانى R

(٥) كل : غ في BL | يفتقر لتفسير : صفير سفير RS صفة سفير RL

(٦) فيك : غ في BL طاسين : الطاسين R

(٧-١٢) يبتهاء BLR ، يكن يومك...الخاسرين ، ثم «روح سرك...يحفظك

(٨) سرك : نفسك S (٩) قدومك : قدمك L | في كل : كل S

(١٠) ولو بقليل : غ في BL

اقلب وتضيّع الوقت وتشوش الفكرة وليس فيها طائل، بل يجوز النظر فيها لتشحذ الطبع في اوائل امر السالك، ليترقى إلى اهلية العلوم الخفية ، اما الاقتصر عليها فهو جهل وخسارة، وان لم تصدقني ففكّر في رموز الاقدمين وتأمل كتب افلاطون و هرمس لتعلم ان لهم علماً أشرف من مقولات متى والملك ، وقال بعد ان ذكر غرض الافلاك في الحركات على راي المثائين واما انت ان اردت ان تكون عالماً آلهياً من دون ان تتعب وتواظب على الامور المقربة الى القدس فقد حدثت نفسك بالمعنى او شبيه الممتنع والناس بجهودهن في طلب الباطل غاية الاجتهاد ، وابضاً رهابين الامم وزادهم قد يرتكبون الامور الشاقة وتركوا المأمورات لا لغرض شريف بل لمطالب خبيثة فقبح طالب الحكمة ان لا يجتهد ولا يطلب الطرق ، فان طلبت واجتهدت لا تثبت زمامها طويلاً الا وتأتيك البارقة النورانية وسترقى إلى السكينة الالهية الثابتة فما فوقها ، ان كان لك مرشد وان لم يتيسر الارتقاء إلى الملكة الطامنة فلا اقل

- (١) تشوش : تو سوس L | الفكرة : الفكر R
- (٢) الخفية : الحقيقة S | (٥) مقوله : مقولات S
- (٣) ان اردت : اذا اردت L (٧) تكون : يكون R | تواظب : تواظب BBL
- (٤) حدثت : تحدثت S حديث R | شبيه : سبب L
- (٥) الباطل : باطل RBL رهابين : جمع الرهبان وفي R : رهابون
- (٦) تركوا : ترك BL والاحسن «يترون» | الفرض : الفرض L
- (٧) قبيح : قبيح R | ثبات : يثبت R
- (٨) سترقى : سترقى R | كان : غ R

المقولات انظر كيف انتقلت الحكمة من النظر في امور الروحانيات و معرفة الطرائق الى مشاهداتها وسلم الخلع بالعلوم العميقه التي تشهد بصحتها الامم الفاضلة وعليها كان مدار الحكمة و اعتماد الحكماء التي ما فعل شيئاً من المنشائين من الاختصار على امور تشبه مقوله متى والجدة بحيث صارت التي هي بالحقيقة حكمة وكان عليها السير و شهود انوار الملوك منقطعة لا يعرفها المنتسبون الى الحكمة في هذه الاذمنة اني لاعلم يا اخوانى انه اذا نادى منادى الحق بظهور الحقائق تنطمس هذه الاقاويل الناقصة الشاغلة وان بقيت تبقى في المواقف الجديمة في رياضات المبتدئين وتعود الحكمة الرئيسية، فان صاحب الزوره ذات الانق اذا اندر صدق و اذا وعد حقّق، وقال بعد قوله بين السواد والبياض انواع غير متناهية فمثل هذه هوسات وقاموا فيها ١٢ لتضييع طرائق الحكماء الاقدمين من السلوك وعلوم المشاهدة لانوار الملوك واسرار الخلع و التجربة ودؤام الانصباب الى مطالعة جلال الحق فلما تركوها سلط الله عليهم هذه الهوسات، اما تراها كيف تقسى

- (١) انتقلت : غ في BL | في امور : الى الامور ، L
- (٢) الطرائق : الطريق BL | بالعلوم : والعلوم BL | تشهد : يشهد ، L
- (٣) شيع : شيعة R شيخ S | تشبه : نسبية S يشبهه L
- (٤) الجدة : جده S (٧) لاعلم : لا اعلم BL | منادى : المنادى B
- (٥) تنطمس : ينطمس L | الناقصة : الناقصة RB | تبقى : يبقى L
- (٦) تعود : يعود BL | فان : وقال فان S
- (٧) الزوره : الزوره S | الانق : الانق R الانق BL
- (٨) هوسات : هوسيات R موهومات L (٩) تركوها : تركوا BRL

القبور واحضر البشر وال موجودات في عرصة الله تعالى يوم
 القيمة لعل من كل الف تسعمائة وتسع وسبعين يبعثون من اجدائهم
 ٣ وهم قتلى العبارات وذبائح سيف الاشارات وعليهم
دماءها وجروحها غفلوا عن المعانى فضّلوا المبانى، وقال
 . الحقيقة شمس واحدة لا تتعدد بتعدد مظاهرها من البروج
 ٦ المدينة واحدة والدروب كثيرة والطرق عسيرة يسيرة
وقال ان الرجل لا يصر اهل المعرف والمكاشفات المظيمة الا
بتعب عظيم، وقال قد ظهر في زماننا جماعة بظُون دعابة المتخيلة
 ٩ اذا استهزت بهم مكاشفة، يريد بذلك الخيالات التي يجدونها من
أكل الجشيش، وقال اول الشرع في الحكمة الانسانية عن الدنيا
واوسطه مشاهدة الانوار الآلهية و آخره لا نهاية له، وقال عقيب ذكر

- (١) و احضر : وحضر BL | البشر : البشير S | وال موجودات : غ BLR
 (٢) قتلى : قتلى من BLRS | ذبائح : ذبائح BL | الاشارات : غ في RI
 (٣) جروحها : خروجها L | المبانى : العانى S
 (٤) تتعدد : يتعدد LR | مظاهرها : ظاهرها B ظاهر RI
 (٥) عسيرة يسيرة : غير يسيرة BL عسيرة يسيرة عديدة S
 (٦) للمعارف : الا بالمعارف BS | الا بتعب : بتعب BS
 (٧) استهزأت : اشهرت RI | يجدونها : يجدوها RI يجدوها B
 (٨) أكل : تأكل BRS يأكل RI

* زيادة في R فقط وهي «قل لاصحاح...» و «شرينا...» و «ترتاح...»

اذا قطعتها اولا نجوت منها والاتادي بك الى ما لا يلائم ، وقال
 أكثر الدعاء في أمر الآخرة واستئنال الله ما يبقى معك ابدا لا ما
 يزول ، وقال لا تتكلم قبل الفكر فكر مرارا ثم قل فان كنت
 بنطلك صائرا من الصالحين فيوشك ان تصير بالصمت ملكا من
 المقربين ، وقال لا تعجب بشيء من حالتك فان الواهب غير
 متناهى القوة عليك بقرأة القرآن كانه ما أنزل الا في شانك فقط ،
 واجمع هذه الخصال في نفسك فتكون من المقربين ، وقال الصوفي
 هو الذي اجتمع فيه الملائكة الشريفة والتصرف اصطلاح عن هذه ، وقال
 كما قصرت قوى الخلائق عن ايجادك قصرت عن اعطاء حق ارشادك ،
 بل هو الذي اعطى كل شيء خلقه ثم هدى قدرته او جدتك وكلمتك
 ارشدتك ، وقال لا بلعيت بك اختلاف العبارات فانه اذا بشر ما في

(١) قطعتها : قطعته BLRS | اولا نجوت : ولا تجوت B | منها :

منه BLRS | والا : ولا | ا تادي : تيادي RS

(٢) اسئل : سبيل S سل BL | لا ما : الى ما BL ما RS

(٣) يزول : لايزول B لا ترون B | تتكلم : يتكلم L | فكر : كر بغ في L
 قل : قال S

(٤) صائرا : صابرا R | بالصمت : غ في BI (٥) تتعجب : يتعجب ر

(٦) خصال : خسائل را | فتكون : فيكون L

(٧) والتصرف : التصرف را | هذه : هذه الحال S

(٨) ايجادك : ايجادك BL | كلمتك : كلمته RS

(٩) وقال : غ في R

(١٠) زياذه في R وهي «ومما ينسب...نديدم خود را» انظر من ١١٢

وَمَا يُنْسِبُ إِلَيْهِ أَعْلَى اللَّهِ رَتْبَتِهِ وَلَمْ يَحْقِقْ ذَلِكَ :

أَوْ تَعْلَمْ دَارَكُمْ لَمْ جُمِعْتْ قَامَتْ رَقْصَتْ وَصَفَقَتْ وَاسْتَمِعْتْ
وَالْقَهْوَةْ لَوْ تَعْلَمْ مِنْ يَشْرِبُهَا كَانَتْ خَضْعَتْ لِشَارِبِهَا وَدَعَتْ
وَلَهُ أَيْدِهِ اللَّهُ تَعَالَى دُوْ بَيْتْ فَارِسِيَّةْ

يَكْجِنْدْ بِتَقْلِيدْ كَزِيدِمْ خَوْدْ رَا

نَا دِيدِهْ هَمِي نَامْ شَنِيدِمْ خَوْدْ رَا

دَرْ خَوْدْ بُودِمْ اَزاَنْ نَدِيدِمْ خَوْدْ رَا

اَزْ خَوْدْ چَوْنْ بِرُونْ شَدِمْ نَدِيدِمْ خَوْدْ رَا

٦

وَمِنْ لَطَائِفِ كَلْمَاتِهِ

٩

قَدَسَ اللَّهُ رُوحُهُ الْعَزِيزُ : مِنْ اَمْ يَبْتَهِجُ بِاعْجِزِبِ سَرَادِقَاتِ الْعَلَيَّيْنِ
فَهُوَ مِنَ الْغَافِلِيْنِ، وَمِنْ اَمْ يَذْنِقُ مِنْ مَأْدِبَةِ رَبِّ الْعَالَمِيْنِ فَهُوَ مِنَ الْخَاسِرِيْنِ،
وَمِنْ اَمْ يَقْلِدُ بِلَدَّهُ اَشْعَةَ اَنْوَارِ الْمُقْرِبِيْنِ فَهُوَ مِنَ الْمَحْرُومِيْنِ، وَقَالَ اِذَا
ضَبَطَتْ نَفْسُكَ عَنِ الْاِشْتِغَالِ بِالْزَّائِدِ عَلَى مِهْمِ بِدِنِكَ الْضَّرُورِيِّ
وَاسْتَكْمَلَتْ بِالْعِلْمِ اُتِيتَ عَلَيْهِ كَثِيرًا مِنَ الْفَضَائِلِ وَعَلَيْكَ بِالْتَّسَابِيعِ وَالْاوَارِادِ
وَاقْطَعَ الْخَوَاطِرِ الرَّدِيَّةِ وَانْقَدَ الْخَوَاطِرِ الْجَيَّدَةِ وَالْخَوَاطِرِ الرَّدِيَّةِ

(٤) دُوْ بَيْتْ : رَتْبَتِهِ R

(٥) قَدَسَ اللَّهُ رُوحُهُ الْعَزِيزُ : غَ فِي BL اُشْرِكَنَا اللَّهُ تَعَالَى فِي صَالِحٍ

(٦) دُعَوَاتِهِ R (٧) فَهُوَ مِنَ الْغَافِلِيْنِ : غَ فِي S اَ وَمِنْ لَمْ :

R اَ مِنْ مَأْدِبَةِ : مَائِدَةِ R

(٨) الْخَوَاطِرِ الْجَيَّدَةِ وَالْخَوَاطِرِ الرَّدِيَّةِ : غَ فِي BL

* هَذِهِ الْاِبِيَّاتِ مُوجَدَةُ فِي بَابِ «مِنْ لَطَائِفِ كَلْمَاتِهِ» فِي نُسْخَةِ H

وقال (موجودة في S فقط) *

فز بالنعم فان عمرك ينفد وتقنم الدنيا فليس مخلد
 اذا ظفرت بلذة فانهض لها لا يمنعك عن هواك مفند
 وصل الصبح مع الغبوق فانما دنياك يوم واحد يتعدد
 وعداد تشرب في الجنان مدامه ولتندعن اذا نهاك الموعده
 كم امة هلكت و دار عطلت ومساجد خربت و عقر معهد
 ولهم نبي قد أتى بشرعة قدمأ وكم صلوا لها وتبعدوا
 (وله (وجودة في ١٢ فقط)

وله (وجودة في ١٢ فقط) ٩
بـدا لك سـر طـال عنـك اهـتمـامـه وـلاحـصـيـاء كـنـت أـنت ظـلـامـه
وـأـنت حـجاب القـلـب عنـ سـرـ غـيـه وـلو لـاـك لـم يـطـبع عـلـيـه خـتـامـه

١- كلامي عقار عَقَّت ثم روقت وبعض كلام القائلين عصير اذا بزغت يوماً بزاء خواطري فما اعصابير الطريق صفر وله (موجودة في ١٣٠)

١٥ قد دنت احذار ان اشقي بفرقتكم فقد شقيت بها لم ينفع الحذر
المرء في كل يوم يرتجى غنه ودون ذلك مخبوء له القدر
القلب بأمل والامال كاذبة والنفس تلهو وفي الايام معتمر

(٢) وتغنم . . مخلد : و نعيم ذي الدنيا فليس يخلد .

وعداك : وعدواك | S | محمد: محمد S

انظر ابن أبي اصبعه ج ٢ ص ١٧٠

وقال

ا قسمت بصفو حبكم في القدم ما زل الى غير هواكم قدمى
 ٢ قد امزح حبكم بلجمى و دمى قطعى صلتى وفي وجودى عدمى
 ٣ وقال (موجودة في RS فقط)

ما اعشوشبت الربي و فاح الشيج وانجبرت^{*} السحب ولاحت يوح
 ٤ او ازهرت الزهر وهبت الريح الا وصبت الى لفاك الروح
 ٥ وقال (موجودة في RS فقط)

ترتاح ارواح العباد لوجهها حتى تسمى راحه الارواح
 ٦ لا نطلب المصباح ان اقامنا بالليل يغبنيا عن المصباح
 ٧ وقال (موجودة في RS فقط)

شربنا على روض الربع المهمهنه فجاد لنا الساقى بعصباء قرقف[†]
 ٨ فلما شربناها ودبّ دبيبها الى موضع الاسرار قلت لها قفى
 مخافة ان يسطو عليه شعاعها فظهور جلاسی على سرى الخفى
 ٩ وقال (موجودة في RS فقط)

١٠ قل لاصحاب رأوني مبتداً فكوني اذ رأوني حزنا

١١ لا تظنونى باني ممت ابس ذا الممت والله انا

١٢ انا عصمور وهذا قفصي طرت عنه و رهنت رهنا

١٣ وارى الله عيانا بعثنا وانا اليوم اناجي ملأ

١٤ فاخلموا الانفس عن اجسادها لنرون الحق حقاً بعثنا

(١) زل[‡] : زال R (٢) بوح : بوح R لوح S (٣) هبت : هبت RS

(٤) نطلب : تطلب R | القاعنا : اقامها R | يغبنيا : بغنك R

(٥) الى : على R

(٦) وارى : ورای S | بعثنا : فهنا S انظر ابن ابي اصيوعة ج

٢ ص ١٧٠ : بعثنا * اى انصب + اى الخمر

ما اظنها له

٢ بكل صبح وكل اشراق ابكي عليكم بدمع مشناق
قد لسعت حية الهوى كبدى فلا طبيب لها ولا راق
غير الحبيب الذى شفت به فانه رقيني وفرياقى
وله رباعية

٣ آيات نبوة الهوى بي ظهرت قلبى كتمت وفي زمانى اشتهرت
هذى كبدى اذا السماء انقطرت شوقا وكواكب الدموع انتشرت
ايضاً له

٤ يا صاح اما رأيت شهبا ظهرت قد احرقت القلوب ثم استترت
طربنا طرباً لضوئها حين طرت باتت وتوات وانارت وسرت
وقال (موجودة في ٦ فقط) .

٥ سر يبدو وان بدا استعلن مكنون سرير سره مستتمكن
الخلق رضوا بظلمة ذات حزن كم قلت وكم اقول لكن مع من

(١) بكل : وكل R | عليكم : عليهم S

(٢) كبدى : كبده R | راق : راقى BCL (٣) غير : الا BCL

(٤) بي : قد S . قلبى : قبلى R | اشتهرت : شهرت R

(٥) السماء : السماء ، R (٦) صاح : صاح C | اما : اما R

(٧) اضئات و تولت RS | باتت : بانت BCLRS

و تلقت نحو الديار فشاهدت
و غدت تردد في القضاء حينتها
٣ فتروم مرتبعا زلوق المرتفقى
رجع الصدى أن لاسيدل الى المقا
فبكـت بعين الحال معهد عهدها
اسفا على شمل مضى و تفرقـا
فكانـها كانت اضاءة مارق
ثم اطوى فكانـه ما ابرـقا

٦ وله

خليلـيَّ ان الانس فى فرقـة الاس
تعيش بلا موت و تبقى بلا فنا
٩ و تلـحق بالمعنى وتـنـأى عن الحـسـن
و بشـرقـك الامـلاـكـ فيما أـيـتهـ
فـانـتـ هوـ المعـنىـ وـ فيـكـ وـ جـوـدـهـ
وـ فيـكـ جـمـيعـ الخـلـقـ وـ العـرـشـ وـ الـكـرـسـيـ

ولـه

١٢ ولـها وـ رـدـناـ مـاءـ مـدـيـنـ نـسـقـىـ
عليـ ظـمـاءـ منـاـ إـلـىـ موـقـفـ النـجـوـىـ
نزلـناـ عـلـىـ حـيـ كـرامـ بـيوـتهمـ
مقدـسـةـ لاـ هـنـدـ فـيهـاـ وـ لـاـ عـلـوـيـ *
واـ لـاحـتـ لـنـاـ نـارـ عـلـيـ الـبـعـدـ اـخـرـمـتـ
١٥ سـقـانـاـ وـ حـتـانـاـ فـاحـيـاـ نـفـوسـنـاـ
وـ اـسـكـرـنـاـ منـ رـاحـ اـجـلـاهـ عـفـواـ

(١) فـشـاهـدـتـ : وـ شـاهـدـتـ Sـ . عـفـاـ : عـفـتـ ، اـ قـتـمـزـقاـ : فـمـرـقاـ

(٢) فـتـرـومـ : لـتـرـومـ Sـ . مـرـتـبـعاـ : مـرـتـفـعاـ Rـ . زـلـوقـ : بـرـوقـ BCL

(٤) فـبـكـتـ : فـسـكـتـ Cـ

(٥) كـانـتـ : اـضـتـ Rـ . ضـاءـتـ Rـ . (٧-١٠) غـ فيـ BCL

(١٢) نـسـقـىـ : يـسـقـىـ) (١٥) فـاحـيـاـ : وـاحـيـاـ Rـ | اـسـكـرـنـاـ : انـكـرـنـاـ) (١٠)

عـفـواـ (ـايـ بلاـ تـعبـ) : العـفـوىـ BCLRS

* اـسـمـ مـعـشـوـقـةـ

وأني في الظلام رأيت ضوء كأن الليل بدل بالنهار
ويأتينى من الصناء برق يذكرنى بها قرب المزار
وكيف أكون للدين طعمًا وفوق الفرقدین رأيت دارى
الأرضي بالاقامة في فلاته
الى كم أخذ العذات صحبي
اذا لاقت ذاك الصنوء أفنى فلا ادرى يمينى من يسارى
ولى سر عظيم انكروه يدقون الرؤس على الجدار

وله رباعية

من انكر مذهب الهوى فليات انبئه بما سمعته من ذاتى
انبئه عن الحمى وعن ساكنه من لم بذق الهوى من الاموات
وقال

١٢ خلعت هياكلها بجرعاء الحمى وصبت لمعناها القديم تشوقاً
محجوبة سفرت واسفر صبحها وتجردت عمما اجد واخلقاً

(١) و انى : و ان R | بدل : زين R

(٢) بها : به | المزار : الديار BCL

(٣) أكون : يكون BC | الفرقدین : الفرقلین | رأيت : عرفت BCL

بنيت R

(٤) الأرضي : أرضي CL

(٧) ولـى .. الجدار : غـ ا جدار : جدارى R

(٨) ولـه رباعية : وقال BCRL (٩-١٠) غـ فى

(٩) من انـكـرـ : ولـى شـرابـكـ S | اـنبـئـهـ : اـنبـئـهـ S

(١٠) اـنسـهـ : اـنبـئـهـ S رـضـيـتـ C

فَعْبَنَا بِهِ عَنّا وَ نَلَنَا مَرَادَنَا
وَلَمْ تَبْقِ فِينَا بَعْدَ ذَلِكَ اثَارَ
سَجَدْنَا سَجْدَةً حِينَ قَالَ تَمَّعُوا
بِرَؤْيَتِنَا أَنِّي أَنَا لَكُمْ جَارٌ

وَلَهُ

٣ قَوْمٌ رَقْدَوْنَ فَهُمْ نَيَامٌ يَا قَلْبٍ
رَعْدَهُمْ فَصَادَاهُمْ ظَلَامٌ يَا قَلْبٍ
مَا يَنْفَعُ بِالنَّصْحِ كَلَامٌ يَا قَلْبٍ
فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلامٌ يَا قَلْبٍ
وَلَمَّا دُفِنَ بِظَاهِرِ حَلْبٍ وَجَدَ عَلَى قَبْرِهِ مَكْتُوبٌ

٦ قَدْ كَانَ صَاحِبُ هَذَا الْقَبْرِ جَوْهَرَةً
مَكْنُونَةً قَدْ بَرَاهَا اللَّهُ مِنْ شَرْفِ
فَلَمْ تَكُنْ تَعْرِفُ الْأَيَامَ قِيمَتَهَا
فَرَتَّهَا غَيْرَةُ مِنْهُ إِلَى الصَّدْفِ

وَلَهُ

٩ اقْوَالُ لِجَارِتِي وَ الدَّمْعُ جَارٌ
وَلَى عَزْمِ الرَّحِيلِ مِنَ الدِّيَارِ
ذَرِينِي أَنْ اسِيرَ فَلَا تَنْوِحِي
فَإِنَّ الشَّهْبَ اشْرَفَهَا السَّوَارِي
فَسِيرُ السَّائِرِينَ إِلَى نِجَاحٍ
وَحَالُ الْمُتَرَفِّينَ إِلَى الْبَوَارِ

(١) فَعْبَنَا اثَارَ : غَ فِي BCLS (٢) تَمَّعُوا : تَمَّعُوا

(٤-٣) غَيْرُ مُوجَودَةِ فِي BCL وَفِي A كَذَا :

قَوْمٌ رَقْدَوْنَ فَهُمْ نَيَامٌ
بِاللَّهِ وَعَمَمْ فَذَا ظَلَامٌ
يَا صَاحِبُ فَاصْفَحْ عَنْهُمْ
مَا يَنْفَعُ بِالنَّصْحِ ذَا الْكَلَامِ

(٥-٧) غَ فِي BCL (٥) مَكْتُوبٌ : مَكْتُوبًا

(٧) فَلَمْ... قِيمَتَهَا : قَلْمَ يَكْنِي يَعْرِفُ الْأَيَامَ قِيمَتَهَا R (٦-٧) كَذَا في S :

كَانَ درِ بالْجَارِ كَالصَّدْفِ
قَدْ بَرَاهَا عَزَّةُ مِنْهُ إِلَى الصَّدْفِ
فَلَمْ تَكُنْ تَعْرِفُ الْأَيَامَ قِيمَتَهَا
فَرَتَّهَا عَزَّةُ مِنْهُ إِلَى الصَّدْفِ

(٨) لِجَارِتِي : لِجَارِي R | جَارٌ : جَارِي R | لَى : بَىِّ لَ الرَّحِيلِ

منْ : الْمَسِيرِ إِلَى BCL

(٩) تَنْوِحِي : يَنْوِحِي L | اشْرَفَهَا : اسْبَقَهَا S

*

وَاللَّهُ مَا طَلَبُوا الْوَقْفُ بِبَابِهِ
 لَا يَطْرِبُونَ بِغَيْرِ ذِكْرِ حَبِيبِهِمْ
 ٢ ٣ يَا صَاحِلِنَا عَلَى الْمَحْبُ جَنَاحِ
 حَضَرُوا وَقَدْ غَابَتْ شَوَاهِدُ رَائِهِمْ
 افَنَاهُمْ عَنْهُمْ وَقَدْ كَشَفَتْ لَهُمْ
 ٦ قَمْ يَا نَدِيمَ إِلَى الْمَدَامِ فَهَاتِهَا
 مِنْ كَرَمِ أَكْرَامِ بَدْنَ دِبَانَةِ
 هِيَ خُمْرَةُ الْجَبَّ الْقَدِيمِ وَمِنْتَهِيِ
 ٩ هِيَ اسْكَرَتْ فِي الْخَلْدِ آدَمُ أَوْلَا
 وَذَاكَ نُوحُ فِي السَّفِينَةِ اسْكَرَتْ
 وَلَهُ

١٢ لَانْوَارُ نُورُ اللَّهِ فِي الْقَلْبِ انْوَارِ
 وَلِلْسُّرُورِ فِي سَرِّ الْمُحَبِّينَ اسْرَارِ
 ١٤ وَحْقِ بَنَا مِنْ عَالَمِ الْغَيْبِ اسْرَارِ
 يَطُوفُ بِهَا مِنْ جُوهرِ الْعُقْلِ خَمَارِ
 اصْنَاءِ لَنَا مِنْهَا شَمُوسُ وَاقْمَارِ
 ١٥ وَلَمَا شَرَبَنَا بَافُواهَ فَهَمَنَا
 وَخَاطَبَنَا فِي سَكْرِنَا عَنْدَ صَحُونَا
 ١٦ وَكَاشَفَنَا حَتَّى رَأَيْنَاهُ جَهَرَةَ
 بِأَبْصَارِ صَدَقَ لَا يَوَارِيهِ اسْتَارِ
 (٣) مِنْ : فِي ٨

(٤) فَتَهَتَّكُوا : فَهَتَّكُوا BCL | صَاحُوا : صَاحِلِنَا I | صَرَاحُوا B

(٦) إِلَى الْمَدَامِ فَهَاتِهَا : فَهَاتِهَا فِي كَاسِهَا BCL | فِي كَاسِهَا : لَا تَكْسِلْنَ BCL

(١٦) خَاطَبَنَا : خَالَفَنَا S | خَالَفَنَا BCL | صَحُونَا : مَحْوَنَا BCL

(١٥) فَهَمَنَا : فَهَمَا BCL (١٧) يَوَارِيهِ : تَوَارِيهِ R

* وقد أورد ياقوت وابن خلكان وابن أبي اصيبيعة قطعة من هذه الآيات

للهب فى خفض العجاج جناح
فيها لمشكل أمرهم اياض
فالهجر ليل و الوصال صباح
والى لقاكم طرفه طماح
والى لقاء سواه ما ترتاح
فى ضوئه المشكلة والمصباح
نور المحبة فى الظلام وانما
دمه حلال للسبوف مباح
فالهجر ليل و الوصال صباح
رق الشراب و رقت الاقداح
من نورها المشكلة والمصباح
كتمانهم فيها الغرام وباحوا
لما رأوا ان السماح رباح
فعدوا بها مستاسين و راحوا

خفض العجاج لكم وليس عليكم
و جرت شواعد للسقام عليهم
عوذوا بنور الوصول من غسل الدجى
٣ فالى رضاكم نفسه مشتاقه
حتت الى ملكوتة الارواح
٦ فـ كانوا اجسامهم وقلوبهم
هذا الانام من الظلام وانما
من باح بينهم بذكر حبيبه
عوذوا بنور الوصول من غسل الدجى
٩ و تغنموا فالوقت طاب بقربكم
صافاهم فصفت قلوبهم به
١٢ لا ذنب العشق ان غالب الهوى
سمحوا بانفسهم وما يخلوا بها
ودعاهم داعي الحقائق دعوة
١٥ ركبوا على سفن الوفا فدموعهم ملاح

(١) غ في BCL موجودة على هامش R فقط

(٢) للقسام : القسام R . (٣) عشق S

(٤) حنت : حبت R حست BCL

(٥) فـ كانوا : وكـ كانوا BC

(٦) غ في BCL | الانام : الامام S | نور : اهل R

(٧) باح : تاح BC | حبيبه : حنيذ R

(٨) رق : راق L | ورقت : رقت R (٩) نورها : نوره S

(١٠) فيما : فيها R

من أشعاره العربية

وله أشعار حسنة جيدة تدل على جودة طبعه في الا شعار العربية
والفارسيته ولنذكر شيئاً من الا شعار العربية ، فاما الفارسية فلا يليق

ذكرها هنا فمما قاله بالعربيه* :

٣

ابدا تحنّ اليكم الارواح	وصالكم ريحانها والراح
وقلوب اهل ودادكم تشتأ قكم	والى كمال جمالكم ترثاح
واحسرتا للعاشقين تحملوا سرّ المحبّة والهوى فضاح	وكذا دماء البائجين تباخ
بالستر ان باحوا تباخ دمائهم	وادا هم كتموا تحدث عنهم
احبانبنا ماذا الذي افسدتم	عند الوشاة المدمع الفضاح
وجودوا على مسكنكم بلقائكم	بجفائهم غير الفساد صلاح
فالاصبّ عند لقائكم يرثاح	فاصبّ عند لقائكم يرثاح

* يختلف ترتيب الا بيات و الاشعار في النسخ و اتبع نسخة

(٢) قاله : قال R | بالعربيه : في العربيه R

(٤) ريحانها : ريحانتها RCL

(٥) كمال جمالكم : جميل لقائكم BCL

(٦) سر : نقل R

(٨) البائجين : العاشقين

(٩) ماذا الذي : ما للذى S ما الذي R افسدتم : افسدتموه R

الفساد : الوصل R

(١٠) يرثاح : مرثاح S عند لقائكم يرثاح : في خفض الجناح جناح BCL

٢١	رسالة في حالة الطفولية
٢٢	رسالة المراج
٢٣	رسالة روزى باجماعت صوفيان
٢٤	رسالة عقل سرخ
٢٥	رسالة آواز پر جبرئيل
٢٦	رسالة پرتونامہ
٢٧	رسالة غربہ الغریبہ
٢٨	رسالة یزدان شناخت
٢٩	رسالة صفیر سیمرغ
٣٠	رسالة لغت موران
٣١	رسالة الطیر
٣٢	رسالة تفسیر آیات من کتاب الله
	وخبر عن رسول الله
٣٣	رسالة غایہ المبتدی
٣٤	التبیحات
٣٥	و دعوات الكواكب
٣٦	تبخیرات الكواكب و تسبیحاتها
٣٧	كتاب التنقیحات فی الحکمة

فهذا جملة ما وصل اليانا من مصنفاتة وبلغنا من اسماء مؤلفاته

ويجوز ان يكون له اشياء اخرى لم تصل اليانا -

-
- ٢٢ سرخ : غ BCL شرح R ٣٢ وخبر : وجه BCL ٣٥-٣٤ ولعله كتاب واحد ٣٦ تبخیرات : تخیر BCL ٢ و الاظہر... لله : غ BCL S ٢٥ الدعوات : الدعوة R

الرازى فقال ذهنه ليس بمحمود وسئل فخر الدين عنه فقال ذهنه يتقد ذكاء وفطنة، وبلغنى ان الشيخ سئل اياكمأفضل أنت أم ابو على بن سينا فقال اما ان يتساوی او تكون اعظم منه في البحث الا انی ازيد عليه بالكشف والذوق وله مصنفات كثيرة، وهذا

فہرست کتبہ

١	المطارات	١١ طوارق الانوار
٢	التلويحات	١٢ التنقيحات في الاصول
٣	حكمة الاشراق	١٣ كتاب في التصوف يعرف بالكلمة
٤	اللمحات	١٤ البارقات الالهية
٥	الالواح العmadية	١٥ النغمات السماوية الالهية
٦	الهباكي النورية	١٦ لوامع الانوار
٧	المقاومات	١٧ الرقيم القدس
٨	الرمز المومي	١٨ اعتقاد الحكماء
٩	المبدأ والمعاد بالفارسية	١٩ كتاب الصبر
١٠	بستان القلوب	٢٠ رساله العشق

محمود : محموداً (١)

(٢) ابن سينا : غ في BCL ایکما : ایما BR بما L ایما)

(خ) بالكشف : بالشكf R

أفسد اي ناحية ملك، وزادوا عليه اشياء كثيرة . فبعث الى الظاهر
 يقول بخط القاضى الفاضل ان هذا الشهاب لا بد من قتله ، ولا سبيل
 الى اطلاقه بوجه ، ولما تحقق شهاب الدين الحال اختار ان يترك
 فى بيته ويمنع الطعام والشراب الى ان يلقي ربه ، ففعل به ذلك
 ونقم الظاهر عليهم بعد ذلك وحبسهم وأخذ اموالا عظيمة منهم
 وكان عمره فى بعض الروايات ثمانية وثلاثين سنة وقيل خمسين
 وكان معتدل القامة واللحية أحمر الوجه ، يسافر كثيرا على قدمه ولو
 حكينا ما بلغنا من كراماته اطلاع وكذب به بعض الجاهلين الغافلين ،
 وكان مقتله فى آخر سنة ست وثمانين وخمسين هجرية وقيل ثمان
 وثمانين وخمسين ، وكان شافعى المذهب عالما بالفقه والحديث
 والاصول ، وكان فى غاية الذكاء وبلغنى انه سئل عن فخر الدين

- (١) ملك : سلمكـاـ سلك R
 يقول : غ R يقول وصل الى التجلـ S شهاب : شهاب الدين R
 (٢) بوجه : غ فى S | اختار : احبـ S | يترك : ينزل BCL
 والشراب : غ فى S | بلقى : لقى R | ربـه : الله BC الله عز
 وجـل R | فعل : فيفعلـاـ به : غ C
 (٤) و حبسـم وأخذـ اموالـ عظيمـةـ منهمـ : واللهـ اعلمـ بصحةـ ذلكـ والذـىـ
 وجدـتـ انـ عمرـهـ نحوـ ستـ وـ ثـلـثـيـنـ Rـ غـ فىـ BCـ | اخذـ : اخذـواـ Rـ
 (٥) اللـحـيـةـ : الجـشـبةـ Sـ الـوـجـهـ : اللـونـ Sـ
 حـكـيـناـ : غـ فىـ Sـ
 (٦) نحوـ ستـ Sـ اـ لـطـالـ : لـطـالـ الـكـلامـ Rـ | كـرـامـاتـ Sـ
 (٧) (٩ـ١٠) وـ قـيـلـ ٥٨٨ـ : غـ فىـ BCـ Sـ (١٢ـ) فـخـرـ الدـيـنـ : الفـخـرـ BCـ Sـ

وكان بينه وبين فخر الدين المارديني الساكن بماردين صدقة
واجتماعات وكان الفخر يقول لاصحابه ما أذكي هذا النبات وأفعشه
ولم اجد احدا مثله في زمانى الا انى أخشى عليه الكثرة تهوره
واستهتاره وقلة تحفظه ان يكون ذلك سببا لهلاكه، قال ولما
فارقنا من الشرق وتوجه الى حلب وناظر بها الفقهاء ولم يجراه احد
فكثير تشنبهم عليه فاستحضر الملك الظاهر واستحضر الاكابر
والفقهاء والفضلاء المتقدمة ليسمع ما يجري بينهم من المباحث فتكلم
معهم بكلام كثیر، وبان له فضل عظيم وعلم باهر وحسن موقعه
عند الظاهر وقربه وصار مكينا عنده مختصا به، فازداد تشنيع
اولئك عليه وعملوا محاضر بكفره وسبّروها الى دمشق الى
صلاح الدين، وقالوا ان بقى أفسد اعتقاد الملك وان أطلق

- (١) الماردینی : الماردانی BCLR | الساکن بماردین : غ فی S
- (٢) كان الفخر يقول : كان يقول فخر الدين S (٢) اجد : اR
- (٣) لهلاكه : لتلفه BC غ فی S لقلة اقتله I.
- (٤) الشرق : التبریز S | يجراه : يجاريہ BCLRS (٦) فاستحضره :
- (٥) فاحضره S فاستحضر I | الظاهر : غ فی S | استحضر : حضر S
- (٦) الفقهاء : غ فی BCL المتقدمة : غ فی S | بينهم : منهم S
- (٧) و بان له فضل عظيم و علم باهر : وظر ان له فضلا عظيما وعلمبا هرا R
- (٨) مكينا : ممکنا BCL | به : غ فی S
- (٩) سیروها : صیروها S (١١) قالوا : قالوا له S

وهو برىء من ذلك فالله حسيب الحساد وحصوا السلطان على
 قتلها، فامتنع وكاتبوا والده صلاح الدين وقالوا في جملة ما
 قالوا ان بقى أفسد الدين، فكتب اليه يأمره بقتلها، فلم
 يقتلها، ثم كتب اليه مرة أخرى يأمره بذلك يتشهد له بأخذ حلب
 ان لم يقتلها، ورأيت الناس مختلفين في قتلها فزعهم بعضهم انه
 سجن ومنع الطعام وبعضهم منع نفسه حتى مات، وبعضهم
 خنق بوتر، وبعضهم قتل بسيف وقيل انه جط من
 القلعة وأحرق، ورأى رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم
 في النوم بجمع عظامه و يجعلها في الثقوبات وقيل في كيس ويقول
 هذه عظام شهاب الدين، والذى رأى النبي صلى الله وسلم هو الشیخ
 جمال الدين الجنبلی رحمة الله عليه، وبلغنى ان بعض اصحابه كان
 يقول ابو الفتوح رسول الله، والله أعلم بصحة ذلك.

(١) ذلك : تلك لدعوى ٤ فالله حسيب الحساد : خطب الله حسوده و

دمرهم ٤ فالله تعالى حسيب الحساد وحسبهم وأخذ و الا منهم

عظيم R | حضوا : حرضوا S (٢) صلاح الدين :

صلاح الدين الى مصر R (٣) ان : انه ان S افسد : هذا فسد L

فكتب : يكتب BCL | بقتلها : بان يقتلها BCL (٤) يأمره : أمره BCL

(٧) خنق : يخنق BCL | حطم : حطم S

(٨) رأى : رأى BCLS روى R

(٩) و يجعلها : و يجعله R غ في BCL | و قيل في كيس : غ في BCLS

(١٠) هذه : هذا L هذه BC (١١-١٠) والذى الله عليه : غ في BCLS

(١٢) ابو الفتوح : غ في BCL | والله : غ في BCRLS

قريب من ثلثين سنة وأكثر عمرى فى الاسفار والاستخبار
 فى التفصى عن مشارك مطلع على العلوم، ولم اجد من عنده خبر عن
 العلوم الشريفة ولا من يؤمن بها فانظر الى قوله ولا من يؤمن بها
 وأكثر التعجب من ذلك، وكان رحمة الله غاية فى التجريد نهاية
 فى رفض الدنيا يحب المقام بديار بكر وفي بعض الاوقات يقيم بالشام
 وفي بعضها بالروم وكان سبب قتله على ما يبغنا انه لما خرج من
 اليوم الى الشام دخل الى حلب وصاحبها يومئذ الملك الظاهر
 ابن صلاح الدين يوسف صاحب مصر واليمن والشام، وكان
 محبا للشيخ يعتقد فيه وكان جمع من علماء حلب يجتمعون به ويسمعون
 كلامه، وكان يصرح في البحوث بعقائد الحكماء ويناضل عنها
 ويسقه رأى مخالفتها ويناظرهم فيقطعهم في المجالس وانضم الى
 ذلك مكان يظهره من العجائب بقوة روح القدس، فاجتمعت كلمتهم على
 تكفيره وقتلته حسداً ونسبوا اليه العظام وقالوا انه قد ادعى النبوة

- (١) الاستخبار : الاحضار I الاخبار BC
- (٢) في التفصى : في الفحص C و التفصى R | خبر BC خيرا L
- (٣) ولا من يؤمن بها : غ في R (٦) بالروم : في الروم R
- (٤) جمع من علماء حلب : جميع علماء حلب S جميع من العلماء بحلب R
- (٥) بعقائد : بفضائل S (١١) مخالفتها : بمخالفتها R مخالفتها C
- (٦) بقوة...فاجتمعت : غ في C
- (٧) قالوا : زعموا S | قد ادعى : يدعى S

وفي بعض الاحيان يكون على زى الصوفية، وكان أكثر عاداته الجوع والسرير والفكر في العالم الالهية، وكان قليل الالتفات الى مراعاة ٣
 الخلق ملازماً للصمت والاشتغال بنفسه، محباً للسماع و النغمات الموسيقية، صاحب كرامات و آيات، وسمعت من علماء العادة ومن لاحظ له في العلوم الحقيقة يقول انه كان يعرف السيمباء وبعضهم يزعم انه متخييل، وكل ذلك خرافات وجهل بمقامات اخوان ٦
 التجريد، بل هو وصل الى غایات مقاماتهم ، ولاخوان التجريد مقام يقدرون فيه على ايجاد اي صورة ارادوا ، والى هذا المقام وصل ٩
 ابو يزيد البسطامي والحسين بن منصور الحلاج وغيرهما من اخوان التجريد ، وكانت مدة مؤمنا بهذا المقام حتى أعانتي الله ١٢
 باليقين التام ولو لا انه من الاسرار التي يجب كتمانها لذكرت من حاله شيئاً وكان قدس الله روحه كثير الجولان والطوفان ١٣
 في البلدان شديد التشوّق على تحصيل مشارك له في علومه ولم يحصل له ، قال في آخر المطارحات و ها أنا ذا قد بلغ ستي الى

(١) عاداته : عاداته BCLRS

(٤) وسمعت : سمعت RL (٥) بعضهم : بعضه R

(٦) متخييل : محبل S مخيل R | بمقامات : بمعرفة BCI

(٧) وصل : وصل L | غایات مقاماتها : غایة مقامهم BCL

(٩) الحسين بن منصور الحلاج : الحلاج S | اخوان : ازان BC

(١٠) مدة : غ C | أعانتي : أغان BCLS

(١١) ولو : لو L | انه : ان S | الاسرار : الاسرار الالهية BCL

(١٢) لذكرت : والا ذكرت BCLR | روحه : سره BCL

(١٤) البلدان : المدائن BCL (١٤) ها أنا ذا : هو ذا BCLRS

الا فكار حتى وصل الى غايات مقامات الحكماء ونهايات مكاشفات الاولى، فهذا خبر الشیخ في الحكمتين المذکورتين، واما الحکمة العملية فانه كان فيها من السابقین الأولین مسیحی الشکل قلندری الصفة، وكان له ریاضات عجز ابناء الزمان عنها منها انه كان یفطر في كل اسبوع مرة وطعامه لا یزید على خمسين درهما وقل ان يوجد اذا سیرت طبقات الحكماء أزهد منه او افضل.

قال ابن رقيقة كنت اتمشی مع شهاب الدين في جامع میافارقین وهو لابس جبة قصيرة مضربة زرقاء وعلى رأسه فوطة مفتولة و في رجلیه زربول فرآنی صدیق لی فأتی الى جانبی وقال ما تتمشی الا مع هذا الغریندا، فقلت له ویحك هذا سید الوقت شهاب الدين السهروردي، فتعاظم قولی وتعجب ومضی في حال سبیله.

وكان لا يلتفت الى الدنيا قليل الاهتمام بها ولا يبالى بالملبس والماكل، ولا یصغی الى الشرف والریاسة، وكان في بعض الاحيان یلبس کساء وقلنسوة حمراء طويلة، وفي بعض الاحيان مرقة وخرقة على رأسه

- (١) و نهایات : غ في R (٢) كان : كانت S | الشکل : ان كل BCL |
 مسیحی : هستحی CL (٤) عنها : غ في BCL
 سیرت : سیرت في BCL (١١-٧) غ في BCL
 (٧) ابن رقيقة : يعني سید الدين محمود بن عمر المعروف بابن رقيقة
 انظر : ابن ابی اصیبه ج ٢ ص ٢١٩
 (١٢) الى : غ BCL | ولا : لا C
 (١٣) الاحیان : لاحیاء R

كابي يزيد والعلاج ونظرائهم، واما اتفان البحث الصحيح
 بحيث يكون مطابقاً للوجود من غير سلوك وذوق فلا يمكن،
 ٣ جميع الحكماء المقتصررين على مجرد البحث الصرف مخطئون في
 عقائدهم، فان اردت حقيقة الحكمة وكنت مستعداً لها فاخلس
 الله تعالى وانسلخ عن الدنيا انسلاخ الحياة من جلدها، عساك
 ٦ تظفر بها، وكان الشيخ يسمى بخالق البرايا للعجبائب التي كان يظهرها
 في الحال، ورآه واحد في المنام فقال له لا تستونى بخالق البرايا،
 وسافر في صغره في طلب العلم والحكمة الى مراغة واستغل
 ٩ بها على مجد الدين الجيلي، والى اصفهان وبلغني انه قرأ هناك
 بصائر ابن سهلان الساوي على الظهير الفارسي والله اعلم بذلك،
 الا ان كتبه تدل على انه فكر في البصائر كثيراً، وسافر الى
 ١٢ نواح متعددة وصاحب الصوفية واستفاد منهم شيئاً، وحصل لنفسه
 ملائكة الاستقلال بالتفكير والانفراد ثم استغل نفسه بالرياضيات والخلوات

(١) اتفان : ايقان BCL (٣) جميع : جميع BCL | الحكماء :

غ في C | مخطئون : محبطون BCL مخطوط S

(٤) عقائدهم : عقدهم BCL

(٥) الله : الله L | انسلاخ :..الحياة : انسلاخ عظيم الله درجته BC | من : عن B

(٦) الشيخ : غ RS | بخالق : خالق S

(٧) واحد : واحد CS | له : غ في BCL | بخالق : خالق BCL

(٨) الجيلي : الجيلي R

(٩) والله أعلم بذلك : غ في S (١١) تدل : يدل L

(١٠) نواح : نواحي BCLRS (١٣) استغل : استقل S

ولم يظفروا منها الا بالتلف قنعوا بالقشر عن اللب والتب عن الحب وحاصل ما حصلوا معرفة الجسم وبعض اغراضه وبعض عوارض الوجود وفيه ايضا خطاء كثير والجسم ايضا لم يحصلوا معرفته ولم اجد منذ قتل الى وقتى هذا احدا فهم كلامه او نال مراره في المعلوم المقدسة الالهية والاسرار العظيمة الربانية التي رمزت الحكماء عليها ٣
 ٦ وأشارت الانبياء اليها عرفها هذا الرجل، وايد بقوه التعبير عم، في الكتاب العظيم المسمى بحكمة الاشراق الذي ما سبقه احد قبله ولا يلحقه احد بعده، الا من شاء الله ولا اجل ذلك لقب بالمؤيد بالملائكة، ولا يعرف هذا الكتاب حق المعرفة الا صديق واعلم انه لم يتيسر لاحد من الحكماء والعلماء والآولياء ما تيسر لهذا الشيخ من اتفان الحكمتين المذكورتين، بل بعضهم تيسر له الكشف ولم ينظر في البحث ٩ ١٢

(١) منها : فيها S | عن : من BCL | التبن : بالتبين S التين L

(٢) حصلوه : حطلوة R | وبعض اغراضه : غ في S

(٣) وفيه ايضا : فيه S | خطاء : خطط R | يحصلوا : يحصلوا

(٤) قتل : قيل BCL | الى : والى R | احدا : ابدا من BCL | في المعلوم :
والعلوم BCL

(٥) التعبير : العبر BC التعبير L

(٦) لقب : لقب ذلك BCL | هذا : قدر هذا S (١٠) صديقا R صديقا

(٧) تيسر : يتيسر L | لهذا : بهذا L | اتفان : ايقان BCL

(٨) الحكمتين المذكورتين : الحكمين المذكورين BCL | تيسر : يتيسر L

هذا البناء العظيم عظيماً، فلم أجد من عنده خبر عن النفس فضلاً عما
فوقها من العالم المجردة وأجل هذا لما عجزوا عن فهم كلامه
طعنوا فيه حتى أن جماعة من الحكماء المعاصرين من المشهورين
بالفضل والتبريز عند العامة زعموا أن حكمته طرقة وليت شعرى إذا
كان حكمته المبنية على الأصول الكشفية والقواعد الذوقية طرفة
فارحى أن تكون حكمتهم المبنية على الأصول الوهبية والمبانى
الخيالية سوقية وهم معدورون من جهة الجهل
بكلامه ووجه صعوبته ما ذكرته من قبل، وقد كنت في عنفوان الشباب
اوافقهم في عدم الالتفات اليه حتى غلبني حب التجريد فسلكت ويسرا الله
على معرفة نفسي فانحول لي كلامه، ووقفت على جميع اسراره في
أيسر زمان، ثم نظرت الى اولئك الطاعنين فيه والزارين عليه مذهب
بعين الحقيقة والانصاف فإذا ليس عندهم من الحكمة الا الحشف

(١) عظيماً: غ في S | خبر: خير CL | عما: عن R

(٢) جماعة: جملة S | المعاصرين: المعاصرين لـ R

(٣) بالفضل: بالفضل والعلم S | التبريز: التدبير R

(٤) كان: كانت S (٦-٥) الكشفية..الأصول: غ في BCL

(٥) المباني: المعانى S (٧) الخيالية ... : الخيالية اتويه
BCLR مزالته

(٨) ما: على ما C | قد كنت: كنت BCL

(٩) فانحول لي؛ فانحول BC فان جل R | وقت: وقت S

(١٠) الطاعنين: الطاغيين CLS | الزارين: الرادين R | مذهب: مذاهبه BCL

(١٢) فإذا: فانن BCL

الرشيقة الوجيزة واتقنيها اتقاناً لا غاية ورائها لا سيما في الكتاب المعروف بالمشاريع والمطارات فانه استوفى فيه بحوث المتقدمين والمتاخرين، ونقض فيه اصول مذاهب المتأخرين،
 ٣ وشبّد فيه معتقد الحكماء الاقدمين، وأكثر تلك البحوث المنافع والاسئلة والابادات من تصرفات ذهنه ومكتنون
 ٦ علمه، وذلك يدلّك على قوته في الفن البحثي والعلم الرسمي،
 واعلم انّ فهم كلامه ومعرفته اسراره مشكل جداً على من
 لا يسلك طريقته، ولا يتبع خلقه وعاداته، لانه بنى حكمته
 ٩ على اصول كشفية وعلوم ذوقية فمن لم يحكم اصوله
 لا يعرف فروعه ومن لم يتجرّد عن الدنيا والآخرة لم يذق
 بالجملة معرفة كلامه وحلّ كتابه ومرهوزاته متوقف على معرفة
 ١٢ النفس وأكثر الحكماء والعلماء لا خبر لهم بها الا في التوادر،
 يأتي في كل دهر واحد ولقد سافرت كثيراً وتفحصت عن

- (٤) معتقد : مقدر S (٥) المنافع : المنافع CL BCL
- (٦) يدلّك : بذلك C (٧) الاسئلة : الاسئلة R BCL
- (٨) يسلك : سلك S | يتبع : تتبع S | خلقه : حلّيه BCL طبيعته S
- (٩) كشفية : كيفية S | علوم ذوقية : علم تقييمه S
- (١٠) بالجملة : وبالجملة R | حل : حل CL | مرهوزاته : هوزاته S
- (١١) خبر : خير BC
- (١٢) يأتي : ويأتي S | يأتي من I | تفحصت عن : في تعجبت S

ترجمة السهروردي المقتول

الحكيم المعظم والفيلسوف المكرم العالم الرباني والمتأله الروحاني
العالم العاقل الفاضل الكامل شهاب الملة والدين المعلم على
الاسرار الاليمية والراقي الى العوالم النورية ابوالفتوح يحيى بن اميرك
السهروردي روح الله رمسه وقدس نفسه

وحيد الاعصار وفريد الدهور جمع بين الحكمتين اعنى الذوقية
والبحثية، اما الذوقية فيشهد له بالتبريز فيها كل من سلك
سبيل الله عز وجل وراض نفسه بالافكار المتواتلة،
والمجاهدات المتالية، رافضا عن نفسه التشاغل بالعالم الظلماني،
طالبا بهمة العالية متناهدة العالم الروحاني، فاذا استقر قراره
وتهتك بالسیر الحثيث الى معانٍه المجردات استاره، حتى ظفر
بمعرفة نفسه ونظر بعقله الى ربِّه، ثم وقف بعد هذا على
كلامه فيعلم حينئذ انه كان في المكاشفات الربانية آية، والمشاهدات
الروحانية نهاية، لا يعرف غوره الا الاقلون، ولا ينال
ثناءه الا الراسخون، واما الحكمة البحثية فانه احكم بنيانها
وشيد اركانها وعبر عن المعانى الصحيحة اللطيفة بالعبارات

(٢) البحثية : الحسيه R | بالتبريز : بالتبريز S

(٥) استقر : استر BC استر L

(٦) تهتك : هتك S يهتك C بعلقه : عقله C

(٧) آية : غ في LS شيد : شتر C

CORRIGENDA IN THE ARABIC TEXT.

- ٩٣ - ٢١ اعراضه read اعراضه
- ٩٥ ابى اصيبيعه foot-note read ابى اصيبيعه (٧)
- ١٠٢ delete ٥٠
- ١٠٣ - ١ حسنة read حسته
- ١٠٣ - ٢ الفارسية read الفارسيته
- ١٠٥ - ٧ خمرة read خمره
- ١٠٦ - ٣ وعدهم فضاءهم read رعدهم فضاهم
- ١١٣ - ١٠ كلمته read كلمتك
- ١١٤ - ٩ استهزأت read استهزت
- ١١٥ - ١٠ الزوره is not clear to me
- ١١٩ - ٢ الخبيثة read الخبشتة
- ١١٩ - ٦ يتعطل read يتعظلك
- ١٢٠ - ٨ تحيى read تحى

و بندی افتد آن عضو که موخر آن سده بود معطل شود و در وی حس و حرکت
و قوت نماند و اطبا این عضو را مفلوج خوانند و علاجش کناده شدن سده
باشد و پیش از این باد کردیم حکم قوت غاذیه و نامیه و مولده و آنکه قوت
غاذیه چون تباہ شود اجل باید و چنانکه منع غذا سبب اجل بود و آدمی
بروزگار دراز چنان شود که غذا قبول نکند و اگرچه در میانه این قوتها بر جای
بود چون امری خارج شود چون زخمی رسیدن یا از بام افتادن هم
رسیدن اجل باشد و شایستگی نفس حیوانی در اعتدال مزاج بسته است
چون باطل شود اعتدال مزاج قبول نکند پس قوتها چون حس و حرکت
را چون قبول نکند اعضا از وی محروم ماند و معطل شود بی حس و بی
حرکت بماند و گویند بمرد و این حالت را عبارت مرگ دهنده و فرام
آورده این اسباب تا این مزاج از اعتدال نیفتد فرشته ایست از فرشتگان
حق که او را "ملک الموت" خوانند پس ازین گفت خواجه که باشارت گفت
من رسول فرستم که تا این بند از شما بر دارد

انتهی کلام الشیخ الفاضل عمر بن سهلان الساوجی

فی شرح^(۱) رسالۃ الطیر للشیخ الرئیس

^(۲) واله لِن الایسیس^(۳) ابی علی^(۴) الحسین بن^(۵)

عبدالله بن سینا

قدس الله نفسه

و روح

رمسه^(۶)

چنانست در نسخه

(۲-۲)

(۱) در نسخه : الشرح

در نسخه : امه

(۷)

(۳) ساقط از نسخه

بعقیقت حاصل نشود و بدین سبب از دشمنان خویش و امور جسمانی
و علایق مواد کلی نجات نیابد و آنچه گفت طیور افلاک نهم یعنی نفوس ناطقه
که افلاک را هست مارا غمکساری کردن، و آنچه از ورای این کوه شهری نشان داد
عبارت از علم اعلی است و از مرتبه او که ماین مرتبه از آن نظراست در معانی
عام جمیع موجودات را چون هویت و وحدت و کثرت و وفاق و خلاف
و تضاد و قوت و فعل و علت و معلول؛ و آنکه گفت صحنه دیدم که صفت
خوشی و فراخنائی آن نتوان کرد بدین صحن این امور عامه خواست که یاد
کردیم و مرتبه از علم الهی نظر است در امور که مبادی علوم طبیعی و ریاضی
و منطقی است، و آنکه گفت پادشاه رسیدیم عبارتست از مرتبه سیوم در علم الهی
و آن نظراست در اثبات خدای تعالی اول توحید او و جلالت و استحالت آنکه
او را شریک بود در مرتبه وجود و آنکه گفت او یکی است و واجب
الوجود است بذاته، و آنجا که گفت از جلال پادشاه مدهوش شدم پس
بلطف خویش آرام و ثبات به ما داد رمزی ظاهر است که اگر مدد فیض نبودی
آدمی را یارای آن نبودی که این دلیری نماید، و آنکه گفت قادر نبود بر حل
دام مکر آنکه بسته باشد یعنی که اسبابی که میان نفس و بدن علایق
داده اند و بر وفق اعداد آن مزاج این نفس را با آن صحبت داده اند هم
ایشان توانند که اسباب مفارقت بدن را مهیا گردانند، و ترا بیاید
دانستن که آدمی را دو نفس است یکی ناطقه و دیگری حیوانی و منبع
نفس حیوانی دل است و وی چون بخاری لطیف است از اخلاط باطن و
ویرا مزاج معتدل حاصل بیاید و وی از دل بواسطه عروق ضوارب که آنرا
نبض و حرکت باشد بدمعان و جمله اندامها میرسد این نفس حیوانی حمال
حس و حرکت است چون بدمعان رسد حرکت وی کم می شود اعتدال آید
و چشم و گوش و دیگر حس از وی قوت پذیرد و اگر در بعضی این عروق سده

- بودن آثار نفس بر امور بدنی رهایی جستم، و آنکه گفت مرا نیز رهای دهید
آنست که گفتم مرا از علایق بدنی برهانید، و گفتند ما این چون توایم و
متلا بودن ما باین ظاهر است و طبیی را که علت بود و آن علت را از خود
دفع نتواند کرد از غیری چگونه دفع کنند، پس من جهد کردم یعنی که
این مرتبه مرا بجهد و اکتساب حاصل آمد و هر کس در جهد خویش فایده
یابد، و آنکه گفت که مرا گفتند که پیش تو بقعه است از این بقها عناصر و
مرکبات و افلاک خواستت که تا تو این همه نشناسی و بر این همه گذر گذنی
سعادت حاصل نیاید، و آنکه گفت میان دو کوه وادئی هست با آب و گیاه بسیار
بدان عناصر رابعه حواست و یکیست تولد و تولید و نشو و نمادا و آنچه عناصر
را عارض گردد قبل الامتزاج از انواع حرکات و تخلخل و تکاف و احوال
کائنات جمادی و معادن و کائنات نامیات و کائنات حیوانی وغیر آن و این جمله
از علم طبیعی است که او را علم اسفل خوانند، و اما حدیث کوهها و شناختن
آن و گذشتن بدان عبارتست از علم ریاضی و بعضی از علم طبیعی در اجزای
عالم از الوان و اشکال و اوضاع بعضی و مقادیر و ابعادان و حال حرکاتی که
افلاک را هست و عددها و قطعه و دوائر که حرکات بدان تمام شود بداند
و این اعداد را وصفی معروف است یعنی که تحت فلك قمر است پس فلك
عطارد و زهره و آفتاب و فلك مربخ و فلك مشتری و فلك زحل و فلك نوابت،
اما افلاک تداور وغیر آن و بعضی کواكب خواجه تعرض آن نکرده است،
آن هشتم کوه که میگویند چون نسبت با یکی کند نهم بود عبارت از فلك
بروج و فلك نوابت میکنند، بعضی گفتند که هیچ تواند بود که یک چندی
بیاسائیم این عبارتست از قتوری که افتد میان انتقال کردن از شناخت اموری که
تعلق بمداد و علایق آن دارد که مجرد بود از ماده و علایق آن، و آنجا که گفت
بشتایید عبارتست از آنکه در شناختن چیزها که تعلق بماده دارد نفس را کمالی

داده از فیض مفارق و آنچه گفت اثر حلقه دام در پایهای ایشان ظاهر بود
یعنی که علایق نفوس ایشان با بدن ثابت بود^(۱) و آنچه گفت اثر نه بدان حد
بود که ایشان را از پریدن باز میداشت بلکه مهنا و صافی نبود یعنی که
التفات نفس ایشان با بدن نه بدان حد بود که ایشان را از ادراک و
اکتساب علوم باز میداشت و نفس ایشان بحکم علایقی که با بدن داشت آن
قوت نداشت که جمله معقولات بكمال و تمام بی قصور و نقصان حاصل کندا^(۲)
پس این علایق نفس با بدن نه بدان حد بود که مانع بود نفس را از
ادراک معقولات و نه خود مانع نبود تا آن معقولات که مفارقات را هست
بفیض از ایشان بتمام و کمال قبول کند، و آنچه گفت من این گروه را بدین
حال بدیدم^(۳) مرا یاد دادند آنچه من از حال خویش فراموش کرده بودم
و آنچه من بآن الفت گرفته بودم بر من منافق^(۴) شد یعنی که کمال آدمی در
ادراک معقولانست نه در تدبیر و سیاست بدن، پس خواستم که کشاده شوم از
بسیاری اندوه یعنی که اندوهگین شدم از آنکه قوت عاقله نفس را از کار باز
داشته بودم، پس از قفص آواز دادم ایشانرا تا نزدیک آیند بمن تا تمام سخن
گویم نخواستند که ایشان را از من اخلاق بدارند آید و ایشانرا با اهل
دنیا التفات و اشتغال بود و کسی ایشانرا بی فایده از مهم ایشان باز دارد
پس آنچه گفت که سوکند بر ایشان دادم که تمام سخن گویم یعنی استعداد و
شوق خویش ایشانرا معلوم گردانیدم تا مرا استوار داشتند، و آنچه گفت آن
رنج که ترا هست ما بدان گرفتار بودیم یعنی آن علایق که ترا با بدنست
و این محاربت و منازعت که قوت عامله را با قوای بدنی هست آن ما را
نیز بود و آنکه گفت پس تدبیر در رهائی جستن یعنی که از
استیلای قوای بدنی رهائی جسم و از حلقه دام علایق و موقوف

(۱) کند: کند تواند بود (۲) در نسخه: ندیدم (۳) در نسخه: منافق

- کند، دامها بکسٹرایند یعنی که میان او قالب علاقه ساختند،
سباد پنهان شد یعنی مسبب و واهب من در میان گروهی مرغان بودم یعنی
که نفسی بود مرا بسان مرغی در میان ایشان که بدین صفت بودند، و آنکه
کفت ما را بخوانند(۱) نا نعمت آسایش دیدم یعنی مزاجی و استعدادی
حاصل بود، کمان جز بخیر نبردیم یعنی که تصور کردیم که استعداد را این
نفس باید ناچار، و ما شتاب نمودیم در آمدن یعنی چون مزاج و استعداد
معطل نشود، و آنچه کفت ناگاه در دام افتادیم یعنی که علایق میان نفس و
بدن حاصل شد، و آنچه کفت حلقه‌ها در گردن ما افتاد و دام بر بالها و
پایها پیچید یعنی که این علایق مؤکد شد، و کفت هر چند حرکت بیشتر
کردیم تا رهائی یابیم سخت تر در دام افتادیم و کار بر ما سخت تر شد یعنی
هر چند مصاحبته میان نفس و بدن بیشتر بود علایق میان ایشان مؤکد تر
بود بحقیقت، تسلیم کردیم خود را بهلاک و مشغول شد هر یک از ما بدانچه(۲)
نصیب او بود از اندوه یعنی گفتم که چنین خواهد بود و قوت عامله را به
تدبیر بدن مشغولی افتاد و چون عامله که کمال او در آن بود که ادراک
عقولات کند در ادراک بر او بسته بود اندوه‌گین و رنجور بودم، و آنکه
کفت تا آنوقت که فراموش کردیم صورت کار خویش یعنی که آن قوه را
از کار باز داشتیم تا ما را فراموش شد و غافل شدیم که نفس ما از مصاحبته
بدن جز بتدبیر بدن کار دیگر نتواند کرد، نگه کردم من روزی از میان دام گروهی
را دیدم از مرغان که پر و بال خویش از قفص و دام بیرون کشیده بودند
و میپریزند یعنی جماعتی از حکماء بزرگ دیدم که ایشان را اندک اندک
عامله ایشان بتدبیر بدن مشغول بود فرصت جسته بوند و قوت عاقله را نمکن

حدیث جلال و بهاء پادشاه را دیدن و مدهوش شدن اشاره بسوی آنست که
 بدانی که با دراک ذات احدي هیچ طریق نیست «غایبة السبیل الیها
 الاستبصار بان لا سبیل الیها» و نه چنانست که از جهت حجابست بلکه از
 جهت انکشاف اوست چون آفتاب که هر چند ظاهر تر بود از نگرانده بدو
 مستور بود که چون حق تعالی را وجودی بود که مثل آن وجود ترا نبود
 که بدان اعتبار مر آن را چنانکه باید نتوانی داشتن و در شاهد هیچ ذات
 نیست که وجود او ماهیت اوست پس هر که وجود او عین ماهیت بود
 مردم این حقیقت چنانکه بود نتوانند دانست پس از او جز بکمال محض و
 جبروت محض و جلال محض عبارت نتوان کرد بر آن وجه که خواجه گفته
 است، اما حسن وجود عبارتست از چیزی کامل محض که "یفیض عنہ الخیر"
 و از این است که این سخن را در کتب مبسوط دراز شرح توان کرد
 و این مقدار گه من شرح کفتم امیدوارم که مطابق و موافق اصل بود
 چه من خود را این پایکاه ندانستم که مرا آن قدرت بود که ملايم این
 رموز شرحی گویم همه از آنچه در کتب و سخنان این خواجه فایده گرفته
 بودم بنوشتم بر موجب اشارات بزرگان و این جمع از اقسام بیرون نیست تا
 سخنی باشد راست و شرح شخصی مطابق توفیق ایزد بود که موافقت کرده
 باشد و مثل این غریب بود و اگر سخن با شرح رموز نیست که خواجه
 بدين رموز چیز دیگر خواسته است بدين سخن راست دوستان منفعت
 کیرند و مرا بدان شرح و رموز نا رسیدن معدنور دارند، و اگر سخن من نه
 راست بود و شرح نه ملايم هم از قصور و نقصان من غریب بود هر که از
 دوستان بهتر از این تواند من مستفید باشم آنرا انشاء الله تعالی، این فصول
 بر طریق ایجاز و اختصار است، بیرون آمد مرغی تا صید کند نفس را
 خواست که مطلوب اوست تا کمال خویش از ادراک معقولات حاصل

حاصل کردیم و ما را کلی وقوف افتاد بر آنجهه که نفس
 ما را بسوی مفارقات است وجود را مستعد قبول فیض کردیم و
 توانیم شما را از بدن نجات کلی دادن و آن وادی که فرود
 فلك اول است عبارت از علم طبیعی است و خلاف کرده اند
 متقدمان تا کدام علم اولی تر بود که اول خوانند معلم اول گوید که علم
 اخلاق باید خواند آنکه علم میزان یعنی علم منطق آنکه طبیعی آنکه ریاضی
 آنکه علم آله‌ی خواجه هم بدین اشارت کرد اول علم اخلاق دیگر علم رهانی
 جستن و کیفیت رسیدن از مجھولی بعلومی و طریق راست و شناختن
 کیفیت این انتقال و دیگر اشارت است بشناختن علم چنانکه گفته‌یم و چون علم
 ریاضی از ماده منزه و مبراست آگرچه او را مدتی معین باید شناخت نفس از
 علایق محسوسات و متخیلات و علایق مواد مجرد بگرداند لا بد از این
 کوها یعنی از علم افلاک دانستن باید گذشت چون این شفا و علاج این
 بیماری نیست و آنچه کفت چون بر سر آن کوه رسیدیم باستانیم تا بیاسائیم
 عبارت است از آنکه در تعلم و تحصیل این علوم شتاب و تعجیل نمودن تواند
 بود اما در علم آله‌ی تواند بود و شتاب نمودن در آن سود ندارد که آن
 بیشتر بفضل الهی تعلق دارد چنانکه تفصیل آن یاد کردیم و آن کار باهستگی
 و خود را قلیلاً قلیلاً مستعد آن فیض کردانیدن راست شود تا آنچه ازان
 مطلوب بود بقدر استعداد حاصل آید و آن دیگر صحن و فضا عبارت است
 از شناخت مفارقات و طیور آن کوه‌ها عبارت است از نفوس ناطقه و دیگر نفس
 انسان که هر فلکی را دو نفس است یکی نسبت او بدان فلك چون نسبت
 نفس ناطقه بود بما و یکی چون نفس حیوانی بما، و اینکه گفت چون آنجا
 رسیدیم (۱) منتظر اذن بودیم یعنی منتظر فیض بودیم چنانکه یاد کردیم، اما

(۱) در نسخه : رسیدم

فراموش کرده بودم یعنی مرا شوقی حاصل آمد بتحجیل کمال و بدانستم که
 آنچه بدان الفت گرفته ام و بال و زنج من است بر من منفص شد آنچه
 من (۱) بان الفت گرفته بودم پس مثل این حالت که ایشان را بود مرا آرزو
 کرد تا خواستم که بعیرم از شوق، پس از قفس آواز دادم که نزدیک من
 آمید ایشان از من دوری جستند این عبارت است از آنکه استادان و یاران
 بمجرد آرزومندی کس را بعلم راه ندهند تا آن وقت که اخلاق و عادات
 را ممارست کنند چه بر نا اهل صفت کردن شرط بود و حزم، گفت
 چون سوکند بدیشان دادم و ایشان را ایمن کردم نزدیک من آمدند یعنی
 ۹ مرا راه دادند بداینکه (۲) من از ایشان بعضی از مقصود خویش حاصل کنم، و
 ترا بباید دانست که محصل علم را شرطها باید چنانکه خواجه گفت باید
 که نیک فهم و راست تصور بود و حافظ باشد و صبور برج حشیدن و بطیع
 ۱۰ محب راستی و اهل راستی بود و لجوچ و سرکش نباشد در هوای خویش و
 بطیع بر وی آسان بود منقاد حق شدن و امور شهواني بنزدیک
 وی بس قدری ندارد و بزرگ همت بود و زود انقیاد پذیرد حق را و خیر
 او دشوار انقیاد پذیرد شر را و بر شریعت حق تربیت یافته باشد و ارکان و
 ۱۵ وظایف شریعت را بجای آرد و اخلاق خویش را بشرع آراسته گرداند و دروغ
 و فحش نگوید و خلاف آنچه در دل دارد بدوستان و یاران نگوید و ننماید
 ۲۰ لا جرم چون بدین صفات موصوف باشد حکیمی باشد نه بطريق زور و
 بحکمت بهره ور (۳) بود، و آنچه خواجه گفت ایشان را بپرسیدم و احوال
 خویش ایشان را گفتم گفتن ما را همین هست ظاهر شد بدین معنی که
 ۲۱ ایشان نیز هم بدین علایق بدن مبتلا بوده باشند، و آنچه گفتند تدبیر رهائی
 می چستیم یعنی تحصیل علم کردیم و آنچه کمال ما دران بود بقدر استعداد
 (۱) در نسخه: مرا (۲) در نسخه: بداینکه (۳) در نسخه: بهره

موضع سازند که زود قر صیدی در وی افتد و نسبت با تحصیل حدود وسطی
 نسبت تصرع و ابتهال و دعا بود باجابت، و بود که حدود وسطی از فیض
 الهی آید و بود که بی استعمال و تقلیل فکر آید و بود که ناکاه
 مرد بدان باز خورد بی آنکه بهر دو طرف التفات کند و هر چند که
 سفر مرد از بقاع خیال کمتر بود صید حدود وسطی بدام فکر کمتر
 بود و بر عکس، و این علایق که از این باز دارد سبب الاخر بدن و
 امور آن نبود، و چون طرفی از استعداد حاصل بود و علایق بر خیزد
 بعد از مفارقت بغايت آشناني حاصل شود و او را ضربی ازان لذت
 حاصل آید که اندک و آمیخته بود، چون این معانی چنانکه باید کسی
 تصور کند این حکایت خواجه از عقل دور بشناسد، چه این حکایت
 مبنی است از کمال احاطت او بدین علوم، و این ظاهر تر از آن است
 که بشرح حاجت افتد، و او مؤید من عند الله بود، و پیش از این یاد
 کردیم که در هر علمی مثل اینکس چند بود و چون تفاصیل این علوم
 بر موز یاد کرده می‌حصل این مفصل آن تواند بو دکه بدین دام و قید
 علایقی می خواهد که نفس را بود با بدن و این چون حلقه و دام
 بود، و نفس را ازان علایق از روی حقیقت رنجی بود اگرچه در اکتساب
 اوایل معقولات بدان حاجتمند است، اما علایق نفس از ادراک حقایق
 معقولات وی است، و هر که بدین علایق قانع و بآن الفت گیرد چون
 مرغی بود که با دام الفت گیرد، و از مرغها که ازین دامها رهائی
 جسته باشند و اثر این دام بر ایشان ظاهر شود و رهائی یافتن ایشان نه
 چنان بود که آسایش و کمالی و راحتی بود عبارتست از استادانی و حکیمانی
 که ایشان جهد کنند و از این امور بدنبی دوری جویند و در اکتساب آنچه
 باید جهد کنند، و گفت چون من این گروه را دیدم مرا یاد آمد آنچه

پریدن و قصد کردن بکوهها ساحت علم هیات و افلالک باشد، و کوه‌ها
 عبارت از آسمانهای است، و آسمان هفتم هشتم را می‌خواهد چه هفتم هشتم
 اول بود و طیوران کوهها عبارت از نفس انسان است، و آن کثرت و زینت و
 نزهتگاه در آسمان هشتم به تزدیک قومی از فلك نوابت و بروج ازان کوآکب
 است، و بدان مرغان استادان صناعت را خواست که راه نمایان بر این علومند،
 و آنکه گفت امن نیاقتم بدین کوههای تمامی آن است که سعادت کلی در
 شناختن علم هیات و ریاضی نیست، و آن آثار جراحت بد که از این هیات
 بد حاصل آمده باشد بدین استعداد بر نخیزد، و کمترین باید که مفارقات را
 بشناسد و تصور حقایق کند تصوری راست و نظام کلی در عالم بداند و غایت
 را تصور کند و آنچه لایق این بود، پس این عبارت و این رموز ازین
 معانیست و روشن است، و آن فضای ورای افلالک که ازان عبارت می‌کند
 ۱۲ عقل اول است که اول مبدعاست و آن مبدع اول شریفتر و بهی ترعقولست،
 و آن طیور دیگر که از آن کوه عبارت می‌کند نفوس مفارقند که یاد کردیم، و این
 فرود این کوهها عبارت است از شناختن علم طبیعی که آن را علم اسفل
 ۱۵ خوانند، و سفر کردن در آن کوهها عبارتست از شناختن علم ریاضی که او را علم
 او سط خوانند، و باقی عبارتست از علم اعلیٰ، و آنچه در مقدمات این رسالت
 از علم اخلاق و غیر آن هست همه طریقت است بیافتن این درجه و این مقام، و
 ۱۸ دیوانه داند این صاحب واقعه را کسی که از حقایق دور باشد و زیرکی خویش
 در انکار داند، و ترا بیابد دانست بر سیل حکایت که حد وسطی و آنچه
 جاری مجرای او بود تحصیل آن باندیشه و اکتساب آن نه چنان باشد
 ۲۱ که معلوم المكان والطريق بود آن را اکتساب و تحصیل کند، بلکه
 طریق این آن بود که دامی برسازند تا چه در آن افتد و تعلیمی که در
 اکتساب قیاسات دهند آن تعلیم بود باین دام که چگونه سازند و برکدام

با دیانت باشد، و نفسی باشد که قوت عالمه او تصور معقولات نکرده باشد از
 ۲ صور استعداد یا غیر آن و قوت عامله او هم معطل بوده باشد از او نه فعل
 و استیلا حاصل آمده باشد و نه انفعال و این مرتبه اطفال و بعضی از ابلهان
 و مجانین باشد، و نفسی باشد که قوت عاقله او تصور معقولات نکرده باشد
 اما قوت عامله او ملکه فاضله و خلق نیکو او را حاصل کرده و این مرتبه
 پارسایان و نیک مردان باشد، و نفسی باشد که قوت عاقله او تصور
 ۶ معقولات نکرده باشد بلکه تصور چیزهای ناراست کرده باشد و او را
 هیات جهل مرکب حاصل باشد و اعتقاد فاسد و اخلاق نیکو دارد
 ۹ و این حال هالکان باشد و کسانی که ایشان را بعد از مرگ عذاب
 آخرت باشد و اگر با این اعتقاد فاسد اخلاق بد دارد حال او بعد از
 مرگ بد ترین حالها باشد، و نفسی باشد که مشتاق بود به تحصیل
 ۱۲ کمال و اخلاق نیکو دارد الا که تقصیر کند و بدان شوق و نیاز
 مفارقت بدن کند، حال او بد بود و او را نوعی از عذاب آخرت
 بود بعد از مفارقت، و اگر باین شوق اخلاق بد دارد حال او بر
 ۱۵ بود و بود که بعضی از معقولات تصور کرده باشد و استعداد آن یافته
 که بعد از مرگ او را کمالات تواند بود اما اخلاق بد دارد این
 کس را لا بد بعد از مفارقت با این هیات و اخلاق بد و وسخ و
 ۱۸ ضرر آن زایل شود نوعی از عقوبت بود و این جز بطریق حکایت
 و بیان نمی توان گفت الا در کتب مبسوطه^(۱)، و سخنان شیخ ابو
 علی و خواجه ابو نصر بر این دلیل است، پس آنچه خواجه اشارت
 ۲۱ کرد بدان از نماندن این حلقه و دام و بقای آن جراحت عبارت از
 این است دران جهان، اما در این جهان این علایق نفس^(۲) است، و

(۱) در نسخه : مسبوط (۲) در نسخه : نقش

خواجه تنبیه کرد به صید کردن مرغ مر صید دیگر را، و آنکه گفت
 نمی توانستند آزاد پریدن از اثر دام بی رنج و ایشان را اثری بود که از
 ۳ پریدن باز میداشت و بر کمال پریدن نمی رسیدند حال نفس است که
 تا در بدن همی بود نه بکل محجوب بود از تصور معقولات و نه بغایت آن
 ۶ تواند رسیدن تا تعلق او بین باشد، و نفس چون یک قوت تدبیر امور بدنی
 کند او را با بدن علایق و الفت و غیر آن پیدا شود، و چون قوت شهوانی
 ۹ و غضبی برو مستولی شود هیات مدار انتقاد این قوت عامله مر این قوت
 شهوانی و غضبی را اول پیدا شود و مادام تا پیش ما بدن میبود و این
 قوت عامله نفسی با این قوت شهوانی و غضبی در مانده بود چنانکه مرغی در
 ۱۲ دام افتداده باشد یا به قفص یا حلقه دام در مانده بود، و ابتدا که نفس با بدن
 صحبت کند بغایت ساده باشد، و آنکه احوال و احکام بر موجب تزايد و
 ترادف استعداد متواتر می شود، و اگر این وقت که استعداد ظاهر شود
 ۱۵ مستبعد خواهد تا او از این چیزها که او از آن درجور است ازوی
 بدنه نجات یابد تا نفس با بدن صحبت دارد تواند جز آنکه متهور میدارد
 و این قوت عامله نفسی را قاهره و غالب و بدیگر قوت از مفارق فیض می
 ۱۸ ستاند تدبیر دیگر نبود او را و هرگز دران جز تدبیر خویشتن تواند کرد
 و کسی را که پیدا تر باشد باید که او را از این نجات باشد، و تواند^(۱)
 بود الا بوقت معلوم، و آن آنوقت بود که قوت غاذیه عاجز شود بعد از
 قوت مولده و نامیه و تا اسباب اجل ظاهر شود بوجه معلوم، و بدانکه^(۲)
 ۲۱ احوال نفس ناطقه منقسم میشود در قوت عالمه و در قوت عامله، یکی بود
 که در قوت عاقله او تصور معقولات راست کرده باشد و قوت عامله او مستولی
 بوده باشد بر قوت بدنه او و این مرتبه انبیا و اولیا و صدیقان و حکماء

(۱) در نسخه مکرر نوشته شده (۲) در نسخه: بدنه

۳ ترا صید نکرده که عقل ترا صید کرده اند، آدمی چگونه پردا و مرغ چگونه سخن گویند، مگر صfra بر مزاج تو مستولی شده است و بدماغ تو پیوسته است، ترا مطبوخ افیمون باید خوردن و بگرمابه باید شدن و آب فاتر خوش بکار داشتن، و عادت باید کرد نیلوفر بوئین و غذای موافق خوردن و از بیداری و بی خوابی دوری جستن که ما ترا در ایام گذشته خردمند دیدیم، و خدای داند که ما سخت از جهه تو رنجوریم، این و امثال این بسیار گویند و این اثر کم کند و بد ترین سخن آن بود که ضایع شود و استعانت بخدای تعالی است و توکل بر وی، [شرح] بدانکه (۱) چون مزاجی حادث شود بر وفق آن مزاج از باری تعالی بواسطه نفسی ملایم آن مزاج حادث شود، در طرف نقصان اعتدال مزاج نباتی و نفس نباتی بود و متوسط اعتدال مزاج حیوانی، و کامل تر اعتدال مزاج انسانی، و از حق تعالی ۹ نفسی بدان پیوندد و آن نفس حادث شود، و او را پیش از این نفس وجود نباشد، بلکه با حدوث بدنی حادث شود، حدوث مع المادة باشد و در بدن حال نبود و این نفس متحیزی (۲) نبود چنانکه گفتیم، دو قوت باشد یکی فاعله در امور بدنی و یکی منفعله از مفارقات که ازان فیض ستاند، و ملایم روان فیض ستدن باشد از مفارقات بتصور معقولات و ناچار تا نفس را با بدن صحبت می بود آن قوت عامله او تدبیر بدن میکند و موافق نفس آن ۱۵ معقولات باشد که گفتیم، و بدن و امور بدنی او را چون دام و حلقه باشد، و این نفس را بمرغ تشبیه کرد و پریند را تشبیه کرد بطلب کردن و اکتساب کردن معقولات، و حاصل آمدن آن مطالب را

(۱) در نسخه: بدانکه

(۲) در نسخه: متجزی

ما صحنی دیدیم که صفت فراخی و خوشی او نتوان کرد، چون ازان در
کذشیم و حجاب برداشته شد صحنی دیگر دیدیم [در] (۱) نهایت فراخی و
خوشی که صحن اول ما را فراموش شد و آنرا خورد دانستیم، چون
بحجره پادشاه رسیدیم و جمال و جلال پادشاه بر ما تافت مدهوش شدیم
چنانکه قدرت آن نداشتم که بدو شکایت کنیم الا که او بر سر ما مطلع
شد و بلطف خویش آرام و ثبات بما داد، پس ما دلیر شدیم بر سخن
کفتن با او و آن قصه خویش پیش او عبارت کردیم، پس گفت قادر نبود
بر حل دام مگر آنکس که بسته باشد، و من بایشان رسولی فرستم که
ایشان زانکلیف کند به خشنود گردانیدن شما و دور گردانیدن بدی از
شما، باز گردید شاد و بکام دل، پس ما در را، باز گشتهایم با رسولان، و
برادران من مرا مطالبت می کردند که حکایت بها و جلال پادشاه ما
را باز گو، و من وصفی موجز میگفتم بدان مقدار که میتوانستم که او
پادشاهی است که هرگاه تصور کنی جمال بسی قبح (۲) و کمال بی نقص آن
تمامی جز او را نباشد، و هر جمال و کمال حقیقی که هست او را
راست، و هر نقص که باشد حقیقی و مجازی از او دور است، او را
از حسن رویست و از جود (۳) دست است، هر که او را خدمت کند
سعادت تمام یابد و هر که از او دور شود خاکسار شود در دنیا
و آخرت، و بسیار دوستان بودند که قصه من بشنیدند و مرا
کفتند که مگر عقلت شولیده شده است یا نوعی امراض سوداوی ترا
رنجور کرده است و تو نپریده که عقل تو پریده است، و

(۱) ساقط از نسخه

(۲) در نسخه: قبح

(۳) در نسخه: خود

و بر سر کوه نخستین رسیدیم، پس هشت کوه دیگر بلند دیدیم که چشم
غاایت آنرا در نمی یافت، بعضی از این همراهان گفتند هیچ امنی نیست
۳ الا که ما بشتایم و از این کوهها بگذریم، پس شتاب نمودیم و رنج
کشیدیم تا از شش کوه بگذشیم به پریدن، چون به قم رسیدیم و قصد
آن کردیم که باصل آن رسیم بعضی گفتند که هیچ نواند بود که ما یکچندی
بیاسائیم که ما را در این سفر رنجهای بسیار رسید و میان ما و دشمنان ما
۶ راههای دور است، چه آهستگی کردن در طلب نجات بهتر بود از
شتاب نمودن که آن شتاب از مقصود باز دارد، پس در سر کوه یکساعت
مقام کردیم، آنجا بوستانهای تازه و آراسته دیدیم آبادان و با درخت بسیار
۹ و جویهای روان که خواست که عقل ما متغیر شود از بها و زیبائی
آن، و آنجا چندان درنگ کردیم که بیاسودیم، بعضی گفتند که بشتاید
۱۲ که هیچ امن نیست چون احتیاط و هیچ حصن نیست منیع تر از حزم و بدگمانی
مقام در این بقعت بسیار شد و دشمنان بر اثر می آیند بیائید تا ازین
بقعت برویم، چون بکوه هشتم رسیدیم کوهی دیدیم بغاایت بلندی، و طیور
۱۵ بودند آن کوه را که ما هرگز از ایشان لطیفتر و خوش آواز تر و
نیکو صورت تر و پاکیزه تر ندیده بودیم، و از ایشان چندان ایادی و
لطف دیدیم که شرح و بیان آن ذکر نتوان کرد، چون میان ما و ایشان
۱۸ انبساط حاصل آمد ما آن حقیقت حال را با ایشان بگفتم ایشان ما را
غمگساری کردند و بدان رنج ما تأسف خوردند و گفتند که ورای این
کوه شهریست که پادشاه آنجا نشیند و هر مظلوم که حاجت خود بدو
برد و بر او توکل کند انصاف بیابد، پس ما با این اشارت قصد شهر
۲۱ ملک کردیم و بر درگاه او بایستادیم منتظر آن که فرمان در رسید بدستوری
دادن آیندگان بیش او، پس فرمان فرود آمد، ما را بر قصر پادشاه بردند،

صافی و مهنا بود، چون من این گروه را بدانحال دیدم مرا یاد آمد آنچه
 من از حال خود فراموش کرده بودم، و آنچه من بدان الفت گرفته
 بودم بر من منفصل شد، پس خواستم که کشاده شوم از بسیاری اندوه
 که مرا آمد، یا از سوز بمیرم^(۱) پس از قصص آواز دادم ایشانرا که
 تزدیک آئید بنم تا مرا دلالت کنید بر حیلت رهائی جستن و راحت
 ۶ یافتن، پس ایشانرا یاد آمد حیلتها و مکرهای صیادان، پس زیاد نشد
 از ندای من ایشان را جز گریختن از جایگاه من و دوری جستن از من
 هیچ نیزه‌ود، پس سوگند دادم بر ایشان برسم قدیم و صحبت
 ۹ دیرینه نگاه داشته از شوابیب نقصان و نفاق به ایشان، و عهد و پیمان
 کردم با ایشان تا مرا استوار داشتند و شک و شبhet از ایشان دور
 شد و این شدند از مکر صیادان، پس تزدیک من آمدند، و من ایشان
 ۱۲ را از احوال ایشان پرسیدم، مرا گفتند که این رنج که ترا هست
 ما هم بدین گرفتار بودیم و نومید شدیم از رهائی یافتن و با بلا و
 اندوه و رنج انس گرفتیم، پس تدبیر کردیم و رهائی جستیم و یافتیم و
 ۱۵ حلقه دام از گردن ما بیفتاد و در قفس بکشادند و بیرون آمدیم، من
 گفتم مرا نیز رهائی دهید، گفتند که ما اگر بر رهائی دادن تو قادر
 می بودیم خود را در ابتدا رهائی می دادیم، طبیب بیمار شفا نتواند
 ۱۸ داد، پس من جهد کردم و خود را از قصص بینداختم و با ایشان
 بپریدم، مرا گفتند پیش توقعه‌است و تو نجات نیابی و از بلا این نشوی
 تا آن مسافت که میان تو و آن بقای است قطع نکنی، بر اثر ما بیا تا ترا
 ۲۱ نجات بدهیم و برآ راست ترا بمقصود برسانیم، پس ما میپریدیم درمیان دو
 کوه دو وادی با آب و گیاه و عمارت بسیار تا از این میان بگذشیم

بل اقتضى لبک انى يطير البشر وينطق الطير كأن المرة قد
غلبت على مزاجك والبيوسة قد استوت على دماغك وسيلوك ان تشرب
٣ طبيع الاقيدون وتعهد الاستحمام وبالماء العذب الفاتر وتستنشق بدهن
النيلوفر وترفة في الاغذية وتهجر السهر وتقلل الفكر فانا قد عهديناك
في ما خلا لبياً والله مطالع علي ضمائرك فانها من جهتك مهتمة
٦ ولاختلال حالك حالنا مختلم، ما أكثر ما يقولون وأقل ما ينفع
وشر المقال ما ضاع، وبالله الاستعانة وعن الناس البراءة ومن اعتقاد غير
هذا خسر في الآخرة وال اولى «وسيعلم الذين ظلموا اي منقلب ينقلون»
٩ [ترجمة] گروهي برون آمدن تا صيد کنند، دامها بگسترانیدند و طعامها
بساختند و صيادان پنهان شدند، و من درمیان گروهي مرغان بودم که آواز
دادند و ما را بخوانندند،^(۱) ما نعمت و آسایش دیدیم و یاران خویش را دیدیم
١۲ گمان جز باسایش و خیر نبردیم و هیچ تهمت ما را از قصد^(۲) بدان جایگاه
باز نداشت و ما شتاب نمودیم در آمدن بدان جایگاه ناگاه در دام افتادیم و حلقتها
در گردن ما افتاد و دام در پای ما آویخت و در بالهای ما محکم شد و هر چند
١۵ حرکت بیش کردیم تارها یابیم سخت تر اندر دام افتادیم و کار بر ما ساخت
تر بود، یس تسليم کردیم خود را بر هلاک و مشغول شد هر یک از ما
بدانچه^(۳) نصیب او بود از آندوه، و غافل شد از رنج برادر خویش، و اقبال
١۸ کردیم جمله بر حیله جستن و رهائی یافتمن تا آنکه که فراموش کردیم
صورتهای کار خویش را و انس گرفتیم بدام و قفص و آرام گرفتیم بآن،
پس من نگاه کردم روزی از میان قفص، گروهی را دیدم از مرغان که
٢۱ پر و بال خویش از قفص بیرون کرده بودند و می پریندند، و در پاهای ایشان
اثر حلقة دام ظاهر بود و آن حرکت و اثر نه بدان حد بود که ایشان را
از پریندن باز می داشت و نه بدان اندکی بود که حیوة و پریندن

(۱) در نسخه: بخونندند (۲) در نسخه: قصب (۳) در نسخه: بدنه.

وأحسن الوايا وأظرف صورا وأطيب عشرة منها فلما حلانا في جوارها
 وعرفنا من جنانها وتلطقها وainاسها ايادي لن نفي بقضاء أهونها
 ٣ ولما تقرر بيننا وبها الانبساط أوقفناها على ما ألم بنا فاظهرت
 المساهمة في الاهتمام وذكرت ان وراء هذا الجبل مدينة يتبوأها
 الملك الأعظم واى مظلوم استعدى به وتوكل عليه كف عنه الضراء
 ٦ بقوته ومونته فاطمأننا الى اشارتها وتيمنا مدينة الملك حتى حلنا
 بقائه منتظرین لاذنه فخرجت الامر باذن الواردين ودخلنا قصره فاذا
 نحن بصحن لا يتضمن وصف رحبه فلما عبرناه رفع لنا الحجاب عن صحن
 ٩ فسيح شرق استضعنا لديه الاول بل استصغرناه حتى وصلنا الى
 حجرة الملك فلما رفع لنا الحجاب ولاحظ في جماله مقلتنا علقت به
 افتدنا ودهشنا دهشاً عاقنا عن الشكوى فوق على ما غشينا فرّ علينا الثبات
 ١٢ بلطفه حتى اجترأنا على مكالمته وعبرنا بين يديه عن قصتنا فقال لا
 يقدر(١) على حل الحائط عن ارجلكم الا عاقدوها وانى منفذ(٢) اليهم رسول
 ليسو لهم رضاكم واماطه السوء عنكم فانصرفوا مغبوطين وهوذا نحن
 ١٥ في الطريق مع الرسل والخوانى متثبتون بي يطلبون مني حكاية
 بهاء الملك بين ايديهم وسأصفه وصفاً موجزاً وافراً فاقول انه
 الملك الذى مهما حصلت في خاطرك جمالا لا يمازجه قبح ولا يشويه نقص
 ١٨ صادقه مستوفى لديه، فكل جمال بالحقيقة حاصل له وكل نقص ولو بالمجاز
 منفى عنه، كله لحسنه وجه ولوجوده يد، من خدمه فقد اغتنم السعادة
 القصوى ومن جرم فقد خسر الدنيا والآخرة .

٢١ وكم من اخ قرع سمعه قضى قفال اراك مس عقلك مس
 او ألم بك (٣) لم فلا والله ما طرت بل طار عقلك وما اقتضت

(١) در نسخه: تقدر (٢) در نسخه: منفذ (٣) در نسخه: يك

من وراء القفص اطير ققيل لى ان امامك لقاعا لن تأمن المحنور الا
 ان تأتى عليها قطعا فاقتضى آثارنا نتج بك ونهدك^(١) الى سوء السبيل
 فساوى بنا الطيران فى صدى الجبل العالى^(٢) فى واد معشب خصيب غير*
 مجدب حتى تخلف عنا جنابه وخبرنا خبرته فوافينا هامة الجبل فإذا
 امامنا ثمان شواهد تنبو عن قللها اللواحد فقال بعضنا لبعض سارعوا فانا
 لا نأمن الا بعد ان نجوزها ناجين فتغلبنا الشواهد^(٣) حتى اسبنا على
 ست من شوامخها و انتهينا الى السابع فلما تغلبنا قال بعضنا لبعض هل
 لكم في الجمام فقد أوهننا^(٤) النصب وبيننا وبين الاعداء مسافة قاصية
 فرأينا ان نخص للجمام من ابداننا نصيباً فان الشروود^(٥) على الراحة أهدى
 الى النجاة من الانباتات فوقنا على قلته فإذا جنان مخضرة الارجاء
 عامرة الاقطار، مشمرة الاشجار جارية الانهار يرى بصرك نعيمها بصور تکاد
 ١٢ ليها تدهش العقول و تبهت الالباب و تسعنك^(٦) اغاني مستحسنة
 والحاننا^(٧) مطربة وتشمك روانح لا يداينها المسک السرى ولا الغبر
 الطرى فاجتنينا من ثمارها وشرينا من انهارها ومكثنا به ربما اطربنا
 ١٥ الاعياء وقال بعضنا لبعض سارعوا فلا مخدعة كالأمن ولا نجاة كالاحتياط
 ولا حصن أمنع من اساعة الظنوون وقد امتدّ بنا المقام في هذه
 البقعة على شفا غلمة ووراء نا اعداؤنا يقتلون اقدامنا ويتقدون مقامنا
 ١٨ فهموا نبرح^(٨) ونهجر هذه البقعة وان طاب الثواب^(٩) بها فلاتطيب كالسلامة
 وأجمعنا على الرحمة وأنفصلنا على الناحية ونزلنا بالثامن فإذا
 شامخ خاص رأسه في عنان السماء تسكن جوابه طيور لم الق أذب العانا

(١) در نسخه : ينتج ويهدك (٢) در نسخه : الاله (٣) در نسخه : فقبلا

(٤) بقينا الشدا (٤) در نسخه : أوحتنا (٥) در نسخه : ابشروا

(٦) در نسخه : يسعنك (٧) در نسخه : الحان

(٨) در نسخه : نتج (٩) در نسخه : السود *در نسخه : بل

سرية (١) طير اذ لحظونا فصرروا مستعدين (٢) بنا فحسينا بخشب واصحاب
 وما تخالج (٣) في صدورنا ريبة، ولا شك عن قصدنا تهمة، فابتدرنا اليهم مقبلين
 وسقطنا [في] خلال العجائـل (٤) اجمعين، فإذا الحلق ينضم الى اعناقنا والشرك
 يتثبت بأججحتنا والعيـل تتعلق بارجلنا، ففرغنا الى الحركة فما زادتنا الا
 تعسيرا (٥) فاستسلمنا للهلاك وشفل كل واحد منا ما خصه من الاهتمام
 لأخيه، وأقبلنا تبـينـ الحيل في سبيل التخلص حتى نـيـنا صورة
 أمرنا، واستأنـسـنا بالشرك واطمـأـنا الى الـاقـاصـ، فـاطـلـعـتـ ذاتـ يومـ منـ خـالـلـ
 الشـبـكـ فـلـاحـظـتـ رـفـقـةـ منـ الطـيرـ أـخـرـجـتـ رـؤـوسـهاـ وأـجـجـحـتـهاـ عنـ الشـرـكـ، وـبـرـزـتـ
 عنـ اـقـاصـهاـ تـطـيرـ (٦) وـفـيـ اـرـجـلـهاـ بـقـايـاـ العـجـائـلـ لاـ هـيـ تـؤـدـهاـ (٧) فـتـعـيـصـهاـ
 النـجـاةـ، وـلـاـ تـبـيـنـهاـ فـتـصـفـوـ لـهـاـ الـحـيـوـةـ، فـذـكـرـتـنـىـ (٨) ماـ كـنـتـ نـيـسـتـهـ وـنـفـصـتـ عـلـىـ
 ماـ أـفـتـهـ (٩) فـكـدـتـ اـنـحـلـ تـأـسـفاـ اوـتـنـسـلـ روـحـىـ تـاهـفـاـ (١٠) فـنـادـيـتـهـمـ منـ وـرـاءـ الـقـفـصـ
 انـ اـقـرـبـواـ مـنـ فـاطـلـعـونـىـ عـلـىـ حـيـلـةـ الـرـاحـةـ فـقـدـ أـعـتـنـىـ (١١) فـتـذـكـرـوـاـ (١٢)
 خـدـعـ المـقـنـصـينـ فـمـاـ زـادـواـ إـلـاـ نـفـارـاـ فـنـاشـدـهـمـ بـالـخـلـلـةـ الـقـدـيمـةـ وـ الصـحـبةـ الـمـصـوـنةـ
 وـالـعـهـدـ الـمـحـفـوظـ ماـ أـحـلـ بـقـلـوبـهـ الثـقـةـ وـ نـفـيـ عنـ صـدـورـهـ الـرـبـبـةـ، فـوـافـونـىـ
 حـاضـرـينـ فـسـأـلـهـمـ عـنـ حـالـهـمـ فـذـكـرـوـاـ إـنـهـ اـبـلـوـاـ بـمـاـ اـبـلـيـتـ بـهـ فـاسـتـأـسـوـاـ وـاسـتـأـنـسـوـاـ
 بـالـبـلـوـيـ فـعـالـجـوـنـىـ فـنـجـيـتـ الـجـيـالـةـ عـنـ رـقـبـىـ وـ الشـرـكـ عـنـ اـجـجـحـتـىـ وـ قـتـمـ لـىـ بـابـ
 القـفـصـ وـ قـيـلـ لـىـ اـسـتـقـنـمـ النـجـاةـ فـطـالـبـهـمـ بـتـخـلـيـصـ رـجـلـىـ عـنـ الـحـلـقـةـ (١٣) فـقـالـوـاـ
 لـوـ قـدـرـنـاـ عـلـيـهـاـ لـاـبـتـدـرـنـاـ أـوـلـاـ وـخـلـّـنـاـ اـرـجـلـنـاـ وـانـيـ يـشـفـيـكـ العـلـلـ فـنـهـضـتـ

-
- (١) در نسخه : سـرـيهـ (٢) در نسخه : مـسـتـعـدـينـ (٣) در نسخه : يـخـالـجـ
- (٤) در نسخه : العـجـائـلـ (٥) در نسخه : تعـسـيرـ (٦) در نسخه : تـطـيرـ
- (٧) در نسخه : يـوـدـهـ (٨) در نسخه : فـذـكـرـنـىـ (٩) در نسخه : الفـةـ
- (١٠) در نسخه : تـاهـفـاـ (١١) در نسخه : اـعـنـتـىـ وـلـعـهـ "اعـنـتـىـ"
- (١٢) در نسخه : فـيـذـكـرـوـاـ (١٣) در نسخه : الـحـقـيقـةـ

وقصر عن البهيمة التي لم تف فواه يدراء شهوة تستدعيه^(١) [شرح] اى
برادران حقيقة دليرترين کسی آن بود که در کار فردا دلیر بود و بد دل
تر کسی آن بود که باز مانده بود از کمال خویش، اى برادران
عجب^(٢) بود که فرشته از زشتی پرهیزد و بهیمه میان نیکوئی و
زشتی تمیز نکند بلکه شگفت از آدمی بود، اگر عاصی شود و
نافرمانی کند شهوة را درو قوتها و دواعی درست که او را
با زیان^(٣) کشد، و اگر فرمان برداری کند و طریق اصلاح سپرد او را
قوت عقلیست^(٤) که او را بدان دعوت کند و بدان رغبت نماید، و بحقیقت
ماننده بود بفرشته آدمی که قدم ثابت دارد و در شهوت و در غضب
قدم او از حد اعتدال نجنبد، و از انعام و بهایم بمرتبه باز پس بود
آدمی که قوت شهوانی و غضبی در او استیلا دارد بر قوت عامله نفس،
این فصل روشن است، بدان فصل روشن است و بدان فصل که ما از پیش
شرح کردیم روشن تر شده است، خواجه اشارت کرده است بدانکه آدمی
تواند بود که بمرتبه فرشتگان بود در طاعت خدای تعالی و اخلاق نیکو
داشتن و می تواند بود که از مرتبه انعام باز پس تر بود، کما قال الله
تعالی «اولئك كالانعام بل هم اضل» اما فرشة را قوة شهوانی و عضبی بود
تا باستیلای او بمرتبه کمتر آید، و بهایم را نفس ناطقه و قوت عاقله و عالمه
نبود تا بدان قوة عاقله نفس او از مبادی منفعل شود و قوة عاقله او بر
دیگر قوت مستولی باشد تا بدان از مرتبه خویش تا مرتبه بلند تر رسد.

قال الشیخ وارجع الی رأس الحديث فاقول : بربت طائفة تقتصر
فنصبوا العجائی وزینوا الشرک وهیأوا الاطعمة وتواروا في الحشيش وانا في

(١) در نسخه : نستعید (٢) در نسخه : عجبت

(٣) در نسخه : باز ان (٤) در نسخه : عقلیست

و حجت اقتضا کند آن اثبات کند، و هر وقت که میداند که حس و وهم در حس نیاید و عشق و خجل و وجع و شجاعت و جبن و غضب با آنکه از علایق امور محسوس است در وهم و حس نیاید آنکه منزه و مجرد بود از علایق محسوسات باید که در حس و وهم نیاید^(۱) پس بطريق محسوسات فریفته نشود، و اعتقاد نکند که هرچه محسوس نبود ثابت نبود^(۲) و نه نیز اعتقادها جمله بر اندازد و تصور کند که حقی که واجب القبول است در میان عقاید نیست^(۳) و هر که در اثبات اعتقادی سخن گفته همه سنگ در تاریکی انداخته اند که این عالم را خالقی و مبدعی نیست، بلکه میان این هر دو متوسط اعتقادی طلب کند، و از محسوسات استعانت کند بشناختن بعضی از مجھولات که معلوم نبود^(۴) و مبدعی و صانعی عالم را اثبات کند منزه از علایق حس و مقدس از کثرت جهات مختلفه^(۵) و چیزها که اثبات آن او را با وصف او یار و مودی بود بکثرت و رفع کمال، و این طریق را تشبیه کرد بطیران خفاش^(۶) و خفاش صورت [طیور]^(۷) ندارد اما از او عقاید است خفاش را هم بهترین طیور خواند چه او حد توسط دارد در اسباب معاش و ظهور خویش^(۸) و خفاش صورت [طیور]^(۹) ندارد فرشتگان ندارد با خلاق فرشتگان متخلق شود.

قال الشیخ «ولیکم اخوان الحقيقة أغني الناس من يجترى على غده وأفشلهم من قصر عن أمهه^(۱۰) ، ولیکم اخوان الحقيقة لا عجب ان اجتنب الملك سوءا او ارتكب البهيمة قبيحا بل العجب من البشر اذا استولى على الشهوات وقد صرّح^(۱۱) على استئثارها صورته او بذل لها الطاعة وقد نور بالعقل جبلته ولعمر الله بذالملك بشر^(۱۲) ثبت عند مزاولة الشهوة فلم تزل قدمه عن موطنها فيه

(۱) ساقط از نسخه (۲) در نسخه: ضع

پ در ترجمة فارسیه موجود نیست

(۳) در نسخه: یشتر

غضب او را نگاه دارد قوت عامله او منفعل شود ازین قوى و فائده^۱
 انسانیت از او دور شود، پس خواجه اندرین رمز بدین اشارت کرده
 است، و دیگر قوت وهمی را مانند کرده باش افروخته و انسان را
 بدان حیوان آتشی، چه انسان تا در این عالم بود از این قوى مفارق
 شود و این قوى نیز ازو مفارق نشود، و این قوت وهمی بغايت
 برنده و باز دارنده است از ادراک معقولات و بدان لا بد حاجت آید
 و چنانکه نور آتش جائی بود که منفعت رساند و جائی بود که مضرت
 رساند حکم وهم جائی بود که راست بود و جائی بود که دروغ بود
 آنجا که راست بود حکم کردن او بود که یک جسم در یک حال دو مکان
 نتواند بود، و آنجا که دروغ بود آن بود که حکم کند که هر چه موجود
 بود باید که بجهت او اشارت توان کرد و اجسام نا متناهی بود و اگر متناهی بود
 بفضای محدود رسد که آن فضای محدود را نهایتی و خارج عالم باید که بود
 پس خواجه میگوید چون سعادل باش که باعتماد تمام در آتش شود یعنی
 بعونق تمام قوت وهمی بکار دار و بدان که ترا از او چاره نیست، و بغان
 که جای بود که او زیان بود و جائی بود که او معین و مؤید بود و
 صادق، چون خفash باش که بروز پیدا نیاید، خواجه محسوسات را بروز
 ماننده کرد و حکما را که بمحسوسات شناختن قناعت نمایند و ورائی او
 چیزی طلب نکنند از معقولات و اعتقاد ندارند که هر چه حس آرا^(۱) بجهور
 آن در نیابد فرض آن محال بود ایشان را بخفاش ماننده کرد، چه خفash منزل
 متوسط طلب کند میان نور و ظلمت، و موحد در توحید متوسط طلب کند
 میانه تعطیل و تنبیه احکام محسوسات بر حق تعالی نراند و نفی و تعطیل
 و نابودن خالق صانع عالم را اعتقاد نکند، بلکه آنچه از معقولات برهان

غذای او شود و در جوف اشتر مرغ آهن گرم و سنک گرم
غذای او شود؛ و حرارت او آنرا باعتدال باز آورد چنانکه غذا
شود؛ چون مار استخوان سخت را تلین کند و تلطیف کند چنانکه
غذا شود، پس آدمی را می باید که [بداند]^(۱) این دو معنی که یکی حرارت
را تسکین کند و دیگر که نامالایم را لطیف و لیتن؛ گرداند
و این اشارت است بدانکه^(۲) حکماً گفته اند در اصلاح قوت
شهوانی بقوت غضبی و اصلاح غضبی به شهوانی؛ و آنچنان باشد
که تفکر کند در احوال او که بر او خشم گرفته باشد
و منافع آن پس با^(۳) یاد آرد و شهوت را بر آن منافع بر گمارد
تا او را از ایدای او باز دارد چه اگر او را ایدا
کند آن منافع روا بود که بوقت حاجت بدو ازو فوت^(۴)
شود، و اصلاح شهوانی بغضبی آن باشد که ننگ دارد از قضای
شهوت با چیزی و فضیحت و ارتکاب معصیت و ذل و ضررها
با سلامت شرمساری؛ پس قوت شهوانی را بدین وجه اصلاح کرده باشد بغضبی
خواجه آن سنک گرم کرده را بغضب تشییه کرد و آن استخوانهای
سخت کثیف را بشهوة، لا بد این سنک گرم کرده را مبردی و مسکنی باید
تا نفس را هیئت بد حاصل نیاید؛ و استخوان سخت را ملطفی و ملینی
باید تا غذا شود، همچنین شهوت را مصلحی و مسدی باید تا قوه
شهوت را استیلان بود و اگر خورنده سنک گرم را مبردی و مسکنی
نباشد که ایشان آنرا بحد اعتدال باز آرد هلاک شود، و همچنین مغذی
بعظم صلب اگر آرا مصلحی و مقوی نباشد که اعتدال قوت شهوت و

(۱) ساقط از نسخه (۲) در نسخه: بدنکه

(۳) در نسخه: نا (۴) در نسخه: ووف

باستنباط آن چنان کسی که یاد کردیم بدانند، پس این جماعت که بواسطه
دانند چیزها را دزدی (۱) کرده باشند و آلت پریدن بحیث بدبست آورده باشند؛
و آنان که این مرتبه بلند دارند ایشانرا نیز آلت پریدن از معارف بدبست آید
اما آسان تر، پس خواجه بدین رمز روا بود که اشارت بدین معنی کرده
باشد بدان طریق که ظن من است.

قال الشیخ «کونوا نعاماً یبتلع الجنادل المحمات وافاعی تسرط العظام
الصلبة وسمادل تغشی (۲) الصرام على نقة (۳) والخفافیش لا تبرّزن نهارا فخیر
الطيور خفافیشها (۴)* [شرح] چون شتر مرغ باشید که سنگ کرم کرده
بخورد و چون مار افعی که استخوانهای سخت فرو برد، و چون
حیوان آتش خوار باشید که به آسانی و اعتماد در آتش شود، و چون خفافیش
باشید که روز فرا دید نیاید که بهترین مرغان خفash است، به باید دانستن که
در شتر مرغ رمزیست که آنرا باید شناخت که چون یکپای او خلل
پذیرد بدیگر پای نتواند جز بسینه نرود، و در بیابان با هیج
حیوان انس نگیرد و از شتر مرغ که بدو شبیه دارد بگریزد، و او
شبیهی دارد از روی صورت بمرغ و شبیهی دارد باشتر، و خایه که
نهاده (۵) باشد اگر ازان بیقتد دیگری که اشت مرغ دیگر نهاده باشد او
را بجای او باستد، و این همه رموز نیکوست اما شیخ بیش بیک رمز
اشارت نکرده است که او آهن و سنگ کرم کرده فرو خورد و جوف او در
اطفا و تبرید آن عمل کنند و آن آهن و سنگ کرم او را زیان کار نبود،
و اشاره کرد بدانکه (۶) افعی استخوانهای سخت فرو برد و

(۱) در نسخه: دردی (۲) در نسخه: یفسی (۳) در نسخه: نقه

(۴) در نسخه: و خفافیشها (۵) در نسخه: بنهاده (۶) در نسخه: بدنکه

- نر است، اشارت میکند باصلاح خیر عملی و آنرا بزهر خوردن مانند
میکند چه مقهور داشتن قوتهای شهوانی و غضبی و توسط نگاه داشتن
دران مساوی است با زهر خوردن و به شعور بودن مر نفس را که در
این جهان بعضی ازان چیزها که دانستنی است بداند او را بعد ازان
مفارقت لذتی خواهد بود که با هیچ لذت این جهانی او را مناسبت نبود
رغبت صادقه کند بنابودن در این جهان، و هر که زهر نخورد
زنده نماند یعنی هر که قوت عاقله نفس را مستولی ندارد بر قوای
بدنی قوه عامله او مقهور بود و مرده، و هر که طرفی از معرفت
حاصل ندارد و او را رغبت نبود بمفارقت این جهان در آنجهان او
را لذت این جهانی نبود، و پریدن عبارت از قبول کردن فیض از مبادی
و انقطاع علائق از آنچه از اکتساب سعادت باز دارد، و آشیان گرفتن
آرام گرفتن با این لذات ناقصه مخدجه و استیلا دادن قوتهای بدنی را
بر قوت عامله نفس، و عبارت از صید کردن باز ماندن است از آنچه
کمال نفس دران است، و چون از ادراک و اکتساب آن کمال باز ماند
اندر صد هزار بلا و عنا ماند چون آن مرغ صید کرده شده، و چنانکه کمال
مرغ در پریدن است او مراد خویش اندر پریدن بدست آرد، کمال نفس اندر
فیض ستدن و تصور کردن معقولات است چنانکه باید و مستولی بودن بر
قوتهای بدنی تا آن شیاطین او را از راه نبرند، و آنچه خواجه گفت اگر
کسی را بال نبود دزدی کند و بال بدست آرد، و پیش از این گفته
که کس باشد که او را قوت آن بود که بی واسطه تعلم از قوت قدسی
نگاه بحد اوسط باز خورد و آنچه مطلوب او بود هرگه قصد کند
بدست آید و بخاطر او اندر آید و نگاه بدان باز خورد که این چنین
چیزها باستنبط کس عزیز باشد، و دیگران آن باشند که ایشان را بتعلیم
و تعلم حاجت اتفد تا بداغند بعضی از چیزها، ولا بد این چنین چیزها

حيوانی نزوعی و قوّة حیوانی متخيّله و متوهّمه، پس التفات او را پس بود
و قوّة عالمه را قیاس و اعتبار بدان بود که بالای آن بود و پیش آن
بود تا ازان چیزها منفعل شود و فایده گیرد و ازان قبول کند، پس دو
وجه بود نفس ما را، وجهی با بدن و آن وجه باز پس دارد و این
وجه باز پس که نسبت بین دارد بهیج وجه از مقتضای طبیعت بدن
و ازین قوای بدنی هیچ انفعال قبول نکند و منفعل نشود، و ازین وجه
باید که فاعل بودن منفعل، و اگر مسلط نشود و مستولی نگردد برین
قوتها و چنان نبود که ایشان از او منفعل باشند و او البته از ایشان
منفعل نگردد شیاطین او را وسوسه کرده باشند از این وجه که با قفا
دارد و او را فریفته، پس این وجه را می باید که سلاحی باشد تا
شیاطین را مقهور و مغلوب دارد، و دیگر وجه که نسبت و اعتبار ببادی
عالیه و ملائکه علیهم السلام دارد باید که از این وجه از این اعتبار
دایم القبول باشد و از ایشان منفعل شود، پس چون کسی این معانی را
چنانکه باید تصور کند این رمز خواجه او را حل شود.

قال الشیخ «تجرعوا الذعاف تعیشو واستحبوا الممات تحیوا وطیروا ولا
تخدعوا وکراً تنقلبون اليه فان مصيدة الطیور اوکارها، وان صدّکم عوز
الجناح فلتصوا تظفروا فخیر الطلائع ما قوى على الطیران» [شرح] زهر فرو
برید تا زنده بمانید، و مرگ و مفارقت این جهان بآرزو جوئید تا زندگانی
نیکو باید، و پیوند و خانه مکیرید که مرغانا صید کنند بیشتر در
خانهها شان و اشیانها شان؛ و اگر پر و بال ندارید دزدی^(۱) کنید و پر و
بال بدست آرید که بهترین دیدبانها آن بود که بتواند پرید، این رموز روش

(۱) در نسخه : در دری * رج رسالت الطیر ص ۴۰ س ۷-۶

خویش و مستغنى بودن از هرچه التفات بدان ترا از سعادت کلی باز
دارد و در مصحف مجید هم بر این معنی تبیه کرده اند «و عباد الرحمن
الذین یمشون علی الارض هونا»^(۱) الآية و ترا ازان دیگر اشارت کرد که
خواجه گفته است مراد از شیاطین بمذهب حکما باید شناخت تا این رمز ترا
حل افتد که لطیف رمز است، باید دانستن که با نفس مردم قوتها اند موجود
شده چنانکه در کتب مبسوطه^(۲) آنرا یاد کرده اند و این قوتها با نفس مردم
بهم موجود اند چون قوت‌هاء وهمی و خیالی و قوت خشم و قوت شهوت و این
قوتها چون توانند مردم را از علم دانستن و از راه نجات طلب کردن باز
دارند، و چون مراد از اطلاق لفظ شیطان بنزدیک ایشان بدانستی بدانکه^(۳)
مراد از پیش آدمی و از پس آدمی نزدیک ایشان عبارت بود از دو قوة
که نفس ناطقه را هست، یکی عالمه و دیگری عامله، و این قوت عامله
را اعتباری بود بقياس با قوت حیوانی تروعی که ازان قوت حادث شود
و در این وقت هیئاتی که خاص بود و بدان بدن انسان
ساخته شود و سرعت فعل و انفعال را چون تشویر و شرم و خنده و
گریستن، و اعتبار دیگر بود این قوت عامله را با قوت حیوانی متخیله و
متوهمه، و آن بود که آن را بکار دارد در استنباط تدبیرها در کارها
بتصورات امور جزوی در استنباط صناعات انسانی، و این قوة عامله را هم
اعتباری بود با نفس او، و آن بود که از آنچه میان او و عقل
نظری بود رایهای رابعه و مشهوره تولد کند، و این قوة باید که بر
جمعی قوت‌های بدنی مستولی بود علی الخصوص بر آنچه انسان آنرا شیاطین
خواند، و این قوة را بدان دو اعتبار که گفتم او را التفاتی بود بقوعه

(۱) قرآن مجید ۶۴، ۳۷ در نسخه: مبسوط

(۲) در نسخه: بدنکه

ظاهر بود و بر سر دنیا او بود، بدرستیکه شیطان نفرید و وسوسه نکند
 آدمی را الا از پس او، باید دانستن که هار پوست بیفکند و در ابتدای ربع آغاز
 ۳ کند پوست افگنند تا آنوقت که هوا معتمد شود و همچنین در خریف،
 و آغاز پوست افگنند از گردان چشم کند از اندرون، و دران حال که
 آغاز کند نا بینا شود چه آن پوست چشم او را پوشاند، و باشد مایه
 ۲ روزگار آن پوست بیفکند و روشنی چشم او بعد ازان زیادت شود، و
 باید دانستن که قالب آدمی باعتبار نفس آدمی چون پوست مار است با
 شخص، اما هر چند نفس ناطقه بنزدیک حکما داخل بدن و متوجه و حال^(۱)
 ۹ نیست و لیکن یک قوت او در این بدن متصرف است و این بدن او را
 چون ولایتی است، و این حقیقت بدن بجز حقیقت نفس است، و بمقارنت
 نفس مر این بدن را و جدا شدن بدن را همچ خل با نفس باز نگردد الا در
 آن وقت که پوست می افگند چشم او پوشیده شود، و در آن وقت که نفس
 ۱۲ مفارقت بدن کند بهمه حال چون اشته و ملتقی باشد بحکم علاقتی که
 میان نفس و بدن بوده باشد، و انبیا و اولیا را علیهم السلام مفارقت این
 ۱۵ جهانی باسانی و رغبت تمام بود، و خواهند که چون کمال یافتند ایشان را
 مفارقتی باشد از این عالم چنانکه مار خواهان پوست افگنند خویش بود،
 و خدای تعالی از یوسف عليه السلام این حکایت کرد آنجاکه گفت «توفنی
 ۱۸ مسلما وألحقني بالصالحين»^(۲) و رسول ما را گفت عليه و آله السلام
 «والآخرة خير لك من الاولى» و اولیا را و مشبه بایشان را گفت «فتمتوا الموت
 ان كنتم صادقين»^(۳) پس خواجه از این وجه باین معنی اشارت کرد و دیگر
 ۲۱ بدیسب^(۴) آنمل عبارت میکند از کم آزاری و پنهان داشتن مقصد و مطلب

(۱) چنانست در نسخه، و باید که «حال» باشد (۲) قرآن مجید 109 XII،

(۳) قرآن مجید 6 LXII، (۴) در نسخه: بدیسب

حقیقت باطن را دو قوت بود، یکی را قوت عاقله خوانند و یکی را
 قوت عامله، و این قوت عامله قوئی بود که آن مبدأ بود تحرک مر بدن
 انسان را بسوی افاعیل جزئی^۳ و او را اعتباری بود مقایس با قوت حیوانی
 نزوعی و اعتباری بود مقایس با نفس او، و این قوت باید که غلبه دارد
 بر جمله قوای ظاهر بدنی که آثار آن ظاهر است، و خواجه از این
 روی گفت که بدان معنی چون چیزو باشید، و باطن ظاهر گردانید
 و ظاهر باطن، این دو فائدہ دارد، یکی آنکه قوت عامله نفس را که
 باطنی است استیلا و استعمال زیاده دهد تا از قوای بدنی منفعل نشود البتة
 و این قوتهای ظاهر را پوشیده دارید بدان معنی که ایشانرا مغلوب
 دارید بر این وجه که جلی آن قوت عامله است که باطن است بدین
 معنی که ظهور و غلبه وی را می باید که بود، و خفی ظاهر شماست باین
 معنی که این قوت بدنی می باید که قوت خفی و مغلوب بود بنسبت
 باین قوت عامله، و از پیشتر بیان این تمامی یاد کنیم، و دیگر که ظاهر
 پنهان دارید از خلق و با ایشان مخالطت کمتر کنید تا از آنچه اهم است
 باز نمانید و باطن خویش را آشکارا دارید بر اهل و مستحق، و آنچه
 تعلق بعلم توحید دارد و آنچه معالجات طبی و علم اخلاق باشد
 از هیچ کسی دریغ مدارید چه خیر رسانیدن بقابل خیر تشبیه بود
 بمبدأی اول و این دریغ نباید داشت، و این دو فائدہ درست است
 این سخن را که خواجه بدان اشارت کرد.

قال الشیخ «ویلکم اخوان الحقيقة اسلخوا عن الجلود اسلامخ
 ۲۱ الحیة و دبّوا دیب الدیدان و کونوا عقارب اسلحتها فی اذابها
 فان الشیطان لن یراوغ الا نسان الا من ورائه» [شرح]^{*} ای برادران
 حقیقت بیرون آئید از پوست چنانکه مار از پوست بیرون آید،
 ۲۴ و نرم روید چنانکه کرمان نرم روند، و همچون کژدم باشید که نیش او

آنوقت که امتناع از طعام کند هر روز فربه تر و نیکوتر بود و اقل ایام غیبت او چهل روز است و بیش ازین نیز بود و این را اسباب طبی و طبیعی هست و آن آن است که سبب جوع تحلل است و سبب تحلل قلت ماده و تنکی پوست و قوت حارّ غریزی محلل است و حار هوا، و چون تحلل کترافقند پوست استبر بود و حرکت نکند و حار هوا سرد شود ناچار تحلل کتر آید و چون فضولی در بدن از جهت بسیار خوردن حاصل آید و حرکت بسکون بدل شود و جلد کثیف بود و حار هوا سرد شود ازان محلات جز حار غریزی نماند و از یک محلل چون فضول بسیار شود در بدن بگرسنگی نتواند رسانید بلکه جز هضم نتواند کرد فضول را، پس هر روز بدن فربه تر بود با امتناع از طعام، و این بعد از املاه عظیم باشد، و هر حیوان که باملاه بسیار و بهم مخصوص بود حار غریزی کمتر بود ازان دیگر و در رطوبت و بلغم طبیعی که آن نیمه خون بود و بعضی چون بجای بسیار بود و این فائده ندهد، و این فضول که یاد کردیم بجای غذا باز ایستد، و عارفانرا اوقات باشد که از طعام امتناع نمایند و نتوانند کرد، و شرح آن بتمامی که چرا باشد و بچه وجه نتوانند کرد در کتب مبوسطه علی الخصوص در اشارات و تنبیهات^(۱) و حکمت عرشی بیان کرده اند، و عارفانرا غیبتهای بود از مردمان چنانکه قنافذ را و ایشان ظاهر خویش صلاح و وقاية باطن کرده باشند و مرد عارف باید که همچنین باشد، و چون تو بدانی که آدمی را از قالب و نفس آفریده اند، و این قالب ظاهر است و او را بحس بصر امراک توان کرد و بحس لمس، و معنی باطن است و آنرا^(۲) نفس گویند و او را به بصیرت باطن توان شناخت، و حقیقت آدمی از معنی باطن است، و آن

قال الشيخ ويلكم اخوان الحقيقة تقنعوا كما يقنع القنافذ
 وأعلنوا بواسطكم وأبطنوا ظواهركم فوالله ان الجلى بلاطنكم وان الخفي
 لظاهركم^{*} [شرح] اي برادران حقيقة سر اندر کشید چنانکه چیزو^(۱)
 سر اندر کشد و آشکارا کنید نهانها و نهان گردانید آشکارهائی خود را
 که بخدا روشن و هویداست باطن شما و ظاهر شما، بدانکه چیزو برعی
 بود و بحری بود و جلی بود که او را بتازی دلدل خوانند و بیمارسی سیرو^(۲)
 و او را خارها بود مانند تیر و خصمانت خود را بدان دفع کند، و آنکه
 بحری باشد شبه دارد بسمک و خداوند صدف بود، و بعضی از قنافذ
 بحری همیشه آگنده بود از خایه خویش علی الخصوص در وقتی که ماه
 با استقبال آفتاب بود، و در وقتی که هوا گرم بود، اما چیزوی برعی ظاهر و
 معروف بود و تسافد و مجامعت ایشان چنان باشد که شکم بر شکم باز نهند
 راست ایستاده، و اشواك^(۳) ایشان بجای شعر دیگر حیوانات بود الا که این
 شعر بقایت افراط دارد در صلابت و غلطت، و ایشان باوقات جستن باد احتراز
 کنند پیش از جستن باد، و آن جانب که از سوراخ ایشان مهبت باد بود استوار
 کنند، و یکی بوده است که او از هبوب ریاح خبردادی ییشتراز جستن باد،
 چون از آن تفحص گردندی چیزوئی داشت درخانه که بهر وقت در خانه
 خود مسدود گردی پیش از جستن باد از جهته دفع ضرر باد و این مرد
 بدان موجب خبر میداده بود، حکایت کنند که چیزو دنبال مار گیرد و
 سردر کشد و میخورد و مار خود را بر خارهای او میزند تا هلاک شود،
 و چیزو را همچو خرس غیتها باشد و امتناع از طعام، و همچون خرس

(۱) در نسخه: «خیزو» و در همه جاهای دیگر نیز همین طور نوشته شده

(۲) در نسخه: سدر (۳) در نسخه: شواك

* رج رساله الطیر ص ۳۹-۱۵

که یاد کردیم زیش آنست که نفس آن مستبطن در جیلت چنان افتاده باشد که ناگاه بعد او سطح باز خورد و باز افتاد بی تفکر و طلب، بلکه چنان باشد که هر چه او را باید حد او سطح دران بوی باز میخورد، و هر کجا که حد او سطح حاصل گشت اقiran قیاسی و حصول تیجه دران متابع آن باشد، و هر وقت که این علوم و صناعات را انفرض افتاد بسبب حوادث کیار و وقایع عظام که در عالم جرث و نسل نماند یا اگر بماند سخت اندک بود بعد ازان حق سبحانه تعالی یکی را پدید آرد که علوم و صناعات از وی آغاز و ابتدا باشد چنانکه در طوفان نوح علیه السلام و غیر او بوده است، و روا بود که بیک کس تنها این علوم و صناعات باز دست نیابد بل چند کس باید کمتر یا بیشتر اها بدان طریق که یاد کرده آمد و تعلم از یکدیگر نا متناهی، روایت است لا بد انتهای آن با صاحب حدسی بود بر آن وجه که بکفیم و صاحب این حدس بهر زمانی نبود بلکه نایاب و شاذ بود و نادر، ولا بد بر او واجب بود بافادت مشغول بودن تا بعضی از ثمرات حدس او منسونخ و باطل نشود، و اگرچه آن دیگر بعض که مودی به کمال اوست او را بی افادت غیری حاصل باشد، و بر متعلمی و مستفیدان واجب باشد تعلم و استفادت از او در این روزگار، که بتعلم مجرد باز افتاد بر سابق واجب بود اغانت لاحق تا لاحق کامل شود بتعلم ازان سابق، چه چنانکه بخل از مبادی روانیست بر مستعد بر آنکه متتبه بود از طریق اخلاق بمبادی بخل روانیست بر مستعد، چه اگر بر مستعد بخل کند از طریق افاده تشبیه نکرده باشد، پس از این اشارت کردند بدین طرف از تعلیم و تعلم بعد از بیان اخلاق و تحصیل استعداد و آنچه مقدمات این کار را بیایست و بکار آید.

آید انتهای آنهم تا حدس بود، یعنی که صاحب حدسی بدان مرتباً که باد کردیم
بوده باشد و این حدّ او سط اکتساب کرده و بعد از آن از او تعلیم شده
باشد، پس محال نیست که مردم را بنفس خویش حدسی افتد و در ذهن
او قیاسی منعقد بی تعلیم و ناچار، در مبادی نشوها که بعد از قرانات و
طوفانات و خرابی عالم خیزد لا بد آن علوم که مجدد و زنده شود بچنان
کسانی شود که ایشان بحدس خویش استنباط^(۱) کنند حدود وسطی را، و این
مراتب دارد بكم و کيف، اما بكم : آن بود که اعداد حدس مستتبط مرين
حدود وسطی را بيش بود، و اما بكيف : چنان بود که زمان حدس و استنباط
کي، كوتاه تر بود و زود تر بود بعد او سط باز خورد، و آن يكى يشتر
ود و در تگى تر، و اين تفاوه منحصر نتواند بود در حدس بلکه دائمًا زيادت
ر نقصان می پذيرد، و او را دو طرف باشد ناچار، يكى طرف زيادت و يكى
طرف نقصان، و در نقصان بحدی رسد که آن کس را حدس نبود البتة، و
در طرف زيادت بحدی رسد که آنکس را در اکثر مطلوبات و يا در کل
مطلوبات حدسی بود تا بدان حد رسد که او را حدسی بود در زود ترين^(۲)
وقتی، و در اين کس مرتسم شود صورتی که در مفارق بود اما
ينكلار يا قریب بدان، و این قوت را قوت قدسی گویند، و آن بلند
زین مرتبیست آدمی را، و انبیا را علیهم السلام این قوت باشد، لا جرم
خشت نکنند بر مستعدان تا خلائق بر هتابعت و اقتباس علوم از ایشان
کمال یابند در سعادت دو جهانی، و در این باب سخنی دراز است، اما
مقصود ازان می باید که معلوم گردد، و آن این است که هر علمی که
استنباط کرده باشند آنرا اول مستتبطی باشد که ابتدای آن علم با آن صناعت
از وی بود، و این استنباط بطرق حدس بود، و بيان این بر این موجب

(۱) در نسخه : استبات (۲) در نسخه : زود تر اين

عقول خویش تا بعضی از شما بعضی را متابعت کنند و بعضی از شما بعضی کمال
و نمایم یابد، باید دانست که چون دانسته آمد که برادر و دوست حقیقی کیست
با این برادر راز را آشکار باید داشت یعنی بر ایشان بدانچه ترا معلوم باشد بخل
و ضنط نباید کرد، که اگر در مرتبه شناخت از تو پیشتر بود ترا از او کمال
حاصل آید، و اگر کمتر بود او از تو کامل شود، و اگر مساوی بود هر یک
از شما متابعت یکدیگر را کنید و یکدیگر کامل شوید چنانکه حق تعالی و
ملائکه از بخل و ضنط دور اند و زاد می کنید^(۱) بر آنکه مستعد بود و ملائکه
قبول کند و آنکه نبود بخل بر او باید کرد، و آن آدمی که خواهد بصفات
و اخلاق ملائکه موصوف بود باید که بخل نکند بر مستعد، و باید دانست
که نفس ناطقه آدمی دو قوت دارد، یک قوت را عامله خوانند و یکی دا
عاقله، و نه چنان است که این نفس دو چیز است یا آدمی را دو نفس
است که یکی تدبیر و سیاست بدن کند و یکی ادراک معقولات، بلکه این
نفس یک چیز است، لیکن با اعتبارات از او این دو اثر حاصل می آید،
یکی ازو و یکی برو، و این بمراتب بگردد بر دوام قبول از مبادی
و غیر آن، و روا بود که نفس را بواسطه حاجت آید بسیار، و روا بود که
کمتر آید چه آن متعلم ان باشند که نزدیک باشند بتصور معقولات، و آن استعداد
که بود او را و قوت بحدی بود که او در انصال بمقارق محتاج نبود
بچیزهای بسیار و بتعلیم شدن تا گوئی که او همه چیز ها از خود می
بداند، و این چنین کس قدردان نبود بلکه نادر و عزیز بود چه این درجه
بلندترین درجات این استعداد است، و مردم آنچه از علوم اکتساب
کنند و آن بحد اوسط بود یا به تعلیم حاصل آید یا بحدس، و حدس فعل
ذهن بود که بذات خویش استباط کند حد اوسط را، و آنچه بتعلیم حاصل

(۱) در نسخه: زادی کنید.

و از آنچه این لذت می‌یابد بادراک آن معقول آن دیگر همان
 لذت می‌یابد چنانکه آن یک عالمی بود از عوالم عقل آن دیگر
 مثل آن بود، پس میان ایشان مجاورت علوی باشد که یاد کردیم
 و ایشان را منادی فرمان حق جمع آرد^(۱) چه مطلوب ایشان همه در
 سعادت جستن بمعرفت حق باشد، و آن جماعت دیگر که دوستی
 ایشان نه بدین وجه بود ایشان دوست را واسطه کارهای حقیر
 سازند و دارند و بهمه حال تزدیک ایشان آنمطلوب از این واسطه شریف
 تر بود، و در نفس الامر چنین است که واسطه کم از مطلوب باشد، و
 دوستی و مرافت این جماعت بر جاده حقیقت نباشد برای این
 اغراض باشد، و چون این غرض بر نباید عداوت حاصل آید، و اگر بر
 آید استغنا نمایند، و همیشه از دوست حساب منفعت خوش و دفع ضرر
 از خوش بر گیرند، هیچ حساب دوستان اندر این معنی از خود بر
 نگیرند، پس این جماعت اختلاط و دوستی را نمایند، اگر چنانچه دوست
 حقیقی بدوست آید بغایت عزیز بود تزدیک اهل معنی، و علی الجمله دوستی
 حقیقی میان دو کس باشد که ایشان یکدیگر را شناسند، و چون در مطلوب
 متفق باشند مودت میان ایشان بیش ازان بود که در میان دو مسافر که
 منزل و مقصد ایشان متفق نبود، و این سخن شرحی دارد، اما از درازی
 احتراز کرده آمد که مثمر ملالت باشد.

قال الشیخ «ولیکم اخوان الحقيقة باشوا»^(۲) وتضاموا ولیکشفن کل واحد منكم
 لاخيه الحجب عن خالصة لبيه ليطابع بعضكم بعضا ولنيستكم بعضكم بعضا^{*} (شرح)
 اى برادران حقيقة راز خوش آشکارا کنید و با هم آئيد و برداريد پرده از

(۱) آرد: ساقط از نسخه (۲) در نسخه: بانوا

* در ترجمه فارسیه موجود نیست

و هر که نیکو شناسد^(۱) طلبکردن چیزی که او را نشاید نفس او سماجت
 نکند باقیاد چیزی را که بر وی واجب بود، و از حسد و لجاج
 خالی نبود، و این اخلاق همه موانع باشند از انقیاد حق را، و
 چون هر آنوقت که صاحب دو خلق مخالف با یکدیگر مخالطت
 کند میان ایشان منازعت و خصومت خیزد و دوستی حاصل نیاید
 مثلاً بخیل و سخنی و عالم و جاهل را^(۲) که هرچه سخنی کند از
 بذل مال و اسداء معروف بخیل آنرا باسراف و تضییع وصف کند،
 و هرچه از امساك و تغیر بخیل کند سخنی آنرا بدناعت و قصور
 همت وصف کند، و هرچه عالم کند جاهل آنرا بیدلی و طلب محال وصف
 کند، و هرچه جاهل کند عالم آنرا بتاریکی و نادانی وصف کند،
 پس هر یک از ایشان فعل و خلق یکدیگر را منکر باشند و انکار
 پوشیده روا بود که ظاهر گردد و چون ظاهر شود بوحشت ادا
 کند و وحشت بعادوت انجامد و عداوت به آفت نفس، پس از این
 گفت خواجه که هر دوست که صفاتی مودت از تیرگی اخلاق بد
 ۱۵ و اغراض فاسده نگاه ندارد دوستی را مهذب نگردانیده باشد
 از شوابی، و مادام که در مخالطت و دوستی که اختلاف
 اخلاق می بود آن دوستی آمیخته بود بدبینچه^(۳) یاد کردیم، پس باید که
 ۱۸ چون دوست موافق در اخلاق نیک بدست آری او را نگاه داری
 چه جمع مال چندان عظمت ندارد که حفظ آن، و یافتن چنین دوستی
 آن فایده ندارد که حفظ و نگاه داشت او تا بر حالت دوستی بماند،
 ۲۰ و این چنین دوستان که ما یاد کردیم ایشانرا قربت و اتحاد از
 جهه اشتراك بود در طلب سعادات آخرت، و آن صورت معقولات که
 در نفس این مرتبه می شود هم در نفس آن دیگر مرتبه می شود،

(۱) در نسخه : شنا
 (۲) در نسخه : جاهل ر

(۳) در نسخه : بدبینچه

و نادر باشد مردی که در او خلق مکروه نباشد. زیرا که مردم
 چون فکر استعمال نکند اخلاق بهایم بر وی غالب شود و شهوت
 ۳ بر او مستولی گردد و حیا از وی غایب شود و استیلای غصب
 و شهوت و حرص و شره از او مفارق نکند، و آن جماعت
 منقسم شوند به چند قسم، جماعتی باشند که بشره افتخار نمایند
 . بظاهر جویند و این جماعت شرّ "الناس باشند" و جماعتی باشند
 ۶ که بوجودت فکر قبح آن افعال را بدانند و ازان اجتناب کنند
 و ایشان کرینان باشند که نفس ایشان شریف بود، و جماعتی باشند
 ۹ که ایشانرا بر قبح این اخلاق تنبیه باید کرد، و این دو قسم
 باشند، جماعتی باشند که به تنبیه ازان اخلاق باز ایستند، و جماعتی
 آند که قبح این اخلاق بدانند اما بر ایشان متعذر بود ترک
 ۱۲ این اخلاق، و ازین جماعت این قسم اول دوستی را نشایند، و آن قسم
 باز پسین اختلاط و مجاورت را نشایند چه ایشان برباirst و جهد بسیار
 انتقال توانند نمود ازین اخلاق بد، و روا بود که ضررها ازان بتورسد
 ۱۵ و این کن که بقوت عاقله خویش وجودت فکر اخلاق ذمیمه
 را از اخلاق حمیده تمیز کند و از بد احتراز کند
 او دوستی را شاید، و این چنین کن کمتر یابند، و آن کن که
 ۱۸ تنبیه پذیرد هم دوستی را شاید اما بعد از قبول تنبیه و تبدیل
 اخلاق بد بنیک، و اما با دو قسم تا بتوانی با ایشان مخالفت و
 مجالست مکن، زیرا که از ایشان باشند که محب، مدح و ثنا
 ۲۱ باشند. زیادت از استحقاق خویش، و بر امثال خویش تکبر نمایند،
 و باشد که بر قوت و مال خوش اعتماد دارند، و کسانی را که
 این اخلاق باشد ایشان را اعتقاد در دوستان تباه و فاسد باشد،

شده است که مزاجرا تبدیل توان کرد و لیکن بتدربیج و اندک
 اندک و بروزگار دراز تا آنکه مزاج بدل شود و چون مزاج را
 ۳ تبدیل افتاد ناچار اخلاق را تبدیل افتد چه خلق طبع مزاج بود
 و چون مزاج بد به نیک بدل شود خلق بد به نیک بدل شود،
 و این دشوارتر باشد، اما افعال جمیله کردن محصل استعداد است،
 ۶ و اگر کسی بود که نتواند افعال جمیله کردن لا بد تبدیل مزاج
 بباید کردن اگر تقدير مساعدت کند، و چون آدمی را حق تعالی
 ۹ چنان آفرید است که او را سخت دشوار بود تنها بودن و زندگانی
 کردن او را معاشرت باید کرد با امثال خویش در مردمی، و آن
 معاشرت باید که حسن بود، چه اگر حسن نبود فایده معاشرت و
 دفع ضرر زیادت شود، و آن معاشرت که میان زن و شوهر و
 ۱۲ پدر و فرزند و ارباب صناعات و حرف و ملک و مملوک باشد
 از نکاح و میراث و بیع و شرا و اقرار و اجرات و رهن و
 امثال این که در شرع حکم آن بواسطه صاحب شرح صلوات الله
 ۱۵ و سلامه عليه و آللہ بیان کرده است، و آنچه دون این است که
 میان دوستان حقیقی باشد از حسن معاشرت باید که بجائی آرد،
 و اگر استعداد ندارد بکسب و ریاست آن استعداد بست آرد، چه
 ۱۸ اختلاف اسباب که یاد کرده ایم اختلاف اخلاق مردم واجب کند
 و همه بر یک خلق و عادت اجتماع تواند بود، پس لا بد طریقی،
 باید که بدان معاشرت با دوستان حقیقی حسن و مفید بود، و
 ۲۱ هر کسی را ادراك این لذت و اکتساب این شرف و مرتبه نبود،
 و مردم این چنین دوست را که این مرتبت دارد دشوار بست
 توانند آورده ازان روی که اخلاق بد و عادات ناپسندیده غالب است

همچنین در گرم سیر نبات و حیوان بخلاف نبات و حیوان سردسیر باشند، و
 این باقالیم بگردد، و شهرها و مسکن‌های تزدیک هم بگردد، اما هر چند بد
 کتر بود تفاوت کتر بود، و چون چنین بود غذای اهل هر شهری و
 هر اقلیمی بخلاف غذای دیگران بود، و چون غذا مخالف بود آن
 فضول غذا که مواد حصول حیوانات شوند چون نطفه و غیر آن
 بخلاف یکدیگر باشند پس امزجه ایشان هم بخلاف یکدیگر باشند، چه
 خلق طبع و مزاج بود، و روا بود که آن اجزای مسامت که یاد
 کردیم بفرمان خدای تعالی سبب شوند در اختلاف اخلاق و عادات
 و یا معین سبب شوند، و همچنین اختلاف هوا و اجرام سماوی بحکم
 فرمان حق اسباب شوند کمال اشخاص را بدین وجه، و آنچه ورای این است
 از کمالات دیگر اسباب بحکم فرمان حق و تدبیر او ملائکه مقربین
 ۱۲ علیهم السلام مهی این اسباب باشند، و آن کمالات مختص بود باسان، و غیر
 انسان را از حیوانات زیاده از آن کمالات نحسین نتواند بود، و حکما
 چون اشارت کنند تهذیب اخلاق و تبدیل آن از بد به نیک بدان
 ۱۵ وجه کنند که بود که کسی را در اصل آفرینش مزاج و استعداد آن
 نبود که خلق نیک و ملکه فاضله او را حاصل آید
 و لیکن بریاست و افعال خوب کردن او را استعداد این خلق نیکو
 ۱۸ حاصل شود، و نسبت حصول این خلق باستعداد چون نسبت حصول
 نتیجه بود با حد اوسط، چنانکه چون تواند که تفکر کند و بفکر
 حد اوسط اکتساب کند و چون حد اوسط اکتساب کرد بی درنگ
 ۲۱ زمانی از حق تعالی او را نتیجه بگیر و عطا حاصل آید، آدمی
 چون افعال خوب کند و سیرت خود را پسندیده گرداند او را
 از تعالی خلق نیکو عطا و همیت حاصل آید و فضائل خلقی و
 ۲۴ عملی او را جمع شود، و در علم طبیعی و اصول طب درست

عارض گردد آنرا از قرب و بعد و آنچه طایع این اختلاف بود چون اختلاف اجزای زمین که مساکن هر گروهی و امتی باشد و این اختلاف در ابتدای کار طبع اختلاف آن کوآکب بود که مسامت این مساکن باشند از نوابت و از اجرام دیگر و از اوضاع کراة مائله، پس اختلاف این اجزاء و کوآکب مسامت سبب شود باختلاف کره مائله بفرمان خدای تعالی؛ و تقدیر او در اختلاف بقاع زمین و اختلاف مساکن سبب شود اختلاف بخاراتی را که از زمین بر آید که مشاکل و ملازم این بقعه بود و آنگه اختلاف بخارات سبب شود اختلاف هواها را و اختلاف آبها را، چه هوای هر شهری مختلط شود بخاری که ازان زمین متصلد می شود و بخاراتی که در زمین باشد در آبهای آن تائیر کند و آن هواها که از این زمین به بخار منفعل شده باشد هم در این آبها اثر کند و آبها هم ازان منفعل شود چنانکه از دیگر بخارات که یاد گردد آمد و همچنین اختلاف مسامت اجزای کره نخستین و کره نوابت و اختلاف اجزای کراة مائله اسباب حقيقی باشند در اختلاف آبها و هواها یا بواسطه تصاعد بخارات و اختلاف اجزاء موضع نشو و ظهور بخارات یا ب بواسطه بحکم مسامت یا بعضی بواسطه و بعضی ب بواسطه که از هر دو وجه تائیر باشد و چون زمین و آب و هوا در بقعة بخلاف آب و هوای بقعة دیگر باشد نبات هر یکی ملازم این زمین و هوا بود بخلاف دیگر بود و همچنین حیوانات هر بقعة بخلاف حیوانات بقعة دیگر باشند چه می یابیم که آن نبات که در بلاد هند باشد و آن حیوانات عجیب که آنجا باشند در اکثر بلاد نباشند و آنچه ازین (۱) چیزها در بلاد دوم باشد در بلاد دیگر نباشد

کند تا بر او عرض کنم بعضی از اندھان خویش را، بود که آن دوست
 بشنیدن این اندھان متحمل شود از من بشرکت برداشتن بعضی ازان اندھان
 را، چه هر دوست که او در سراء و ضراء صفا و مودت خویش را از
 تیرگی اغراض فاسدہ صیانت نکند دوستی خویش را آراسته و مهذب
 نگردانیده باشد از شوائب و نوائب، و کجا بدست آید مردم را دوستی که بر
 تیرگی و پاکیزگی سیرت آن دوست مطلع شود و بر نیکوئی عادت او
 واقف گردد، چه بیشتری از دوستان از حقیقت دوستی اعراض کرده اند
 و دوستی را تجارتی و پناهگاهی ساخته که در وقت حاجت پناه باز با آن
 دهنند و در وقت بی نیازی ازان دوری جویند و آنرا بر اندازند، و تا عارضه
 عارض نشود هیچ دوست را زیارت نکنند و تا حادث نگردد و حاجتی
 پدید نیابد هیچ دوستی را یاد نکنند، مگر دوستانی و برادرانی که جمع
 کرده باشد ایشان را قرابت عرفان الهی و الفت داده باشد میان ایشان مجاورت
 علوی و ایشان حقایق را بچشم بصیرت ملاحظه کنند و زنگار اخلاق بـد
 را بریاضت زدوده باشند و جمع نکرده باشد ایشان را مگر منادی فرمان حق
 عز و جل، بیابد دانستن که آن عنوبت که الفاظ عربیه این رساله دارد در پارسی
 حاصل نتواند بود، اما شخصی که این را پارسی کرده او را درین غرضی
 مفید بوده، و ما را هم که بشرح این مشغولیم هم غرضی صحیح است، اولاً بیابد
 شناخت که جماعت انسان امتهای اند، و هر امته از یکدیگر تمیز باشد باخلاق
 و اوضاع لغات و عبارات، و آنچه در اختلاف امم بین وجوه تاثیر کرده است
 بحکمت خدای تعالی اختلاف اجزای آن اجسام بود که مسامت ایشان بود از
 کره نخستین، چه هر جزوی از اجزای آن که مسامت بقعة از بقاع زمین
 بـشود تاثیر او دیگر گون باشد هم ازان کره که مکوک نیست و هم
 از کره نوابت، پس اختلاف اوضاع کرات مایله از اجزای زمین و آنچه

شرح رسالة المرموزة المسمّاة برسالة الطير للشيخ الرئيس

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کثیر التماس دوستان و بزرگان مرا دلیر گردانید بشرح رسالة الطير
از سخنان شیخ الرئيس رحمه الله، پس هم از سخنان او شرح کردم این
رساله را با رموز و اشارات، و ترا باید داشتن که طمع وقوف بر اعیان
آن معانی که قصد متکلم بر موز رساله آن است هیچ طالب حقیقت را
بحقیقت نباشد از جهه احتمال این رموز مر وجوده تاویلات و شرح را
مگر بظاهر ظن، و احتمال این رموز مر این وجد را از شرح و تاویل
که من کرده ام ظاهر است، و این شرح مناسبی دارد با اصولی که صاحب
رساله در صدر بیان آن کرده است، و باین مناسبت که این شرح دارد من
این شرح را با تناسب اجزاء اصال یکدیگر بترتیبی تمام به بیان رسانیده ام،
٩

قال الشیخ رحمه الله «هل لأحد من أخوانی فی ان یهی لی من سمعه
قدرما ألقی اليه طرقا من اشجاعی؛ عساه ان یتحمل عنی بالشركة بعض اعیانها
فإن الصديق لن یهذب عن الشوب اخاه ما لم یصن فی سرائك وضرائلك عن
الکدر صفة؛ و انى لك بالصديق المماض و قد جعلت الخلة تجارة یفرغ
الیها اذا استدعت الى الخليل داعية وطر و ترفض مراعاتها اذا عرض
الاستغناء فلن یزار خليل الا اذا زارت عارضة ولن یذكر خليل الا اذا ذكرت
مأربیه؛ اللهم الا اخوانا جمعتهم القرابة الالهیه و افتینهم المجاورة
الملویة ولا خطوا الحقائق بین البصیرة وجلوا رین الشک عن السریرة ولن
يجمدھم الا منادی الله»^{*} [شرح] یعنی هیچکس را لفتد از برادران که چندان
با من مساعدت نماید و سمع خویشتن را بعاریت دهد بشنیدن سخن من والتفات

* رسالة الطير ص ٣٩ س ١١-٣

ما و نجوریم از جهت تو و از خللی که بتو راه یافته است، چون بسیار
 کفتند و چون اندک پذیرفتم و بتربین سخنها آست که ضایع شود و بی
 اثر ماند، واستعانت من با خدایست، و هر کس که بدین که گفتم اعتماد
 نکند نادانست «و سیعلم الذين ظلموا ای منقلب ینقلبون».

است، و من رسولی بشما فرستم تا ایشان را الزام کند تا بندها از پای شما بر دارد، و حاجیان بانگ بر آوردند که باز باید گشت از پیش ملک باز گشتم، و اکنون در راهیم با رسول ملک می آیم.

۳

۶

۹

۱۲

۱۵

و بعضی از دوستان من از من درخواستند که صفت حضرت ملک بگوی و (۱) وصف زیبای و شکوه او، و اگرچه بر آن شوانیم رسید بعضی موجز بگویم، بدانک هر کاه که در خاطر خود جمالی تصور کنید که هیچ زشتی با او نیامیزد و کمالی که هیچ نقش پیرامن او نگردد او را آنجا باید که همه جمالها بحقیقت او راست، کاه نیکوی همه روی است کاه وجود (۲) همه دست است، هر ک خدمت او کرد سعادت ابد یافت و هر ک ازو اعراض کرد «خسر الدینیا والآخرة» شد، و با [۲۰۱b] دوستان کچون این قصه بشنود گفت پندارم که ترا پری رنجه می دارد یا دیو در تو تصرف کرده است بخدای که تو نپریدی بلک عقل تو پرید، و ترا صید نکردند که خود ترا صید کردند، آدمی هرگز کی پرید، مرغ هرگز کی سخن گفت، کوی که صفرا بر مزاج تو غالب شده است یا خشکی بدمعاغ تو راه یافته است، باید که طبیخ اقیمون بخوری، بگرمابه روی و آب گرم بر سر ریزی، و روغن نیلوفر بکار داری، و در طعامها تلطف کنی، و از بیداری دور باشی، و اندیشه‌ها کم کنی که پیش ازین عاقل و بخرد دیدیم ترا، و خدای بر ما گواه است که

(۱) و : ساقط از نسخه

(۲) در نسخه : خود، و درین صورت ظاهرا بعد از «کاه» حرفی از قبیل «بدی» از میان افتاده است

میزبانی کردند بدین نعمتها که هیچ مخلوق وصف و شرح آن نتواند کرد
و چون والی آن ولایت ما را باخویشتن کستاخ کرد و انساطی پدید آمد
و او را از رنج خوبش واقف گردانیدیم و شرح آنج بر ما گذشته بود
پیش وی بگفتیم، رنجور شد و چنان نمود که من با شما درین رنج شریکم
بدل، پس گفت در سر این کوه شهریست که حضرت ملک آنجاست^۱، و هر
۳ مظلومی که بحضرت او رسید و بر وی توکل کرد آن ظلم و رنج
از وی بردارد^۲، و از صفت او هرج گویم خطابود که او افون از آن
بود، پس ما را بدین سخن که ازوی شنیدیم آسایشی در دل پدید آمد
۶ و بر اشارت او قصد حضرت کردیم و آمدیم^(۱) تا بدین [۱۰۲] شهرب
بغضای حضرت ملک تزول کردیم، خود پیش از ما دیدبان ملک را خبر
داده بود و فرمان بیرون آمد که واردانرا پیش حضرت آرید، پس ما را
۹ برداشت، کوشکی و صحنه دیدیم که فراخی آن در دیده ما
نیامد، چون بگذشیم حجابی بر داشتند صحنه دیگر پدید آمد از آن خوشت
۱۲ و فراخ تر چنانک صحن اول را تاریک پنداشتم باضافت باین صحن، پس
برحجره رسیدیم^۳، و چون قدم در حجره نهادیم از دور نور جمال ملک پیدا
۱۵ آمد، در آن نور دیدها متغير شد و عقلها رمیده گشت و بیهوش شدیم،
پس بلطف خود عقلهای ما باز داد^۴ و ما را بر سر سخن گفتن کستاخ کرد،
۱۸ کابه هاء^(۲) خود و رنجهای خود پیش ملک بگفتیم و قصها شرح دادیم، و
در خواستیم تا آن بقایا بند از پای ما بر دارد تا در آن حضرت بخدمت
بنشینیم، پس جواب داد که بند از پای شما همان کس کشاید که بسته

(۱) در نسخه : آمدن

(۲) در نسخه : کایهاء

بر راه راست اقیم، آنگاه میان دو راه بگرقیم، وادی بود با آب و گیاه، خوش می پریدیم تا از آن دامگاهها در گذشتم و بصیر هیچ صیاد باز ننگرستیم و بسر کوهی رسیدیم و بنگرستیم، در پیش ما هشت کوهی دیگر بود که چشم بیننده بسر آن کوها نمی رسید از بلندی، پس بیکدیگر گفتیم فرود آمدن شرط نیست و هیچ امن و رای آن نیست که بسلامت ازین کوهها بگذریم که در هر کوهی جماعتی اند که قصد ما دارند و اگر باشان مشغول شویم و بخوشی آن نعمتها و بر احتهاء آن جایها بمانیم بسر عقبه نرسیم، پس رنج بسیار برداشتم تا بر شش کوه بگذشتم و به قسم رسیدیم، پس بعضی گفتند که وقت آسائش است که طاقت پریدن نداریم، و از دشمنان و صیادان دور افتادیم، و مسافتی دراز آمدیم، و آسائش یک ساعت مارا بمقصود رساند، و اگر برین رنج بیفزایم هلاک شویم، [۱۰۱] پس برین کوه فرود آمدیم، بوستانهای آراسته دیدیم و بناهای نیکو و کوشکهای خوش و درختان میوه دار و آبهای روان، چنانک نعیم او دیده می بستد و زیبای او عقل از تن جدا میگرد، و العانهه مرغان که مثل آن نشینیده بودیم، و بوهای که هرگز بمشام ما نرسیده بود، از خوشی پس از آن میوهها و آبهای بخوردیم و چندان مقام کردیم که ماندگی بیفکنیم، پس آواز بر آمد که قصد رقن باید کرد که هیچ امن و رای احتیاط نیست و هیچ حسن استوار تر از بدگمانی، و ماندن بسیار عمر ضایع کردن است، و دشمنان بر اثر ما همی آیند و خبرها همی پرسند، پس رفقیم تا بهشتم کوه، از بلندی سرش باسمان رسیده بود، چون بوی نزدیک رسیدیم العان مرغان شنیدیم که از خوشی آن نالهای بال ما سست میشد و می افتادیم، و نعمتهای الوان دیدیم و صورتها دیدیم که چشم از وی بر نتوانستیم داشتن، فرود آمدیم، با ما لطفها کرم

جان از تن جدا شود، آوازی دادم ایشانرا و زاری کردم که بنزدیک من
آیید و مرا در حیله جستن براحت دلیل باشد و با من در رنج
شریک باشید که کار من بعجان رسید، ایشانرا فریب صیادان یاد
آمد بترسیدند و از من بر میدند، سوگند برشان دادم^(۱) بدوسی
قدیم و صحبتی^(۲) که هیچ کدورت بدو^(۳) راه نیافته بود، بدان
سوگند شک از دل ایشان نرفت^(۴) و هیچ استواری ندیدند از
دل خود بر موافقت من، دیگر باره عهد عائی گذشته یاد
آوردم و بیچارگی عرضه کردم، بیش من آمدند، پرسیدم ایشانرا از
حالت ایشان که بچه وجه خلاص یافتید و با آن بقایای بندها چون
ارمیدید، [۱۰۱] پس هم بدان طریق که ایشان حیله خود کرده بودند
مرا معوت کردند تا گردن و بال خود از دام بیرون کردم و در فضص
باز کردند، چون بیرون آمدم گفتند این نجات غنیمت دار، من گفتم
که این بند از پای من بردارید، گفتند اگر ما را قدرت آن بودی
اول از پای خود برداشتمی، و از طبیب بیمار کس درمان و دارو نطلبید^(۵)
و اگر دارو ستاند ازو سود ندارد، پس من با ایشان بر پرسیدم، ایشان با من
گفتند که ما را در پیش راههای دراز است و منزلهای سهمناک و مخوف
که ازان این نتوان بود، بلکه به مثل این حالت دیگر باز از دست
ما بشود^(۶) و ما دیگر باره بدان حالت اول مبتلا شویم، پس رنجی تمام
بر باید داشت که یکبار از جالهای^(۷) مخفوف بیرون گریزیم و پس

(۱) در نسخه: دادیم (۲) در نسخه: ضیختی

(۳) بدو: ساقط از نسخه (۴) در نسخه: برفت

(۵) در نسخه: بطلبید (۶) در نسخه: نشود

(۷) در نسخه: جالهای

دانها بیاشیدند و دام هولها و مترسها بیای کردند و در خاشاک پنهان شدند و
 من میان گله مرغان می آمد، چون ما را بدیدند صغیر خوش میزدند چنانکه
 مارا بگمان افگندند، بنگرستیم^(۱) جای نزه^(۲) و خوشی دیدیم^(۳) هیچ شک در
 راه نیامد و هیچ تهمت ما را از صحراء باز نداشت، روی بدان دامگاه نهادیم^(۴)
 و در میان دام افتادیم، چون نگاه کردیم حلقهای دام در حلقهای ما بود و
 بندهای تلهها^(۵) در پای ما بود، همه قصد حرکت کردیم تا مگر از آن بلا نجات
 یابیم، [b] ۱۰۰ هر چند بیش جنبیدیم بندها سختر شد، پس هلاک را تن بنهادیم
 و بدان رنج تن در دادیم، و هر یکی برنج خویش مشغول شدیم که پروای یکدیگر
 نداشتم، روی بجستان حیله آوردیم تا بچه حیلت خویشتن برهانیم یک چند هم
 چنان بودیم تا برآن خوکردیم و قاعده اول خویش را فراموش کردیم و با این
 بندها بیارمیدیم و با تنگی قفص تن در دادیم، پس روزی از میان این بندها
 ۱۲ بیرون نگریستم^(۶) جماعتی را دیدم^(۷) زیاران خود سزها و بالها از دام
 بیرون کرده و از این فضهای تنگ بیرون آمده و آهنگ پریدن میکردن
 و هر یکی را پاره از آن داهولها و بندها بریای مانده که بدن^(۸) ایشانرا از
 پریدن باز نمی داشت و ایشانرا با آن بندها خوش بود، چون آن بدیدم ابتدای کار
 خود و مسلمی خویش در هوا یاد آمد و آنچه با او ساخته بودم^(۹) و الف گرفته
 بر من منقص شد، خواستم که از اندوه بمیرم یا از ان بازگردیدن ایشان^(۱۰)

- (۱) در نسخه : بنگرستم (۲) در نسخه : نره
 (۳) در نسخه : دیدم (۴) در نسخه : نهادم
 (۵) در نسخه : بلها (۶) در نسخه : نگریستیم
 (۷) در نسخه : دیدیم (۸) در نسخه : بدان
 (۹) در نسخه : بود (۱۰) در نسخه : یاد کرددید از ایشان

ای برادران حقیقت هم چنان از پوست پوشیده بیرون آید که مار بیرون آید، و هم چنان روید که مور رود که آواز پای شما کس نشنو^(۱) و بر مثال کردم باشید که پیوسته سلاح شما پس پشت شما بود که شیطان از پس در آید، و زهر خورید تا خوش زیب مرك را دوست دارید تا زنده مانید، و پیوسته می پرید و هیچ آشیانه معین [100a] مگیرید که همه مرغاترا از آشیانها گیرند، و آگر بال ندارید^(۲) که بپرید بزمین فرو خزید چندانک جای بدل کنید^(۳)، و هم چون شتر مرغ باشید که سنگهای گرم کرده فرو برد، و چون کرگس باشید که استخوانها سخت فرو خورد^(۴)، و هم چون سمن در^(۵) باشید که پیوسته میان آتش باشد تا فردا بشما گزندی نکند، و هم چون شب پره باشید که بروز بیرون نیاید تا از دست خصمان این باشد.

ای برادران حقیقت هیچ شگفت نبود اگر فریشه فاحشه^(۶) نکند و بهیمه و سوری کار زشت کنند که فریشه آلت فساد ندارد و بهیمه آلت عقل ندارد بلک شگفت کار آدمیست که فرمان بر شهوت شود و تا خویش را سخره شهوت کنند با نور عقل، و بعزم بار خدای که آن آدمی که بوقت حمله^(۷) شهوت قدم استوار دارد از فریشه افزوست، و باز کسی که منقاد شهوت بود از بهیمه باز بس برست.

اکنون باز بسر قصه شویم و اندوه خویش شرح دهیم، بداید ای برادران حقیقت که جماعتی صیادان بصرها آمدند و دامها بگسترند و

(۱) در نسخه : ندازید (۲) در نسخه : کنند

(۳) در نسخه : خورید (۴) چنانست در نسخه

(۵) در نسخه : فاخته (۶) در نسخه : جمله

رساله الطير

بسم الله الرحمن الرحيم رب اعن على اتمامه^(۱)

ترجمه لسان الحق و هو رساله الطير از تاليف امام العالم علامه الزمان
سلطان العلماء و الحكماء شیخ شهاب الدين السهروردی رحمة الله عليه .

۳ هیچ کس هست از برادران من که چندانی سمع عاریت دهد که طرفی از
اندوه خویش با او بگوییم ، مگر بعضی ازین اندوهان^(۲) من تحمل کند
بشرکتی و برادری ، که دوستی هیچ کس صافی نگردد تا دوستی از شوب
کندورت نگاه ندارد ، و این چنین دوست خالص کجا یابم که دوستیهای
این روزگار چون بازرگانی شده است آن وقت که حاجتی پدید آید و
مراعات این دوست فرا گذارند چون بی نیازی پدید آید مگر برادری
دوستانی که پیوندی از قربت آله بود و الفت ایشان از مجاورت علوی ،
و دلهاي يكديگر را بچشم حقیقت نگرند و زنگار شک و پندار از سر خود
بزدايند ، و اين جماعت را جز منادي حق جمع نيارد چون جمع شدند اين
۹ وصيت قبول کنند .
۱۲

ای برادران حقیقت خویشن هم چنان فرا گیرید که خارپشت باطنهاي
خویش را بصرحا آرد و ظاهرهای خود را پنهان کند که بخدای که
باطن^(۳) شما آشکارا است و ظاهر شما پوشیده .
۱۵

(۱) چنانست در نسخه

(۲)

در نسخه : اتمانه

(۳) در نسخه : ياطن

بروند و متغیر کنند، واز همه پرندگان پنهانی را مشکل‌تر است
دفع کردن، و در میان ایشان جزیره است که در آنجا دوال پایان
باشند هرچند که مردم پیشتر رود ناگاه پایهای خود را بیندازند
و در گردن او کنند و از حرکتش باز دارند تا آب حیوه در نیابد
و شنیدم که اگر کسی در کشتی نوح نشیند و عصائی موسی در
دست دارد از آن خلاص یابد.

تمام شد رساله صفیر سیمرغ

(۱) و متغیر : و از حرکتش منع B

(۲) در آنجا : درو B

(۳) رود : روند B | پایهای خود را : پای A

(۴) و در گردن او : و ناگاه در گردن B | کنند : مردمان افگنند B

حرکتش : حرکت B | در نیابد : در نیابند B

کردند و سبب تخلص ایشان آمد، و پیش از آن بر ذو النون مصری هم سگالیدند و حق تعالی او را خلاص داد.

فصل در خاتمت کتاب

۳

ن منقسم معرفت نا منقسم را نشاید که معرفت نیز منقسم شود و از
مام او معرفت را نیز انقسام لازم آید، منصور حلاج رحمة الله

۶ گفت «الصوفی لا يقبل ولا يقبل ولا يتجزى ولا يتبعض» ونیز در

وقت صلب میگفت «حسب الوحد افراد الواحد له».

وکسانی که خواهند که کار گاه عنکبوت فرو کشایند نوزده

۹ عوان را از خود دور کنند از آن پنج پرندۀ اشکارا و پنج

پرندۀ پنهانی و دو روندۀ تیز پیدا حرکت، و هفت روندۀ آهسته

پوشیده حرکت، واژ همه پرندهان ترا دشوارتر است دور کردن زیرا

۱۲ که چنانکه کسی خواهد که طیران کند پرندهان از پیش

(۱) تخلص : خلاص A | ذو النون : ذالنون A

(۲) هم : غ B | تعالی : جل وعلى B

(۳) فصل در خاتمت کتاب : خاتمت سخن A

(۴) که : و B | معرفت نیز منقسم شود : معرفت را انقسام لازم آید B

(۵) نیز : غ B | رحمة الله عليه : غ A

(۶) ولايقبل : ولايقتل B يقبل A | و نیز در : و در B

(۷) میگفت : گفت B | حسب : حب B (۹) از آن : غ B

(۱۰) پنهانی : پنهان B | روندۀ پرنده B | هفت : غ B

(۱۱) و از همه : و این همه B | پرندهان : پرندهان A | ترا : غ B

(۱۲) دشوارتر : دشوار B (۱۲) پرندهان : این همه پرندهان B

خبر نبود اگر نیز شنود که مردانرا از آن قسط تمام است و خوش
کفته است آن مرد پیر « من لم یدق لم یعرف »

و این سخن ایات لذت و محبت است، در روزگار جنید رحمة
الله عليه از اهل تصوف نقل کردند و غلام خلیل و جماعتی از متکلمان
و فقها بر اخوان تعریف تشیع زدن و بر الحاد و کفر ایشان فتوی
دادند و شهادت و محضرها ثبت کردند و جنید در آن واقعه روی
در کشید، و امیر القلوب ابوالحسین النوری و کتابی و زفاف و
جماعتی کبار را در مجلس سیاست حاضر کردند و سیاف قصد قتل کرد،
و این قصه مشهور است که ابوالحسین نوری متبار در گشت تمہید
قتل را او را از آن پرسیدند گفت خواستم که یک لحظه
زندگانی که مانده بود بر برادران ایثار کنم، این سخن را بخلیفه نقل

..

- (۱) اگر نیز...تمام است : غ A
- (۲) کفته است : گفت B | آن مرد پیر : آن نیز (!)
- (۴) رحمة الله عليه : غ B | و غلام خلیل : که غلام خلیفه B
- (۵) بر : با B | فتوی : گواهی B
- (۶) و محضرها : در محضرها B | روی : رو B
- (۷) النوری و کتابی و دفاق (sic) : نوری را B
- (۸) جماعتی : با جماعتی B | کبار را : از کبار B | در مجلس : بمجلس B
- (۹) مشهور : معروف B (۱۰) اورا : ویرا
- (۱۱) مانده بود : غ B | سخن : حدیث B

شود و آن رویت بصراست مر چیزهای ملایم را و در یابد و متلذذ
گردد، وسمع را لذتیست و آن ادراك مسموع ملایم است از آواز
خوش، وشم را ادراك ملایم است از بویهای خوش و هم چنین
برین قیاس این همه قواها را، و روان گویا را کمال معرفت
حق است و داشت حقایق، پس چون روان را آن حاصل آید کمال
اعلاء او از اشراف نور حق است و انتعاش بکمال کبیریا یابد که
لذت وی عظیمتر باشد زیرا که ادراك وی شریفتر است.

و شریفترین در یابندگان نفس انسانست و حق عظیمترین معلومات است،
پس لذت باید که کاملتر بود، و لیکن عنین را از لذت وقوع

(۱) خبر نبود (ص ۳۴ س ۱۱) ... و در یابد و : غ B

(۲) ادراك : ادراك لذت B

(۴) این همه قواها را : غ B | و روان : و لذت روان B | کمال :
لذت کمال B

(۵) روان را : اورا B | کمال : با کمال B

(۶) او : و آن B | یابد : باید B

(۷) وی : او B | باشد : بود B | ادراك وی : او B

(۸) شریفترین : از شریفتر B | نفس : غ B | معلومات : معلومات حق است B

(۹) کاملتر : کاملتر و واقعتر B | وقوع : جماع B

و محبت شاد شدن ذاتیست بتصور حضور ذات دیگر، و جنسیت درین شرط نیست.

۳ و عشق عبارتست از محبتی که از حد بیرون رفته باشد
و عشق یافتن مراد نماید و شوق نماید هر مشتاقی بضرورت
چیزی یافته است و چیزی نایافته کی اگر از جمال معشوق
۶ همه مراد یافته باشد ارزوی وی بنماند، اگر هیچ نایافته
باشد و ادراک نکرده هم آرزوش متصور نشود، پس همه مشتاقی
یا بنده نا یابنده باشد، و در شوق نقص است زیرا که نایافتن درو
۹ ضروریست و اما حدیث اثبات لذت عبارتست از حاصل شدن کمال
مر چیزی را و دانستن حصول، آنکه کمال چیز حاصل گردد
و یابنده را خبر نبود کمال نباشد، چشم را چون کمال چیز حاصل

(۱) ذات : ذاتی B (۲) بیرون رفته : گذشته B

(۴) نماید : بنماند B | نماید هر : نماند پس هر B

(۶) مراد : غ B | باشد : بودن B ارزوی وی : ارزوش B

(۷) باشد : بودن B | همه : هر B

(۸) یا بنده نا یابنده : پاینده و نا پاینده B

(۹) ضروریست : ضرورتست A | و اما حدیث اثبات : بدانکه B |

از حاصل : از علم حاصل B

(۱۰) مر چیزی را و دانستن حصول : غ B | آنکه کمال : که کمال

خبر حاصل شود B | چیز : بچیز B | گردد : شود B

(۱۱) و یابنده را : آن صورت خوب است که در یابد B

فصل سوم در اثبات لذت و محبت بندۀ بحق تعالی

اما مذهب متکلمان و جمایر اهل اصول آنست که بندۀ خدا را نشاید که دوست دارد زیرا که دوست داشتن عبارت است از میل نفس بجنس خویش و حق تعالی متعالی است از آنکه او را با خلق مجازتی بود بلکه محبت عبارتست از طاعت بندۀ حق را.

و اهل معرفت اثبات کردند محبت را و لذت را و در این جنسیت شرط نیست تزد ایشان از آنکه مردم لونی را دوست دارند یا هیانی را با آنکه از جنس او نیست و محبت حق تعالی بقوائی حیوانی تعلق ندارند بلکه نقطه ربانیست که مرکز اسرار حق است در آدمی، و این محبت بذوق تعلق دارد،

(۱) و محبت : غ B | بحق : مر حق B

(۲) دوست : درست B | دوست داشتن : دوستی B

(۳) بجنس : از جنس B | خویش : خویش باشد A خود بود B
حق : خدا B | متعالی منزه B | با خلق : با مخلوقات B

(۴) بلکه : بل B | حق را : مر حق B

(۵) اثبات : اثبات او A

(۶-۷) محبت را و لذت را و در آین جنسیت شرط : لذت و محبت در

(۷) جنسیت بشرط A | تزد ایشان از آنکه مردم : که مردم B

(۸) دارند : دارد B | با آنکه : باز آنکه B | از جنس : جنس B

(۹) حق : خدای B | حیوانی : جسمانی B | نقطه : بنقطه B

(۱۰) در آدمی و این محبت بذوق : غ B

بیرون ز شر کریه احوال فلك
دانند و شکقها و خرمی رانند

مرد صاحب نظر باید که پیوسته باحث غرایب و حقایق باشد و ۳
بدان قدر که سزائی خاطر اوست نزول بکند، حسین منصور حلاج
رحمه اللہ علیہ گفت « محبت میان دو کس آن وقت مستحکم شود ۶
که در میان ایشان هیچ سر مکنون نماند » پس محبت چون کامل
گردد اسرار علوم خفایا و خبایا و زوایاء موجودات برو پوشیده
بود و چون غایت کمال بنده آنست که تشبیه کند بحق تعالی و ۹
علم بکمال از صفت اوست جهل نقص بنده باشد و لازم آید که
هر چه عارفتر بود بحقایق وجود او شریقت باشد، وفي الجملة : جهل
قبیح است.

- (۱) ز شر کریه : و ز کریه B
- (۲) دانند : بینند B | خرمی رانند : خر میرانند B
- (۴) اوست : او باشد B | نزول بکند : فرو نیابد B
- (۶) مکنون : مکتوم B
- (۷) اسرار...موجودات برو : غ B
- (۹) علم بکمال : علم B | بنده باشد : بود B | و لازم آید : بر لازم آمد B
- (۱۰) هر چه : غ B | بحقایق وجود او : ادراک او مر حقایق و
خود را B | باشد : فرماید B
- (۱۱-۱۰) و في الجمله جهل قبيح است : و جهل قبيح است بهمه حال B

هرچه علم محققان بدان محیط باشد در حیز عبارت آرند تا همه
کس در ان شروع نماید که جمال کریاء احادیث بیش از آست که
مورد هر واردی و مقصد هر قاصدی و مقصودی و مطلب هر طالبی
باشد «و قلیل من عبادی الشکور».

در فطرت انسانیت با کثرت جوارح هیکل یک نقطه بیش نیست
که لایق افق قدسی باشد «فما وجدنا فيها غير بيت من المسلمين»
پس چون کار بنید یک شخص برین وجه است که از قوائی بسیار
واعضاء بسیار و ترکیب بشریت با کثرت تراکیب جز یکی مستعد
ترقوی بیش نیست حال یعنی معموره نیز هم برین وجه قیاس باید
کردن، پس سخن پوشیده اولیستر و این دو بیت هراست:

در کنج خرابات بسی مردانند

کز لوح وجود سرّها می خوانند

۱۲

(۱) باشد: است B | آرند: آید B (۲) نماید: کند B

(۳) مورد هر واردی و مقصد هر قاصدی و مقصودی و مطلب هر طالبی:

مورد هر ناقصی و مقصد هر واردی و مخاضن هر قاصدی A

(۴) انسانیت: غ B هیکل یک نقطه: یک هیکل B

(۵) فما: فلو B

(۶) حال: کار B | معموره نیز هم برین وجه: معمور برین B

(۷) کردن: کرد B | پس...مراست: غ B

تعالی او را میفرماید « و قل رب زدنی علماء و از الفاظ مبارک اوست
 که «عليک كل يوم ما ازداد في علم فلا يدرك صباح ذلك اليوم»
 پس چون حال پیغامبر برین وجه است کسی دیگر را حال چگونه بود
 و این علم را که عارف را از روی کشف افتد لازم نیست که در
 باب طلاق و عناق و خراج و معاملات باشد که این علم ظاهرست
 بلکه از اکشاف حالات قیومیت و کبریا و ربویت بود و ترتیب
 نظام وجود و عالم ملکوت و اسرار مخفی در آسمان و زمین،
 چنانکه گفت «قل أنزله الذي يعلم السر في السموات والأرض».
 و دانستن سر قدر و فاش کردن آن حرامست چنانکه لفظ بنوی بنمی
 آن ناطقت که «القدر سر الله فلا تنشوه»

واهل حقیقت همه بر آنند که افشاء سر قدر کفر است، و نیز نه

(۱) الفاظ مبارک اوست که : الفاظ اوست علیه الصلوات والسلام B

(۲) عليك : غ B | ما ازداد : لا يزداد B | صباح : فی صباھ B

(۳) پیغامبر : سید علیه السلام B | دیگر را حال : دیگر را A

(۴) علم را : علم B | از روی : غ B | در : از B

(۵) عناق : عناق B | و معاملات باشد : بود B

(۶) اکشاف حالات : کشفی حال B

(۷) عالم : عالم B | اسرار مخفی در آسمان : سرّهای آسمان B |

(۸) زمین : زمین بداند B | گفت : حق تعالی می گفت B

(۹) و فاش : و روشن A که فاش B | بنمی : بنفی B

(۱۱) و نیز نه : و نه B

زاید بر ذات وحدت قیومیت است هر سه لفظ را در بحر طمس غرق کردن و طاحت العبارات و فنیت الاشارات «و کل شی هالک الا وجهه» و اینها مقام رفیع تر است و مردم تا بدین عالم علاقه ناسوت دارد بمقام لاهوت نرسد که بالائی آن مقام دیگر نباشد که آن نهایتی ندارد، بزرگی را پرسیدند که «ما التصوف؟» فقال «اوله الله و آخره لا نهاية له».

فصل دوم در آنچه هر که عارفتر

بود کاملتر بود

و حديث نبوی مشهور که «ما اتخد الله ولیا جاهلاً قط» و صاحب شرع اعظم با همه کمال خویش مأمور بود باستزاد علم، و حق

حق از غیر اقتصار نگردد بلکه جمله هویتها را نفی کرده اند در
عرض هوتی حق تعالی و گفتند که اوی او راست کسی دیگر
را او توان گفت که اویها از اوی اوست، پس اوی مطلق اور است
و درای ایشان گروهی دیگرند که توحید ایشان آنست که
«لا انت الا انت» و این عالی تر از آنست که ایشان حق را هو
گفتند، و هو غایبرا گویند و اینان همه توییها که در عرض
توی شاهد خویش است نفی کردن و اشارت ایشان بحضور است
و گروهی بالائی اینان اند، و ایشان عالی ترند و گفتند چون
کسی دیگر را خطاب تویی کند اورا از خود جدا داشته است
و اثبات اثناست میکند و دوی از عالم وحدت دور است، ایشان
خود را کم کردن و کم گرفتن در پیدای حق «لا انا الا انا» گفتند
و محقق تر ازین همه گفتند اثناست و اثناست و هویت همه اعتباراتی

(۱) جمله هویتها را : همه هویات هویت A

(۲) است : باشد B (۴) آنست : غ

(۶) توییها که : توییها را B

(۷) شاهد : مشاهده B | است : غ B

(۸) و ایشان عالی ترند : غ B | چون : غ A که کی B

(۹) داشته است : کرده بود B

(۱۱) کردنده : کرده اند B | پیدایی : پیدایی و توحید B

(۱۲) محقق تر ازین همه گفتند : محقق ترین اینان گفتند که B | اعتباراتی :

عبارت B

معروف از سر معرفت بر خیزد، و چون اطلاع بشریت نیز خرج
کردد از حالت طمس است، و مقام «کل من عليها فان و يبقى
وجه ربك ذو الجلال والاكرام» است. ۳

و بعضی از محققان میگویند که «لا اله الا الله» توحید
عواست «ولا هو الا هو» توحید خواص است و در تقسیم تساهل
کرده است. ۶

و مرتبت توحید پنج است یکی «لا اله الا الله» و این توحید
عواست که نفی الهیت میکند از ماسوی الله و این قوم اعم عوام اند
و درای این طایفه گروهی دیگر اند که نسبت باینان خواص اند
و با طایفه دیگر عوام و توحید ایشان «لا هو الا هو» است و این
عالی تر از آن اول باشد و مقام ایشان عالی ترست از بهر اند
گروه اول نفی الهیت کردند از غیر حق بس؛ گروهی دیگر بر نفی ۹

(۱) اطلاع : اطلاع A (۲) است : غ B

(۴) بعضی : بعض B | میگویند : میگویند A | توحید : مقام B

(۷) و مرتبت توحید : رتبت A | این : آن B

(۹) نسبت : به نسبت B | خواص : خاص B

(۱۰) با طایفه : باضافت با آن کسانی B | است : غ B

(۱۱) از آن اول : غ B | از بهر : از اول از بهر B

(۱۲) اول : پشین B | الهیت : الوہت B | گروهی دیگر : گروه دوم B

باز دارد میسرش نگردد، پس مرد چنان گردد که هر ساعتی که خواهد قالب را رها کند و قصد عالم کریا کند و مدرج او بر افق اعلی زند و هرگاه که خواهد و بایدش میسر باشد، پس هر وقت که نظر بذات خود کند متوجه گردد که سواطع انوار حق بر خود بیند، و این هنوز نقص است.

و چون توغل کند از این مقام نیر بگزرد چنان شود که البته نملر بذات خود نکند و شورش بخودئی خود باطل گردد، و این را «فناه اکبر» خوانند، و چون خود را فراموش کند و فراموشی را نیز فراموش کند آنرا «فنا در فنا» خوانند.

و ما دام که بمعرفت شاد شوند هنوز قاصر اند، و آنرا از جمله شرک خفی گیرند، بلکه آن وقت بكمال رسد که معرفت نیز در معروف کم کند که هر کس که بمعرفت شاد شود بمعرفت نیز چنانست که مقصد درو ساخته است، مجرد آن وقت باشد که در

(۲) زند : غ B | و بایدش : غ B | باشد : شود B | وقت : گاه B

(۴) خود : خوبیشن B | بر خود : غ B

(۸) این را : آن را B | فناه اکبر خوانند : فنا گویند B

(۹) فراموشی : فراموش AB

(۱۰) و ما دام : ما دام B | شنود : بشنوید B | اند : است B | از : نیز از B

(۱۲) معروف : معرفت A | که هر : و هر B

(۱۳) باشد : بود B

طراوت و لطافت مشاهده کند از محاکات اتصال بمقامات علوی،
و این مقام متوسط است از مقامات اهل محبت.

در حال بین اليقظه والنوم آوازهاء هایل و نداهاء عجیب بشنود
در وقت غشیان سکینه، و نورهاء عظیم بیند و باشد که از غایت
تلذذ عاجز شود.

و این وقایع بر راه محققان است نه بر طریق جماعی که در
خلوت چشم برهم نهند و خیال بازی میکنند، اگر از انوار صادقان
اثری یافتندی بسا حسرت که ایشان را پدید آمدی «و خسرو هذالک
البطلون».

قسم دوم در مقاصد و آن سه فصل است

فصل اول در فنا

و این سکینه نیز چنان شود که اگر مرد خواهد که از خودش

(۱) طراوت و لطافت : لطیف و با لطافت B | بمقامات علوی :

بعالم روحانی A

(۲) حال : خواب و A | اليقظه : اليقظه A | بشنود : شنود B

(۳) غشیان : عشیان A | شود : آید B

(۴) برطریق : طریق A

(۵) خلوت : خلوات B | صادقان : صادقات B

(۶) اثری : اثر A | آمدی : می آمدی B | هنالک : هنارک B

(۷) شود : بود B

و در قرآن مجید ذکر سکینه بسی است چنانکه میگوید «فائز اللہ سکینتھ» و جای دیگر گفت «و هو الذی أنزل السکینة فی قلوب المؤمنین لیزدادوا ایماناً مع ایمانهم» و کسی را که سکینه حاصل شود او از خواطر مردم خبر دارد و اطلاعش بر مفیبات حاصل آید و فراستش تمام کردد و مصطفی صلی الله علیه و آله وسلم از آن خبر داده که «انقوا فراسة المؤمن فانه ينظر بنور الله» و رسول علیه السلام در حق عمر رضی الله عنہ میگوید «ان السکینه ينطق على لسان عمر» و گفت «ان في امتی محدثین و متكلمين و ان عمر منهم».

و صاحب سکینه از جنت عالی نداهای بفاتیت لطیف بشنود و مخاطبات روحانیات بدو رسد و مطمین گردد چنانکه در وحی آلهی مذکورست «ألا بذكر الله تطمئن القلوب» و صور بفاتیت

(۱) بسی : بسیار B | میگوید : میفرمایند B

(۲-۱) فائز... دیگر گفت : غ B (۲) لیزدادوا.. ایمانهم : غ A

(۴) شود : آید B | او از خواطر مردم خبردارد : او را اخبار از خواطر

مردم B | اطلاعش : اطلاع B

(۵) گردد : حاصل گردد B (۶-۵) و مصطفی... الله : غ A

(۸-۶) رسول... عمر منهم : غ B

(۹) جنت عالی : جنة عاليه B | نداهای : غ A | بشنود : شنود B

(۱۰) روحانیات : غ B (۱۱) صور : صورتی B

بدماغ رسد و باشد که همچنان نماید در دماغ و کتف و پشت
و غیر آن که رگ جستن کیرد و نیک لذید باشد و بسماع نیز
استعانت کند تا تمام شود و این هنوز مقام اول است. ۳

فصل سوم در سکینه

پس چون انوار سرّ بغايت رسد و بتعجیل نگزند و زمانی دراز
بماند آنرا سکینه گويند ولذت شن تمام نر باشد از لذات لوائح دیگر،
ومردم چون از سکینه باز گردد و بشريت باز آيد عظيم متنديم شود بر
مافارق آن، و درین معني يكی از صلحاء گفته است :

۱۰

9

يَا نَسِيمُ الْقَرْبِ مَا أَطْبِيكَا
ذاق طعم الْأَنْسِ مِنْ حَلْ بَكَا

أَى عِيشَ لَانَسٌ قَرْبُوا
قَدْ سَقَوْا بِالْقَدْسِ مِنْ سَرْ بَكَا

(۱) ای عیش.. سر بکا : غ A | سر بکا : شریکا B

(۲) رک جستن : رگی سخت قوی جستن B

(۳) تمام شود : تمام تر بود B | و این..... است : غ B

(۴) انوار : این انوار B | سر : غ B | و تعجیل : تعجیل A

(۵) کویند : خوانند B | تمام‌تر : تمام A | از لذات لوائح : از لوائح A

(۶) دیکر : غ B | متندم : پشیمان B (۷)

(۸) القرب : الروح A | حل : کلّ B خلّ A

سخت شود و مردم اقتحام کنند و شمشیرها مجرد کنند، اگر کسی اندک
مايه خاطری صافی دارد اگرچه صاحب ریاست نباشد ازین حالت خبر
یابد بشرط آنکه در آن وقت تذکر احوال قدسی کند و ارواح
کدشتنگان و مشاهده کریا و صفواف ملأه اعلی با یاد آرد و اگر نیز
کسی بر اسب دونده بر نشیند و اسب را بتاختن بر انگیزد قوی و
تقدیر کند که هیکل را بجای میگذارد و هیبتی سخت در خود
آرد و بجان مجرد بحضور قیومیت میرود و در صف قدسیان
منخرط میگردد و در مثل این حال نیز اثری بروی پدید آید و اگرچه
مرتاوش نباشد و در اینجا اسراریست که در این روزگار کم کسی
بغور آن برسد و چون مردم را این بروق در آید اثری از آن

(۱) شمشیرها مجرد کنند: سیوف متحرک گردد B

(۲) اگرچه: اگر نیز B

(۳) یابد: دارد B | تذکر: ابدا تذکر B

(۴) کسی بر اسب: اسپی B | بر نشیند: بود B | بتاختن: تاختن B |

(۵) انگیزد: انگیزاند B (۶-۵) قوی و تقدیر: تعدد B

(۶) که: که میرود B قیومیت: عزت B

(۷) منخرط: متخرط A | حال: حالت B | اثری بروی پدید آید: ازین

(۸) بردن اثر خبری به بیند B

(۹) دراینجا: در آنجا A | دراین: در A | کم کسی: هر کس نیست که A

(۱۰) این بروق: ازین برقهای بر قی B

فتعرضوا لها».

و مرتاض بفکر لطیف و ذکر خالص از شایع هواجس در وقت
فترت استعانت کند از بهر استعادت این حالت، وردا باشد که کسی
را که ریاضت ندارد در بعضی اوقات این حالت بیاید و او غافل
باشد، اگر کسی ترسید کند در ایام اعیاد که مردم قصد مصلّی کنند
آوازه‌هاء افراشته و تکبیرهاء برآمده و ضجه سخت درافتاده و آواز صنوج
و ابواق غلبه گرفته اگر صاحب فطنتی باشد که طبع سليم دارد و
تذکر احوال قدسی کند حالی ازین اثر یابد سخت خوش.

۹ و همچنین در حروب بوقت التقاء مردان باشد و ضجه مبارزان
برخیزد و صهیل اسیان بر آید و آواز طبل و سازهای چنگ

- (۱) لها : بها

(۲) ذکر : فهم B | هواجس : هواجنین A

(۳) فترت : فترت حواس B | استعادت : استفادت B | کسی را : کسی A

(۴) اگر کسی : اگر A

(۵) ضجه : صیحه B | در افتاده : بر آمده B

(۶) فطنتی : نظری B

(۷) یابد : به بینند B

(۸) در حروف : در وقت حروف B | بوقت : که وقت B | ضجه : صیحه B

(۹) بر خیزد : غ B | سهیل : سهیل A استهیقه B | برآید : غ B | و سازهای : برآید B | چنک : و بینک B

(۱۰) بر خیزد : غ B | سهیل : سهیل A استهیقه B | برآید : غ B | و سازهای : برآید B | چنک : و بینک B

برقه يذهب بالابصار » واسطى را پرسیدند که « اتزاعاج بعضی مردم در حال سماع از کجاست؟ » گفت « انواریست که ظاهر می شود پس منطقی میگردد و مثل زد بدین بیت :

شعر

خطرت فى القلب منها خطرة ☆ خطرة البرق ابتدأ ثم اضمحل
 ٦ « و لهم رزقهم فيها بكرة و عشيّا » و این لواحه همه وقت نیاید، هدته باشد که منقطع میشود و چون ریاضت پیشتر گردد برق بسیار تر آید تا بدان حد رسد که مردم در هرج نگرد بعضی از احوال آن عالم با یاد او آید، و ناکاه این انوار خواطف متراوef شود، و باشد که در عقب این اعضا متزلزل گردد، و رسول عليه السلام بانتظار این حال میفرماید چنانکه مشهور است از لفظ نبوی « ان لریکم فی ایام دهرکم نفحات رحمته الا

(١) يذهب : يخطف B (٢) حال : حالت B

(٣) منطقی : منطوى B | ميگردد : گردد B | زد بدین بیت : بدین زد B

(٤) فى القلب : بالقلب B | خطرة البرق : خطرات البرق منها A

(٥) و لهم.....عشياً : غ B | این لواحه : غ B

(٦) وقت نیاید : وقتی نباشد B | باشد که : غ B

(٧) برق : برق B | حد : وجد A

(٨) نگرد : نظر کند B | عالم : جهان B | آید : غ B

(٩) این اعضا : این B

(١٠) چنانکه.....نبوي : غ B

(١١) ١٢-١١)

از جمله وجوه ثابت کشت که معرفت شریفتر است از جمله علوم، و جنید رحمة الله عليه گفت «اگر دانستمی که زیر آسمان علمیست درین عالم شریفتر از آنک محققان معرفت در آن خوشن میکنند بخوبی آن مشغول بودمی و با بلع طریق در تحصیل آن سعی نمودمی تا بدست آوردمی».

۶ فصل دوم در آنچه اهل بدایا را ظاهر شود

اول برقی که از حضرت ربوبیت رسد بر ارواح طلاب طوائج و لواائح باشد، و آن انوار از عالم قدس بر روان سالک اشراق کند ولذید باشد، و هجوم آن چنان باشد که برق خاطف ناگاه در آید و زود برود «وهو الذي يريكم البرق».

در نظر دوم این اشارتست باوقات اصحاب تجرید، و صوفیان این طوائج را اوقات خوانند و ازینجاست که یکی میگوید «الوقت أمضى من السيف» و گفته اند «الوقت سيف قاطع» و رکلام الہی اشارت بسیارست بدان، چنانک میگوید «یکاد سنا

(۱) کشت : شد A | معرفت : علم معرفت B

(۲) زیر آسمان : غ A

(۴) بخوبی آن مشغول بودمی : من خوبی آن مشغول نبودمی B

(۶) ظاهر : حاصل B

(۷) برقی : نویدی B | ربوبیت : عزت B | طلاب : طلاب A | طوائج :

B طوائج

(۹) برق خاطف : برقی B آید : رسد B

(۱۲) طوائج : طوائع B | اوقات : وقت A

استدلال و اقتحام موقع شکوک و محل شبہت باید کرد، بعضی را از متصوفه پرسیدند که «ما الدلیل علی وجود الصانع؟» قال «لقد اعنی الصباح عن المصباح» و یکی دیگر گوید هم از مشان «که مثال کسی که حق را طلب کند بدلیل هم چنان باشد که کسی بچراغ آفتابرا جویید، و چون محققان اصول مسلم داشته اند و اتفاق کرده که در آخرت شاید که حق تعالی بندگانرا ادراکی آفریند در حاسه بصر تا حق را ببینند بی توسط دلیل و برهان و تنبیه شرط نیست پیش اهل حق، پس شاید بدین قواعد که مثل این ادراک در دل ایجاد کنند تا در دنیا اورا ببینند بی واسطه و حجتی، و از نیست که عمر رضی الله عنه کفت «رأی قلبي ربی» و علی کرم الله وجهه میگوید «لو كشف الغطاء ما ازد دت يقيناً» و درینجا سرّها بپوشیده است که لایق این موضع نیست، و اما از جهت اهمیت شکی نیست مردمرا مهمتر از سعادت کبری چیزی نیست بلکه جمله مطالب نیست با این مختصر باشد و اعظم وسائل معرفت است، پس

- (۴) حق را : معرفت حق را B
- (۵) و چون : و B | اتفاق: اثبات B
- (۶) حاسه: حاتیه(!) B | ببینند: ببینند B | توسط: واسطه B | و تنبیه: غ B
- (۷) شاید: شاید که B | که مثل: مثل B | در دل: غ B
- (۸) ببینند: به ببیند B | بی واسطه: غ B
- (۹) درینجا: درین معنی B | سرها: سرها A
- (۱۰) مردمرا: که ایشانرا B
- (۱۱) مطالب: این مطالب B | با این مختصر: با این مطلب مختصر B

و تصرف این دیگر در چوب و پشم،
 وجه دوم از بهر انکه این علم را ادله قوى تر از علمي دیگرست،
 وجه سوم انکه مهمتر باشد اشتغال در آن و فایده او بيشتر
 باشد، و جمله امارات ترجيح درين علم موجود است بحسبت با دیگر علوم،
 اما از جهت نظر بمقصود و معلوم ظاهر است که درين علم مقصد و
 مطلوب حق است و دیگر موجودات را با عظمت او نسبت کردن
 ممکن نیست، اما از جهت یافت دليل و تأکد بر هان معین است
 که مشاهده قوى تر از استدلال باشد، و محققان صناعت کلام
 جایز میدارند که حق تعالی بندۀ را علم ضروری بدهد با وجود
 او وصفاتش وغير آن، چون جایز است این نوع بعضی که حاصل
 شود شک نیست راجح باشد بر آنچه تحمل کلفت نظر و مشقت

- (۱) و تصرف این دیگر : آن دیگر B | چوب و : غ B
- (۲) وجه دوم از بهر : دوم B | این علم را : علمي را B
- (۳) وجه سوم : سیم B | باشد : بود B | در آن : بدان B | او : از آن B
- (۴) باشد : بود B | درین علم : درین A | با دیگر علوم : با علمي دیگر B
- (۵) جهت نظر بمقصود و معلوم : جهت معلوم و مقصد نظر A
- (۶) دليل : غ B | بر هان : غ B | معین : بین B
- (۷) صناعت : غ B
- (۸) میدارند : داشته اند شاید A | علم : علمي B | بدهد : دهد B
- (۹) چون : پس چون B | جائز : این جائز B | این نوع : غ B | بعضی
 که : که بعضی را B
- (۱۰) نیست : نیست که B

از بهر آن عاشقان راز دل و اسرار ضمایر با او گویند، و این کلمات
که تحریر شد ایجنا نهفته است از مصدور و چیزی مختصر است از آن
و از ندای او.

۳

قسم اول در مبادی و آن سه فصلست: فصل اول در تفضیل این علم،
فصل دوم در آنچه اهل بدبای را ظاهر شود، فصل سوم در سکینه،

۶

قسم دوم در مقاصد و آن سه فصلست: فصل اول در فنا، فصل
دوم در آنچه هر که عالم تر عارف تر بود، فصل سوم در انبات لذت
بنده بحق.

۶

فصل اول از قسم اول در تفضیل این علم بر جمله علوم

۹

برای روشن دلان نپوشد که ترجیح علمی بر دیگر از چند
وجه باشد، اول آنست که معلوم شریف تر بود چنانکه ترجیح
زرگیست بر پالانگری که تصرف این علم در زر است

۱۲

(۱) بهر: برای B | عاشقان راز دل: عاشقان از دل A | و اسرار و
ضمایر: و سرایر و ضمایر A

(۲) که تحریر شد... از مصدور: محرر می شود نفسه مصدور است B
مختصر است: غ B

(۳-۴) و چیزی... ندای او: جزو او مختصر است از برای او A

(۴-۵) قسم اول... بنده بحق: غ A

(۱۰) برای... نپوشد که: غ A | علمی: هر علمی A

(۱۱) اول... شریف تر بود: غ A | این علم: او A

ایشانست و برس را سود دارد و رنجهای مختلف را زایل کرداند،
 واین سیمرغ پروازی بی جنبش کند و بپرد بی مسافت و نزدیک شود بی
 قطع، اما بدانکه همه نقشها دروست و او لون ندارد، و در مشرق است
 آشیان او و مغرب ازو خالی نیست، همه بدو مشغولند و او از همه فارغ،
 همه ازو پرند و او از همه تهی، و همه علوم از صفیر آن مرغ است
 سازهای عجیب مثل ارغون و غیر آن از صدای آن مرغ استخراج
 کرده اند، چنانکه قایل گوید :

بیت

چون ندیدی همی سلیمان را

۹

تو چه دانی زبان مرغان را

وغذائی او آتش است، و هر ک پری ازان پر بر پهلوئی راست بندد
 و بر آتش بر گزدید از حریق این باشد، و نسیم صبا از نفس اوست

- (۱) رنجهای : رنگهای A | گرداند : کند B
- (۲) بی جنبش کند : کند بی جنبش B | مسافت : پرد B
- (۳) بدانکه همه : کن و B | نقشها : نقشها ما B | لون : خود رنگ B
- (۴) بدو : ازو B | مشغولند : مشغول B
- (۵) پرند : پر B
- (۶) چنانکه قایل گوید : و آوردند B
- (۷) همی : شبی A | او : سیمرغ B
- (۸) حریق : سوختن B | باشد : بود B

روانان چنین نموده اند که هر آن کسی که در فصل ربيع قصد کوه قاف
کند و آشیان خود را بترک بگوید و بمنقار خویش پر و بال خود را بر
کند چون سایه کوه قاف برو افتاد مقدار هزار سال این زمان که
۳ «وان یوماً عند ربک كالف سنة» و این هزار سال در تقویم اهل
حقیقت یک صبح دمست از مشرق لاهوت اعظم درین مدت سیمرغی
شود که صفیر او خفتگانرا بیدار کند، و نشیمن او در کوه قاف است
۶ صفیر او بهمه کس برسد و لکن مستمع کمتر دارد، همه با او اند
و بیشتر بی او اند چنانکه قایل گوید:

۹ «با مائی و ما را نه جانی ازان پیدا نه»

و بیمارانی که در ورطه علت استسقا و دق گرفتارند سایه او علاج

(۱) نموده اند: می نماید A | کسی: هدهدی B | ربيع: بهار

(۲) چون: غ B | افتاد: آید A | مقدار: در مقدار B | این
زمان: از زمان B

(۳) حقیقت: تحقیق A | مدت: دم B

(۴) کند: سازد B | در کوه قاف است: در کوه A

(۵) صفیر: وصفیر A | کس برسد: میرسد B | کمتر: کم B

(۶) چنانکه، قایل گوید: غ B

(۷) ما را نه: پیدا نی B

(۸) و بیمارانی گرفتارند: بیمارها که رهین علت استسقا باشند و

B گرفتار دق

رسالهٔ صفیر سیمرغ

بسم الله الرحمن الرحيم وبه الع Howell والقوه

سپاس باد واهب حیوہ را و مبدع موجودات را و درود بر خواجهگان
رسالت و ایمه نبوت سیما بر صاحب شریعت کبری و هادئی طریقت مثبی
محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم -

۳

اما بعد، این کلمه چندست در احوال اخوان تحرید تحریر افتاد
و سخن در آن محصورست در دو قسم، قسم اول در بدايا و قسم دوم
در مقاصد -

۶

و این رساله موسومست بصفیر سیمرغ که او زبان ندارد، و اگر
در پیش مقدمه یاد کنیم از احوال این مرغ بزرگوار و مستقر او روشن

(۱) باد : غ B (۲) مثلی : علیا

(۴) اما بعد : غ A | این کلمه افتاد : این کلمه چند در احوال
تحرید گفته اند B

(۵) در دو : بر دو B

(۷) رساله: جزو B | که او زبان ندارد: و زبانی ندارد B | و اگر: که B

(۸) از احوال : در احوال A | این مرغ بزرگوار : این سیمرغ A
مستقر او روشن روانان : مستقر و روشن روان A

فصل دهم

- کسی که ساکن خانه باشد اگر در جهتست خانه او در جهتست
نیز لازم آید بر طریق نفی بین ووجه «فرغ لی بیتا انا عند المنکسرة قلوبهم»
۳ خدا منزه است از مکان و جهت، وهم مبطلان خطاست «علی قدر اهل
العزم تأثیی العزایم»
از خانه بکدخدای ماند همه چیز «لیس کمنله شی» و هوالسمیع
۶ البصیر» هرگز خانه و کدخدا یکی نشود.

فصل یازدهم

- هرچه نافع و خیرست بدت، و هرچه حجاب راهست کفر
مردانست، راضی شدن از نفس بانج او را دست دهد و با او
ساختن در طریق سلوک عجز است، و بخود شاد بودن تیه است، و اگر
نیز از بهر حق باشد، بکلی روی بحق آوردن خلاصت.

فصل دوازدهم

- ابلهی چراغی در پیش آفتاب داشت، گفت ای مادر آفتاب چراغ
مارانا پدید کرد، گفت اگر از خانه بدر برند خاصه بنزد آفتاب هیچ
۱۵ نماند، آنکه چراغ و ضوئاش معذوم گردد، و لیکن چون چیزی عظیم را
بینند کوچک را حقیر^(۱) در مقابله آن بینند، کسی از آفتاب در خانه رود
اگرچه روشن باشد هیچ تواند دید «کل من علیها فان و یقی وجه
۱۸ ربک ذو الجلال والاکرام» «الا کل شئی ما خلا الله باطل» «هو الاول
والآخر والظاهر والباطن وهو بكل شئی علیم»

نوشته شد فصلی چند که از رسالت لغت موران یافته شد

والحمد لله رب العالمين والصلوة على خير خلقه
محمد و آله اجمعین

(۱) در نسخه: کوچک حقیر را

طاوس چون ازان حجب بیرون آمد خویشتن را درمیان باع
دید نقوش خود را و باع و ازهار و اشکال و فضاء عالم و مجال سیاحت
و طیران و اصوات و العان اجنس، در کیفیت حال تعجب می
ماند و حسرتها خورد «یا حسرتی علی ما فَرَطْتُ فی جنْبِ اللَّهِ»
«فَكَشَفْنَا عَنْكَ غُطَاءَكَ فَبَصَرَكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ» (۱) اذا بلغت الحلقوم
و أنتم حينئذ تنظرتون (۲) و نحن أقرب اليه منكم و لكن لا تبصرون، (۳)
«كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ»

فصل نهم

ادریس صلی الله علیه جمله نجوم و کواكب با او در سخن
آمدند، از ماه پرسید که ترا چرا وقتی نور کم شود و گاه
زیادت؟ گفت بدانک جرم من سیاهست و صقیل و صافی و مرا هیچ
نوری نیست و لکن وقتی که در مقابله آفتاب باشم بر قدر آنکه
قابل افتاد از نور او مثالی در آئینه جرم من همچون که صورتهای
دیگر اجسام در آئینه ظاهر شود، چون بغایت قابل دسم از
۱۵ حضیض هلالیت باوج بدربیت ترقی کنم، ادریس ازو پرسید که دوستی
با تو تا چه حدست؟ گفت تا بحدی که هرگه که در خود نگرم
در هنگام قابل خورشید را بینم زیراک مثال نور خورشید در من
۱۸ ظاهر است چنانک همه ملاست سطح و صقالت روی من مستقرست
قبول نور او، پس بهر نظری که بذات خود نگرم همه خورشید را
بینم نه بینی که اگر آئینه را در برابر خورشید آرند صورت
۲۱ خورشید درو ظاهر گردد، اگر تقدیراً آئینه را چشم بودی و
دران هنگام که در برابر خورشیدست در خود نگرستی همه خورشید
را دیدی اگرچه آهنست «انا الشمس» گفتی زیرا که در خود الا آفتاب ندیدی
۲۴ اگر «انا الحق» «یا سبعانی ما اعظم شانی» گوید عذر او را قبول واجب
باشد حتی توهمت «اما دنوت انک انى»

(۱) در نسخه : کلا (۲) در نسخه : ینظرون (۳) در نسخه : بیصرون

هبت علىٰ صبا يكاد يقول
انى الىك من العجيب رسول

٣ مدتى دران فكر بماند که این باد خوشبوی چیست و این اصوات
خوش از کجاست :

يايها البرق الذى تلمع
من اي اكناف الحمى تسطع^(١)

٦

معلومش نمی گشت و درین اوقات بی اختیار او فرحی در وی می آمد :

ولو ان ليلي العامرية سلمت
علىٰ و دوني تربه و صفائح
 وسلمت تسليم البشاشة أوزقا
اليها صدى من جانب القبر صائح

٩

١٢ و این جهالت او ازان بود کخود را فراموش کرده بود و وطن را «نسوا الله^(٢)
فأساهم انفسهم» هر وقت که از باغ بادی یا بانگی برآمدی او در آرزو آمدی
بی آنکه موجبی شناختی یا سبیش معلوم بودی

سری برق المعّرة^(٣) بعد وهن * فبات برامة يصف الكلالا^(٤)
شجارکا و افراسا و ابلأا^(٥) * وزاد فکاد ان یشجو الرحالا^(٦)

١٥ روزی دران حیرت بماند تا باشاه روزی بفرمود که آن مرغ را
بیارید و از سله و چرم خلاص دهید «انما هی زجرة واحدة» فاذا هم
١٨ من الأجداث الى ربهم ینسلون» «اذا بعثر ما في القبور و حصل ما في الصدور
ان ربّهم بهم يومئذ لخبير»

(١) در نسخه : يستطعم

(٢) در نسخه : نسوا الله

(٣) در نسخه : العرة

(٤) در نسخه : الهكلا

(٥) در نسخه : وايلا

(٦) در نسخه : تشجو الرحالا

فصل هشتم

بادشاهی باگی داشت که البته در فضول اربعه از ریاحین و خضرت
و مواضع نزهت خالی نبودی، آبهاء عظیم در آنجا روان و اضاف طیور بر
۳ اطراف اغصان انواع الحان ادا می کردند؛ از هر نغمی که در خاطر مختلط
می شد و هر زینتی که در وهم می آید در آن باع حاصل بود، و ازان جمله
جمعی طواویس بغایت لطف و زیب و رعونت در آنجا مقام داشتند و متوطن
کشته بودند، وقتی این بادشاه طاویس را ازان جمله بگرفت و بفرمود تا او را
۶ در چرمی دوختند چنانکه نقوش اجنبه او هیچ ظاهر نماند و بجهد خویش
مطالعه جمال خود نتوانست کرد، و بفرمود تا هم در باع سله بر سر او فرو
۹ کردند کجز یکی سوراخ نداشت که قدری ارزن در آنجا بیختندی از
بهر قوت و برگ معیشت او، مدت‌ها برآمد، این طاویس خود را و ملک را
و باع را و دیگر طواویس را فراموش کرد، در خود نگاه می کرد الا چرم
۱۲ مستقدره بی‌نوا نمی دید و مسکنی بغایت ظلمت و ناهموار، دل را بران نهاد،
و در دل مترسخ کرد که زمینی عظیم تر از آن مقدار سله نتواند بود چنانکه
اعقاد کرد که اگر کسی و رای این عیشی و مقربی و کمالی دعوی کند کفر
۱۵ مطلق و سقط محض و جهل صرف باشد الا این بود که هر وقت که بادی
وزیدن گرفتی (و) بوی ازهار و اشجار و گل و بنفسه و سمن و انواع
ریاحین بدو رسیدی ازان سوراخ لذتی عجب یافتنی اضطرابی در وی پدید
۱۸ آمدی و نشاط طیران درو حاصل^(۱) کشته و در خود شوقی^(۲) یافتنی ولیکن
نداشتی که آن شوق از کجاست زیرا که خود را جز چرم ندانست و عالم جز
سله و غذا جز ارزن همه چیزها فراموش کرده بود، و اگر نیز وقتی اموات
۲۱ و الحان طواویس و نغمات طیور دیگر شنیدی هم شوق و آرزوی او پدید
آمدی لیکن متنبه نکشته ازان اصوات طیور و هبوب صبا، وقتی نشاط
ایشان کردی:

(۱) در نسخه: حاصل

(۲) در نسخه: بثوتی

قياس بنوات خود الحق میکنند که همه کس بروز بیند و اینک من می
بینم چه عالم شهودم در عیام حجب مرتفع گشته است سطوح شارق را مع
۳ اعتوار ریبی بر سیل کشف ادراک میکنم، پریان چون این حدیث بشنیدند
حالی را فریادی بر آوردند و حشی کردند و یکدیگر را گفتند این مرغ در
روزی که مظنه عی است دم بینای می زند، حالی بمنقار و مخلب دست
۶ بچشم هدهد فرا داشتند و دشنامش می دادند و می گفتند که آی روز بین
زیرا که روز کوری بر ایشان هنربود و گفتند اگر باز نگردی بیم قتلست، هدهد
اندیشه کرد که اگر روی نگردانم هرا هلاک کنند زیرا که بیشتر زخم بر چشم
۹ زنند قتل و عی یکبارگی واقع شود، الهام «کلموا الناس على قدر عقولهم»
بدو رسید، حالی چشم بر هم نهاد گفت اینک من نیز درجه شما دریافتیم و
کور گشتم، چون حال بدین نمط دیدند از ضرب و ایلا ممتنع گشتند هدهد
۱۲ بدانست که درمیان پریان قضیه «إفنا السر الربوبیه کفر و افنا سر القدر معصیة
و إعلان سر کفر» مطرد است تا وقت رحلت بهزار محنت کوری مزور می کرد
و می گفت:

۱۵ بارها گفته ام که فاش کنم
هرچه اندر زمانه اسرار است
لیکن از بیم تنی و بیم قفا
۱۸ بر زبانم هزار مسماست

بنفس صعدا می کرد و می گفت «ان فی بیت حبیبی لعلماً جمّاً او اجد له
حملة» (۱) «لو کشف الغطاء ما ازدلت (۲) یقیناً» و آیة «أَلَا يسجدوا لله الذي
۲۱ يخرج الخبراء فی السموات والا رضن» «وان من شیء الا (۳) عندنا خزانه و ما
نزّله الا بقدر معلوم».

(۱) در نسخه: «لو ان بین حبیبی لعلماً جماً او اجد له جملة»

(۲) در نسخه: ازدت

(۳) در نسخه: کلا

آفتاب تهدید میکردند، حریا از خدا خود این میخواست مسکین حریا در خود آرزوی این نوع قتل میکرد، حسین منصور گوید:

۳

اقلوانی یا تقاضی ان فی قتلی حیاتی
و حیاتی فی مماتی و مماتی فی حیاتی

چون آفتاب بر آمد او را از خانه نمودت خود بدر انداختند تا بشعاع آفتاب معذب شود و آن تعذیب احیاء او بود « ولا تعسینَ الذین قتلوا فن سبیل الله امواتا بل أحیاء عند ربهم يرثون فرحین بما آتاهم الله من فضله » اگر حفافیش بدانستند که در حق حریا بدان تعذیب چه احسان کرده اند و چه نقصانست دریشان بقوات لذت او از غصه بمندی، بو سلیمان دارانی گوید « لو علم الغافلون ما فاتهم من لذة العارفين لماتوا کمدا ».

فصل هفتم

وقتی هدهد در میان پریان افتاد بر سبیل راه گذر، بشیمن ایشان نزول کرد، و هدهد بغایت حدت نظر مشهور است و پریان روز کور باشند چنانکه قسم حال ایشان نزدیک اهل عرب معروف است، آن شب هدهد باشیانه ایشان بساخت و ایشان هر گونه احوال ازو استخاره می کردد، بامدادی هدهد رخت بریست و عزم رحیل کرد، پریان گفتند ای مسکین این چه بدعتست که تو آوردی بروز کسی حرکت کنند؟ هدهد کفت این عجب قصه ایست همه حرکات بروز واقع شود، پریان گفتند مگر دیوانه در روز ظلمانی که آفتاب بر ظلمت بر آید کسی چیزی چون (۱) بیند، کفت بعکس افتاده است شما را همه انوار این جهان طفیل نور خورشید است و همه روشنای اکتساب نور و اقباس ضوء خود ازو کرددند، عین الشمس ازان گویند که ینبوع نور است، ایشان او را الزام کرددند که چرا بروز کسی چیزی بیند، کفت همه را در طریق

وَغَابَ الَّذِي مِنْ أَجْلِهِ كَانَ غَيْبَتِي
فَذَاكَ فَنَىٰ فَأَفَهَمُوا يَا بْنَىٰ الْحَسَنَ

٣

در جواب یکی بیتی می‌گوید:

اتیه فلا ادری من التیه من انا
سوی ما يقول^(۱) الناس فی وفی فجنSSI

٤

یکی از بزرگان می‌گوید «اقطع عن العلائق و جرّد من العوائق حتى تشهد رب الخلائق» گفت چون چنان کردیم و شرائط تمام بجای آوردم «أشرفت الأرض بنور ربها و قضى بينهم بالحق» و قيل «الحمد لله رب العالمين سلام على تلك المعاهد انها شريعة وردی^(۲) و مهبت شمالي».

فصل ششم

وقتی خفاشی چند را با حریبا خصوصت اقتاد و مکاوحت میان ایشان سخت کشت مشاجره از حد بدر رفت، خفاشی اتفاق کردند کچون غسق شب در مقعر فلك مستطیر شود و رئیس سیگارگان در حظیره اقول هوی کند ایشان جمع شوند و قصد حریبا کنند و بر سیل حراب حریبا را اسیر گردانند تا بر مراد دل سیاستی برآیند و بر حسب انتقامی بکشند، چون وقت فرصت پس از رسید بدر آمدند و حریبای مسکین را بتعاون و تعاضد یکدیگر در کاشانه اهبار خود کشیدند و آن شب محبوس بداشتند با مداد را گفتند این حریبا را طریق تعذیب چیست؟ همه اتفاق کردند بر قتل او، پس تدبیر کردند با یکدیگر در یکیست؛ رای شان بر آن قرار گرفت که هیچ تعذیب بتر از مشاهده آفتاب نیست، البته هیچ عذابی بتر از مجاوره خورشید نداشتند قیاس بر حال خویش؛ و او را بمعطاله

(۱) در نسخه: نقول

(۲) دو نسخه: ودّی

که آفتاب در استوی بودی او آن جام را در برابر می داشت، چون ضوء نیر اکبر
بر آن می آمد همه تعوش و سطور عالم در آنجای ظاهر می شد «اذا الارض
مدت و ألقـت ما فـيهـا و تخلـت و أذـت لـرـبـهـا و حـقـت يـا اـيـها الـانـسـانـ انـكـ كـادـحـ
الـى رـبـكـ كـدـحـ فـمـلـاقـيـهـ» «لاتخـنـى منـكـ خـافـيـهـ» «علمـتـ نفسـ ما قـدـمـتـ و
خـرـتـ»

۳

شعر

زاستاد چو وصف جام جم بشنودم
خود جام جهان نمائی جم من بودم

۶

شعر

از جام جهان نمای می باد کنند
آن جام دفین کهنه پشمینه ماست
جنید راست «طوارق انوار تلوح^(۱) اذا بدت»

۹

فصل پنجم

کسی را با یکی از ملوك^(۲) جن موانت افتاد، او را گفت ترا کی
ینم؟ گفت اگر خواهی که ترا فرصت القاء ما باشد قدری از کندر بر آتش نه
و در خانه هرچه آهن باره است و از اجساد سبعه هرچه صریر و صدا دارد
بینداز^(۳) «والرجـزـ فـاهـجـرـ» و بـسـكـونـتـ و رـفـقـ هـرـ چـهـ بـانـگـ دـارـدـ دورـ کـنـ
و اصفـحـ عنـهـمـ و قـلـ سـلامـ» پـسـ بـدـرـیـچـهـ بـیـرونـ نـگـرـ بعدـ اـزـ انـكـ درـ دـائـیـهـ
نشـستـهـ باـشـیـ وـ کـنـدـرـ سـوـخـتـهـ مـرـاـ بـهـ بـینـیـ «لـغـیرـهـمـ مـثـلـ السـوـءـ» جـنـیدـ رـاـ
رحمـهـ اللـهـ پـرـسـيـدـنـدـ کـهـ تصـوـفـ چـيـسـتـ؟ـ گـفـتـ «ـهـمـ اـهـلـ بـيـتـ لاـ يـدـخـلـ فـيـهـ
غـيرـهـمـ» خـواـجهـ اـبـوـ سـعـيدـ خـرـازـ رـحـمـهـ اللـهـ گـوـيدـ:
وـقـامـتـ صـفـاتـيـ للـمـلـيـكـ بـأـسـرـهـ

۱۲

وغابت صفاتي حين غبت من العبس

۲۱

(۱) در نسخه: يلوح
(۲) در نسخه: با ملوك
(۳) در نسخه: بیندارند

فصل سوم

همه مرغان در حضرت سلیمان علیه السلام حاضر بودند الا عنديليب سلیمان مرغى را برسالت نام کرد که عنديليب را بگويد که ضروريست رسيدن ما و شما بيكديگر، چون ييغام سلیمان علیه السلام بعنديليب رسيد هرگز از آشيان بدر تيامده بود، با ياران خود مراجعت کرد که فرمان سلیمان علیه السلام برین نسق است و او دروغ نگويد با جتمع ايعاد کرده است اگر او بيرون باشد و در اندرورن اجتماع و ملاقات ميسر نشود و او در آشيانه ما نگنجد و هيج طريقي ديجرنىست، يكى سالخورده در ميان آشيان بود آواز داد که اگر وعده «يوم يلقونه» راست باشد و قضيه «كل لدينا محضرون وان الينا ايا بهم في مقعد صدق عند مليك مقدر» درست آيد طريق آنست کچون ملك سلیمان در آشيانه ما نگنجد ما نيز بترك آشيانه بگويم و بنزديك او شويم و اگر ه ملاقات ميسر نگردد، جنيد را رحمة الله عليه پرسيدند که تصوف چيست

۱۲ اين بيت بكت:

وَغَنِيٌّ لِي مِنْ الْقُلُبِ وَغَنِيٌّ كَمَا غَنِيٌّ (۱)

وَكَتَأْ حَيْثُ مَا كَانُوا وَكَانُوا حَيْثُ مَا كَنَّا.

فصل چهارم

۱۵ جام گئتي نمای كيخسرو را بود، هر چه خواستي در آنجا مطالعه کردي و بر كائنات مطلع می گشت و بر مغيبات واقف می شد، آنرا غلامی ساخته بود از اديم بر شکل مخروط، بر آنجا بند و کشاي نهاده بود، وقى كخواستي ۱۸ که از مغيبات چيزى ييند آن غلاف را در خرت انداختي، چون همه بندها کشوده بودي بدر نياamide چون همه يىستى در کارگاه خراط بر آمدی، پس وقتی

(۱) در نسخه: و عنى لى منى قلبي و غبته کما عنى

موران درین بودند که آفتاب کرم شد و شبنم از هیکل بناتی آهنگ
بالا کرد مورانرا معلوم گشت که از زمین نیست چون از هوا بود با هوا رفت
۳ «نور علی نور یهدی الله نوره من يشاء ويضرب الله الامثال للناس» و آن الى
ربک المنتهى «إليه يصعد الكلم الطيب والعمل الصالح يرفمه».

فصل دوم

سلحفاتی چند در ساحل نشیمن داشتند، وقتی بر دریا بر سیل تفرّج
نظری می کردند، مرغی منقش بر سر آب بر سر طیور بازی می کرد، کاه غوطه
می خورد و کاه بر می آمد، یکی از شان گفت آیا این شکل مطبوع آیست یا
۶ هوائی؟ دیگر گفت اگر آبی نبودی در آب چه کار داشتی، سوم گفت اگر آیست
هوائی آب توان بود، قاضی حاکم مخلص کار بر آن آورد که نگاه دارید و مراقب حال
او باشید اگر بی آب تواند بود نه آیست و نه باب محتاج است، دلیل برین ماهیست
کچون از آب مفارقت کرد حیاتش استقرار نپذیرد، ناکاه با دی سخت برآمد و آب را
۹ بهم بر آورد، مرغک در اوچ هوانشست، حاکم را گفتند مؤاخذت را بتباشی
حااجست، حاکم سخن ابو طالب مکی قدس الله روحه که در حق پیغمبر ما
۱۲ صلی الله علیه میگوید در باب وجود و خوف «اذا ل ترتیب العقل عنہ و
رفع عنہ الکون و المکان» گفت در حال وجود مکان از پیغمبر بر می داشت و
در حق حسن صالح می گوید در باب محبت در مقام خلت که «ظہر له العیان
۱۵ فطوی له المکان» و بزرگان از جمله حجب عقل هوا را و مکان را جسم شمرند.
و حسین بن منصور می گوید در حق مصطفیٰ علیه السلام که «غمض العین
من الانس» و دیگر میگوید «الصوفی وراء الکونین و فوق العالمین» و هم
۱۸ متفقند که تا حاجب بر نخیزد شهود حاصل نشد و این گوهر که در محل شهود
۲۱ می آید مخلوق و حادث است.

همه سنگ پستان بانگ بر آوردهند که گوهری که مکانی باشد چون از مکان
بدر رود؟ از جهات چون منقطع شود؟ حاکم گفت من نیز از بھر این گفتم این
۲۴ قسه بدان درازی، سنگ پستان بانگ بر آوردهند که «عزلك» تو معزولی و خالک
برو پاشیدند و سر در نشیمن بر دند.

لغت موران

بسم الله الرحمن الرحيم رب زدني علما*

سپاس مبدع همه را که بحقیقت همه همگی باعتراف موجودات از روی
شهادت وجود سزاوار است' و درود بر سید اولاد بشر محمد مصطفی صلی الله
علیه و آل او و به روانشان،

۳

یکی از جمله عزیزان که رعایت جانب او برین ضعیف متوجه بود
التماس کرد کلمه چند در نهنج سلوک اسعاف کرده آید بشرط آنک از نا اهل
دریغ دارد انشا الله و آنرا لغت موران نام نهاده شدو بالله التوفيق.

۶

فصل اول

موری چند تیزتگ میان بسته از حضیض ظلمت مکمن و مستقر اول
خویش روی بصرها نهادند از بهر ترتیب قوت، اتفاق را شاخی چند زنبات در
حیز مشاهده ایشان آمد و در وقت صبح قطرات زاله بر صفحات سطوح آن
نشسته اود، یکی از یکی پرسید که این چیست؟ بعضی گفتند که اصل این
قطرات از زمینست و بعضی گفتند از دریاست علی هذا در محل نزاع افتاد،
۱۲ موری متصرف در میان ایشان گفت لحظه صبر کنید تا میل او از کدام جانب
باشد که هر کسی را زی جهت اصل خویش کششی باشد و بحقوق معدن و منبع
۱۵ خودشوقی بود همه چیزها بسنج خود منجذب باشند نه بینی که کاوخی را
از مرکز زمین بجانب محیط اندازند چون اصل او سنگیست و قاعدة «کل شئی
بر جع الى اصله» مهمدست بعاقبت کلوخ بزیر آید، هر چه بظلمت محض کشد
۱۸ اصلش هم از انس است و در طرف نور الوهیت این قضیه در حق کوهر شریف لایح نر
است توهم اتحاد حاشا هر چه روشنی جوید هم از روشنیست.

ثلاث رسائل

من تأليف

شيخ شهاب الدين سهروردی مقتول

